TÂLCUIRI LA FILOCALIE

2

Monah Teoclit
Dionisiatul

SFÂNTUL DIADOH AL FOTICEII

capetele despre cunoştinţă

TÂLCUIRI LA FILOCALIE

2

SFÂNTUL DIADOH AL FOTICEII

Traducere după ΜΟΝΑΧΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ DIONΥΣΙΑΤΟΥ,
ΤΑ ΕΚΑΤΟΝ ΓΝΟΣΤΙΚΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ,
κείμενον-μετάφρασις-σχόλια
Ed. „Orthodoxos Kypseli, Tesalonic, 1990

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
THEOCLIT DIONISIATUL,monah
Sfântul Diadoh al Foticeii : Cele o sută de capete despre cunoştinţă / monah Theoclit Donisiatul ; trad.:
ieromonah Agapie. - Arad: Editura Sfântul Nectarie, 2008
Bibliogr.
ISBN 978-973-85817-6-0

I. Agapie, ieromonah (trad.)

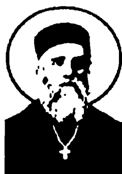
235.3 Diadoh al Foticeii
929 Diadoh al Foticeii

MONAH THEOCLIT
DIONISIATUL

O SUTĂ DE CAPETE DESPRE CUNOŞTINŢĂ
TÂLCUIRE LA SFÂNTUL DIADOH

Traducere din limba greacă de
Ierom. Agapie (Corbu)

Tipărită cu binecuvântarea
Prea Sfinţitului Părinte
TIMOTEI
Episcopul Aradului

EDITURA SFÂNTUL NECTARIE
Arad, 2008

Sfântul Diadoh al Foticeii

Prolog:

Trăire filocalică, scrieri filocalice și tâlcuiri la Filocalie

În foişorul de sus, unde erau adunați apostolii (F. A. 2, 1 ş.u.), s-a petrecut Taina cea mare a Bisericii, Taină din care de atunci şi până la sfârşitul veacurilor s-au hrănit şi se vor hrăni, generație după generație, toți „cei ce sunt ai lui Hristos Iisus" (Gal. 5, 24). Din miezul de foc al Cincizecimii s-au adăpat şi s-au îndumnezeit mințile apostolilor, care au transmis ucenicilor lor această taină a unirii omului cu Dumnezeu, iar aceştia au transmis-o mai departe, până ce a ajuns astăzi la noi. Biserica s-a născut ontologic în focul Duhului Sfânt, pe care îl păstrează şi îl împărtăşeşte celor doritori şi pregătiți. Trăirea conştientă a acestui foc este ceea ce Ortodoxia înțelege prin mântuire şi este tot una cu îndumnezeirea omului prin har. Dacă, aşa cum arată sinaxarul, Biserica nu a fost niciodată lipsită de sfinți, atunci înseamnă că ea nu a fost niciodată lipsită de experiența plenară a focului Cincizecimii. Se poate doar ca mădularele Bisericii care au ajuns la această trăire să fie într-o epocă mai numeroase decât în alta.

Aşa se face că există o trăire a lui Dumnezeu, prin unire cu El, prezentă mereu în Biserică. Pe măsură ce condițiile istorice pe care Biserica le-a parcurs s-au schimbat şi s-au împuținat trăitorii şi cunoscătorii din experiență ai lui Dumnezeu, a apărut necesitatea consemnă-

rii în scris a învăţăturilor despre condiţiile de viaţă care fac posibilă această experiere şi trăire duhovnicească. Aşa s-au născut scrierile filocalice în care sfinţii trăitori ai tainei Cincizecimii au scris din îndemnul Duhului „ceea ce au văzut cu ochii lor, ce au privit, ce au văzut şi au auzit, ca şi noi să avem împărtăşire cu ei" (cf. 1 In. 1, 1-3). Iar această împărtăşire a noastră este identitatea de trăire duhovnicească cu ei, către care ne povăţuiesc prin scrierile lor. Sfântul Siluan Athonitul era conştient de unitatea experienţei duhovniceşti a nevoitorilor din toate timpurile, şi de aceea spunea că monahii, în cazul în care toate scrierile filocalice s-ar pierde, le-ar putea scrie din nou din propria lor experienţă. Gândul Sfântului Siluan are şi un corolar: cei care au o experienţă şi o trăire identică sau înrudită cu a autorilor filocalici pot să ne tâlcuiască scrierile acestora, deoarece „au învăţat din cele ce au pătimit".

Scrierile filocalice s-au născut într-o epocă diferită de a noastră ca mentalitate, grai, educaţie, şi, de aceea, au un univers propriu. Duhul Bisericii şi al trăirii duhovniceşti se exprimă prin aceste date, caracteristice unui univers străin omului contemporan. În plus, omul nostru de azi se află sub influenţa spiritului secularist din fragedă pruncie, diferitele forme şi etape de şcolarizare împărtăşindu-i de toate, dar numai duh bisericesc şi viziune filocalică nu. Cu cât mai lumesc, mai secularizat e cititorul – monah sau laic – al Filocaliei, cu atât mai străin este el de duhul acesteia. Secularismul pătrunde astfel vrând nevrând în Biserică şi el înseamnă orientarea minţii, iar prin aceasta a întregului mod de viaţă, spre alte ţeluri decât cel al Bisericii, potrivit cu gândirea lumească formată de o şcoală atee şi de traiul într-o societate materialistă. Secularismul are propria sa structură de valori, propria sa spiritualitate, prin care înstrăinează mădularele Bisericii contaminate de el de

adevăratul duh bisericesc şi filocalic. În măsura în care cugetul filocalic nu e prezent, în aceeaşi măsură secularismul îşi face loc. De aceea, chiar şi pentru mulţi din cei „duşi la biserică", Filocalia e adesea o „grădină ferecată şi un izvor pecetluit" (Cânt. Cânt. 4, 12) datorită duhului ei ascetic, dar şi a terminologiei sale speciale, a elementelor de antropologie patristică cu care operează, a scării de valori pe care o presupune, a modului în care foloseşte şi tâlcuieşte Scriptura.

În faţa acestor realităţi întrebarea dregătorului etiopian: „Cum aş putea să înţeleg dacă nu mă va povăţui cineva?" (F.A. 8, 31) se naşte, chiar şi nerostit, în sufletul oricărui cititor sincer şi smerit al Filocaliei. De aceea, Duhul care l-a răpit pe Filip în văzduh şi l-a dus în preajma dregătorului, îndemnându-l să-i tâlcuiască Scripturile, acelaşi Duh a îndemnat odinioară pe unii dintre trăitorii sfinţi să scrie, spre povăţuirea noastră, aceste lucrări ascetice şi duhovniceşti, iar acum îndeamnă pe trăitori contemporani nouă să ne lămurească şi să ne tâlcuiască scrierile filocalice având autoritatea propriei lor experienţe. Tâlcuirea unui text filocalic mijloceşte între autorul de odinioară şi cititorul de acum, între Sfântul de atunci şi căutătorul de azi al sfinţeniei, făcând mai explicite învăţăturile, dezvăluindu-le sensul şi ideile subînţelese, care se înţeleg şi se cunosc doar prin experienţă. După cum nu poate să existe o traducere perfectă dintr-o limbă într-alta, tot aşa nu există tâlcuire exhaustivă. Tâlcuirea poate începe de la elemente omeneşti: chestiuni istorice, de context teologic, social, filologic, etc. Este cazul tâlcuirilor academice, care au şi ele valoarea lor. Dar sunt şi tâlcuiri ale nevoitorilor şi trăitorilor focului Cincizecimii, tâlcuiri care îţi luminează drumul spre miezul de trăire al autorului filocalic, ţi-l desluşesc, ţi-l îmbie, şi-ţi uşurează calea către

acea trăire, tocmai pentru că s-au născut din experienţă şi au fost făcute din „îndemnul Duhului". O astfel de tâlcuire este în cele din urmă o povăţuire duhovnicească spre duhul şi miezul filocalic al vieţii bisericeşti. Iar acest miez filocalic este Duhul Sfânt, focul Cincizecimii întru care se cunoaşte Tatăl şi Fiul, prin care ne unim cu Dumnezeu şi prin care ne sfinţim, dobândind înfierea.

Astfel de tâlcuiri cuprinde seria de *Tâlcuiri la Filocalie*, începută cu *Cuvintele ascetice* ale Avvei Isaia, tâlcuite de Părintele Emilianos Simonopetritul. Continuăm acum seria cu *Cele o sută de capete despre cunoştinţă* ale Sfântului Diadoh al Foticeii, tâlcuite tot de un trăitor athonit, cuviosul monah Theoclit Dionisiatul. Dacă primul volum, al Avvei Isaia, vorbeşte, mai ales, despre condiţiile fundamentale ale vieţii duhovniceşti, respectiv relaţiile interumane, în acest al doilea volum, Sfântul Diadoh analizează viaţa personală de rugăciune, fără a trece cu vederea şi aspecte ale vieţii de obşte.

Sfântul Diadoh al Foticeii este un autor duhovnicesc din veacul V, despre care se ştiu puţine lucruri. Pentru această stare, de anonimat aproape deplin, s-a rugat, de altfel, el însuşi (cum vedem din capul 13), datorită smereniei sale covârşitoare. Ştim despre el că a fost episcop al Foticeii între 451 – 458 fiind un luptător împotriva ereziei monofizite, chiar dacă în timpul sinodului de la Calcedon încă nu era episcop. Despre el aflăm informaţii în *Istoria* lui Victor, episcopul Vitiei (sfârşitul sec. V) şi din *Biblioteca* Marelui Fotie. Scrierile sale sunt puţine, dar adânci şi au influenţat decisiv scrisul duhovnicesc al autorilor de după el. Pe lângă *Capetele despre cunoştinţă*, Sfântul Diadoh ne-a mai lăsat şi un *Cuvânt la Înălţare*, în care se dovedeşte un profund cunoscător al teologiei despre unirea neamestecată a celor două firi ale lui Hristos. De

asemenea, mai avem de la el o serie de *Definiții*, o *Cateheză* precum şi o *Vedere duhovnicească*, în care Sfântul poartă un dialog cu Cinstitul Înaintemergător pe diferite teme duhovniceşti.

În contextul de ansamblu al scrierilor filocalice opera Sfântului Diadoh reprezintă un moment important şi literalmente crucial, deoarece în el se întâlnesc accentele deosebite ale simțirii duhovniceşti, întâlnite în *Omiliile* Sfântului Macarie, cu elementele valoroase, pozitive şi ortodoxe din scrisul Avvei Evagrie. Sfântul Diadoh duce mai departe învățătura din *Omiliile* macariene despre simțirea duhovnicească, adăugând lămuriri teologice care întregesc teologia vieții duhovniceşti. La el întâlnim expresii ca *simțirea minții*, *simțire înțelegătoare* (mentală – spirituală), în care sunt adunate atât comorile macariene cât şi filoanele păstrate în scrisul lui Evagrie. Deşi pe vremea Sfântului Diadoh Evagrie nu fusese condamnat, totuşi, Sfântul, prin darul discernământului cu care era înzestrat şi pe baza propriei sale experiențe duhovniceşti a reuşit să despartă elementele valoroase şi ortodoxe din învățătura evagriană, de cele eretice, pentru care Evagrie ulterior a şi fost condamnat. Aşa se face că *Cele o sută de capete despre cunoştință* sintetizează învățătura despre simțirea duhovnicească a sufletului, specifică Sfântului Macarie, cu cea despre curățirea progresivă a sufletului şi despre curăția minții, proprie curentului evagrian în care s-au format Sf. Ioan Casian, Sf. Nil Ascetul (sub al cărui nume au şi fost păstrate câteva din scrierile lui Evagrie), Sf. Marcu Ascetul şi alți sfinți nevoitori. „Termenii pe care îi foloseşte Diadoh sunt cunoscuți de la Evagrie, dar au la el mai multă suplețe şi acuratețe, fiind curățiți de exagerările gnostice şi

origeniste", scrie patrologul grec P. Hristou[1]. Dincolo de toate acestea, în primul rând se află trăirea personală şi experienţa Duhului Sfânt pe care Avva Diadoh le-a avut din belşug şi care sunt la temelia teologiei sale. În câteva cuvinte, principalele idei din aceste *Capete* sunt:

- legătura fundamentală între Taina Botezului şi viaţa duhovnicească, Botezul fiind sămânţa din care creşte viaţa duhovnicească;

- importanţa simţirii duhovniceşti a minţii, care, sesizând „realităţile distincte din lumea nevăzută", ne conduce în urcuşul către Dumnezeu;

- prezentarea legăturii dintre rugăciunea lui Iisus şi curăţia minţii, şi înfăţişarea locului central pe care îl are această rugăciune în lupta cu gândurile, Sfântul Diadoh fiind unul dintre primii autori care ne dau învăţături practice despre rugăciunea lui Iisus;

- descrierea lucrărilor Duhului Sfânt asupra minţii omului şi desluşirea lor de diferitele lucrări şi influenţe înşelătoare venite din partea duhurilor viclene.

Toate acestea sunt câteva premise pentru adevărata cunoştinţă la care ajunge creştinul nevoitor, şi care e putinţa deosebirii binelui de rău. Apoi urmează înţelepciunea, ca putinţă de înţelegere a adevărurilor dumnezeieşti, şi în sfârşit, teologia ca urmare a iluminării şi a vederii lui Dumnezeu. Pe calea dobândirii acestora Sfântul Diadoh a fost socotit de toate generaţiile de monahi un povăţuitor sigur.

Pentru a arăta, dacă mai e nevoie, importanţa celor *O sută de capete despre cunoştinţă* pentru vieţuirea filocalică amintim că marele cunoscător al Părinţilor, traducătorul şi scoliastul Filocaliei în limba română,

---

[1] Panagitou Hristou, *Ekklesiasteke grammatologia*,(în lb. greacă), vol. 1, Tesalonic, p.240

Părintele Dumitru Stăniloae, numea această scriere a Sfântului Diadoh drept „un tratat complet asupra vieţii duhovniceşti, scris de un om care a practicat-o”[2]. Iar Părintele Theoclit Dionisiatul, tâlcuitorul capetelor în volumul de faţă, socoteşte scrierea drept „arhetip al vieţii mistice, trezvitoare”.

Părintele Theoclit Dionisiatul (1916-2006), autorul tâlcuirii acestei cărţi, este cunoscut în Grecia ca un profund teolog patristic, un adevărat reper de gândire ortodoxă în „zilele cele din urmă”. În cele peste cincizeci de cărţi scrise atinge probleme de aghiografie, teologie patristică, comentarii patristice, atitudini teologice faţă de tendinţe eretice contemporane. În România e cunoscut mai ales prin cele două volume de *Dialoguri la Athos*[3], primul închinat monahismului athonit, iar al doilea rugăciunii minţii.

Rămâne ca iubitul cititor să guste el însuşi din nectarul Filocaliei, povăţuit de tâlcuitor spre dreapta înţelegere a scrierii, şi, în măsura împlinirii cu nevoinţă a celor scrise, să dea şi el mărturie, din propria-i trăire, „împreună cu toţi sfinţii” (Ef. 3,18) că „Iisus Hristos ieri şi azi şi în veci este Acelaşi” (Evr. 13, 8).

Traducătorul

---

[2] FR 1 (ed.2004) p.306

[3] În traducerea Pr. Prof. Ioan Ică, Ed. Deisis, Alba Iulia, 1994 în care, în vol. 1, p. V – XXXVIII se poate citi şi o temeinică prezentare a activităţii părintelui Theoclit, semnată de diac. Ioan I. Ică.

Temelia duhovnicească a vieții în Hristos

capul 1

Fraților, oricărei vederi (contemplații) duhovnicești să-i premeargă credința, nădejdea și dragostea, dar mai ales dragostea. Căci acelea ne învață să nesocotim bunătățile văzute; iar dragostea ne leagă sufletul însuși de virtuțile lui Dumnezeu, adulmecând printr-o simțire a minții urma Celui nevăzut.

"Theoria" (vederea, contemplația) nu este ceea ce denumim astăzi cu acest termen. În terminologia Părinților ascetici contemplația constituie o "vedere" diferită a minții. În principal ea se împarte în contemplație naturală și supranaturală. Există însă și o a treia, numită extaz.

Prima este mișcarea minții spre zidire, în care aceasta cercetează creaturile "bune foarte". Prin aceasta mintea este înălțată prin credință, nădejde și dragoste la Ziditor și cercetează "rațiunile creaturilor" (τοὺς λόγους τῶν ὄντων), și chiar și caracterul analogic dintre zidire și Ziditor. În aceasta mintea înțelege, se minunează, se bucură, iubește, este recunoscătoare, se umple de dragoste.

A doua, contemplația duhovnicească, este constituită din mișcarea minții în ambele regiuni, a lumii create și a celei necreate. Acolo doar prin intermediul zidirii. Aici însă, prin Sfintele Scripturi și prin lucrarea Sfântului Duh, în mod analog cu iubirea "contemplativului".

Cea de-a treia este cea a Apostolului Pavel, care "a fost răpit în rai și a auzit cuvinte de nespus pe care nu se

cuvine omului să le grăiască" (2 Cor. 12, 4), şi de care s-au împărtăşit şi mulţi Sfinţi.

Contemplaţia de care vorbeşte Sfântul Diadoh este cea generală, "oricare contemplaţie duhovnicească", însă cu siguranţă nu cea lucrată abundent de Duhul Sfânt. Altfel nu se explică recomandarea.

Dar Dumnezeu are, oare, virtuţi în sensul propriu al cuvântului? Sfântul Diadoh se referă din nou la virtutea lui Dumnezeu în capul 70, unde ea constituie o proprietate a lui Dumnezeu. Care dintre proprietăţi este, însă? Sfântul Maxim Mărturisitorul distinge lucrările virtuoase de virtutea lui Dumnezeu. "Toate faptele cele virtuoase şi virtutea lui Dumnezeu sunt fapte ale lui Dumnezeu. Dar cele virtuoase sunt lucrate în timp, căci era vreme când nu erau. Dar virtutea nu e lucrată în timp, căci nu a fost un timp când ea să nu fi existat"[4].

Prin urmare, virtutea este împreună fără de început cu Dumnezeu. Care? Se pare că Sfântul Diadoh denumeşte virtuţi ale lui Dumnezeu toate însuşirile, atributele sau calităţile Lui, de care, prin har, se împărtăşeşte şi omul în Hristos, câtă vreme "este după asemănare, drept, adevărat, milostiv, îndurător şi iubitor de oameni".

În dialogul "Vederea" dintre Sfântul Diadoh şi Sfântul Ioan Botezătorul, Sfântul Diadoh îl întreabă pe Înaintemergător: "– Ce trebuie să credem că este virtutea lui Dumnezeu? – A răspuns: că este bun, fără formă şi cunoscut doar întru slavă".

Iar în continuare arată că slava lui Dumnezeu nu o constituie o vedere oarecare simţuală, deoarece "este bine să se creadă că firea aceea este imaterială şi mai presus de

[4] *Capetele teologice,* 1, 50

formă pentru multa curățenie"[5]. Dar vom mai reveni asupra considerațiilor Sfântului Părinte despre "slava dumnezeiască", sau "lumina dumnezeiască".

"Simțire a minții", în limbajul Părinților Mistici, este o calitate a puterilor sufletești corespunzătoare calității simțurilor trupești. "Fără simțirea înțelegătoare a minții este cu neputință a gusta dulceața celor dumnezeiești. Căci precum cel ce și-a tocit simțurile față de cele supuse lor (...) așa și cel ce și-a amorțit puterile sufletești cele după fire, prin patimi, le-a făcut nesimțitoare față de lucrarea și împărtășirea tainelor Duhului. Căci cel ce nu vede, nu aude și nu simte duhovnicește, este mort, fiindcă nu este Hristos viind în el, nici el mișcându-se și lucrând în Hristos".

capul 2

Singur Dumnezeu e bun prin fire. Dar și omul se face bun prin Cel cu adevărat bun, dacă își cultivă modurile viețuirii. Din această stare nu se mai poate schimba, când sufletul, prin cultivarea binelui, a ajuns în Dumnezeu așa de mult, cât poate vrea puterea care lucrează în el. Căci zice: "Fiți buni și milostivi, ca Tatăl vostru cel din Ceruri".

Omul, zidit "după asemănare", în înțelesul capacității sale de a se asemăna cu Dumnezeu, devine și el, după har, bun, prin harul Celui "cu adevărat bun", Dumnezeu, doar "dacă își cultivă modurile viețuirii". Și în ce măsură?

---

[5] *Diadoque de Photice*, Ed. des Places, Paris, 1966, p. 173: După cum scriem și în altă notă a cărții, Sfântul Diadoh s-a ferit cu grijă să se refere la slava văzută a lui Dumnezeu datorită ereziei mesalienilor, care susțineau că vedeau ființa lui Dumnezeu, în timp ce era vorba de lumină demonică.

"Cât poate să vrea (sufletul împreună cu) puterea care lucrează în el". Şi aceasta, deoarece ni s-a poruncit: "Fiţi buni şi milostivi ..." (Lc. 6, 36)[6].

Expresia "omul din această stare nu se mai poate schimba" se referă la prefacerea sa cea mai dumnezeiască, atunci când el se preschimbă în ceea ce înainte nu a fost. Şi ce nu are? Curăţia chipului şi a asemănării "atât cât suportă firea omenească". Sfântul Diadoh tâlcuind acest lucru în chip foarte limpede scrie: "căci este obiceiul şi nu firea pe care întruparea Cuvântului a schimbat-o pentru ca noi, dezgoliţi de pomenirea răului şi reînveşmântaţi cu iubirea lui Dumnezeu, nu prefăcuţi în ceea ce nu eram, ci reînnoiţi cu slavă prin prefacerea în ceea ce am fost" (*Cuvânt la Înălţare*).

În acest punct se vede sinergia dintre har şi voinţa omenească. Acest lucru îl exprimă fraza "a ajuns în Dumnezeu aşa de mult, cât poate vrea puterea care lucrează în el". Iubirea acum este preschimbată în putere iubitoare, însă lucrătoare. Deoarece iubirea este o lucrare curată, pururea mişcătoare către Dumnezeu. Şi pe cât se mişcă pe atât se apropie de Dumnezeu. Şi pe cât se apropie pe atât se luminează şi omul se preschimbă dumnezeieşte. Această legătură o arată Apostolul Pavel "căci în Hristos Iisus ... are putere credinţa lucrătoare prin iubire" (Gal. 5, 16).

---

[6] Sfântul Diadoh, în *Cuvântul la Înălţare* se adresează mai ales iudeilor necredincioşi cărora le aduce argumente scoase din Profeţi şi teologice, legate de unirea celor două naturi şi de Înălţarea cu trupul a Domnului.

capul 3

Răul nu este în fire, nici nu este cineva rău prin fire. Căci Dumnezeu nu a făcut ceva rău. Când însă cineva, din pofta inimii, aduce la o formă ceea ce nu are ființă, atunci aceea începe să fie ceea ce vrea cel ce face aceasta. Se cuvine deci ca prin cultivarea necontenită a amintirii lui Dumnezeu să ne ferim de a ne deprinde cu răul. Căci e mai puternică firea binelui, decât deprinderea răului. Fiindcă cel dintâi este, pe când cel de-al doilea, nu este, decât numai în faptul că se face.

Constituie învățătură dogmatică a Bisericii faptul că "răul nu are nici existență în fire, și nici că cineva este rău din fire", câtă vreme "Dumnezeu nu a făcut nimic rău".

Răul reprezintă lipsa binelui, după cum întunericul este lipsa luminii. Răul și înfățișarea sa încep să "existe" din clipa zămislirii lor în inimă de către poftă. În scrierea sa "Vedere", Sfântul Diadoh reia ideea că "reprezentarea pe care mintea o smulge din partea ei poftitoare (concupiscentă) se face ca un chip pentru lucrarea sufletului". Mergând mai departe cu lămuririle arată ce ceea ce se petrece cu răul, aceea se petrece și cu binele, "și dacă acest lucru se întâmplă să fie însoțit de slavă, și dacă se întâmplă să fie însoțit de patimă". Atunci ia și binele "existență", "chip" când îl dorim și îl gândim, chiar dacă se află în firea noastră.

Răul ca unul "ce nu are ființă" este slab. Firea binelui însă, ca una ce este mai puternică, poate să domnească peste acela, după presupoziția Sfântului Diadoh. Cum? Îndeletnicindu-ne cu pomenirea lui Dumnezeu – care poate fi

înțeleasă şi ca rugăciune neîncetată a minții – slăbănogim puterea răului.

De asemeni, constituie o experiență generală faptul că cuvântul, gândul simplu sau dezvoltat, imaginația, contemplația lasă în suflet simțirea calității lor doar atunci când sunt în lucrare. Este însă posibil ca în zona amintirii să se îngrămădească o mulțime nesfârşită de înțelesuri bune şi rele. Nu pot însă să stârnească sufletul dacă nu sunt reținute în conştiință. Din această perspectivă, se poate spune că sufletul este mort şi pentru bine şi pentru rău? Desigur că nu, fiindcă în afara celor de mai sus în suflet se află şi "simțirea" atât a Celui Sfânt, cât şi a "celui rău" astfel încât poate să se mişte prin lucrarea acestora. Dar mişcarea sufletului "prin simțire" se săvârşeşte de obicei fără să luăm cunoştință. De aceea, câtă vreme se află răul în suflet, ca lipsă a binelui, înarmăm mintea fie prin gânduri şi înțelesuri bune, slăbindu-i sistematic puterea, fie prin rugăciunea neîncetată, aşa cum spune Sfântul Diadoh[7].

capul 4

Toți oamenii suntem "după chipul" lui Dumnezeu; dar "după asemănare" nu sunt decât aceia care prin multă dragoste şi-au robit libertatea lor lui Dumnezeu. Când deci nu suntem ai noştri, atunci suntem asemenea Celui ce prin dragoste ne-a împăcat cu Sine. La aceasta nu ajunge însă cineva, de nu-şi va convinge sufletul său să nu se mai lase vrăjit de slava vieții uşoare.

---

[7] Reprezintă o experiență generală a monahilor faptul că răul întărit în suflet este îndepărtat cu rugăciunea neîncetată.

Conținutul acestui cap este dezvoltat mai pe larg în capul nouă. Acum Sfântul Diadoh învață că urcăm spre starea "după asemănare" pe o scară care începe prin disprețuirea slavei omenești, trece prin lepădarea de sine și sfârșește cu iubirea fierbinte prin robirea libertății. Este deci cu putință să fim în starea "după chip" fără să fi ajuns la cea "după asemănare". Iar aceasta, câtă vreme prin sfintele porunci păzim neatinsă starea "după chip".

Semnul că ne aflăm în starea "după asemănare" este faptul că "nu suntem ai noștri". Lepădarea de sine întru "dezbrăcarea omului vechi" (cf. Col. 3, 9) este cu neputință de împlinit dacă nu "convingem" sufletul să nu fie "vrăjit" de iubirea lumească de slavă.

Sfântul Diadoh nu înțelege să "convingem" în mod rațional sufletul "să nu se lase vrăjit". Desigur că o strădanie rațională poate să ajute sufletul la curățire și, în general, la îmbunătățire, conform maximei stoice: "a trăi după rațiune", cu ajutorul harului.

Deoarece Sfântul Diadoh folosește în chip repetat același verb, trebuie să fie lămurit faptul că dascălul prin excelență al "vieții potrivite cu simțirea sufletului" are în vedere transformarea ipostatică a sufletului, astfel încât să nu mai fie clătinat de momeala slavei deșarte omenești, ci să înseteze după slava lui Dumnezeu, singura iubire sfântă de slavă.

Altfel nu se poate înțelege cum "suntem asemenea Celui ce prin dragoste ne-a împăcat cu Sine" – Hristos, doar printr-o simplă disciplină a cugetării impusă neorânduielii sufletului.

Expresia "să nu se mai lase vrăjit" o putem înțelege mai bine prin cuvântul Sfântului Grigorie Palama: "umflați de slavă", care vizează confuzia ce se naște prin ameste-

carea în suflet a unei mişcări pătimaşe a inimii însetate de slava omenească[8].

[8] Capul al patrulea aminteşte de 1 In. 3, 2.

Libertatea voinței – Lumina cunoștinței – Cuvântul – Mijlocirea

capul 5

Libertatea voinței se arată în voirea sufletului rațional, care e gata să se mişte spre orice ar vrea. Pe aceasta să o convingem să fie gata numai spre bine, ca prin amintirile cele bune să nimicim totdeauna pomenirea răului.

Antropologia Sfinților Părinți identifică libertatea morală (ἐλευθερία) cu libertatea voinței (αὐτεξουσία). De aceea şi Sfântul Diadoh caracterizează libertatea voinței ca "voire ... gata să se mişte spre orice ar vrea", adică drept voie liberă. Dar libertatea morală (ἐλευθερία) stă sub necurmata încercare a chemării ei, câtă vreme sufletul este cuvântător (λογική) şi se mişcă "spre orice ar vrea", dar şi poate primi atât cele rele cât şi pe cele bune.

Aşa cum spune şi Sfântul Grigorie Palama, "sufletul rațional şi înțelegător are viața ca ființă, dar în stare să primească cele potrivnice, adică răutatea şi bunătatea. De aici se arată că nu are bunătatea ca ființă, precum nici răutatea, ci o oarecare însuşire în stare să se îndrepte şi spre o parte şi spre alta când e lăsată"[9].

---

[9] Sfântul Grigoric Palama, *Capete naturale, teologice*, c. 33

Aşadar, omul este liber deoarece e "vas cuvântător". Însă lupta pentru ca binele să se sălăşluiască în noi, iar răul strecurat de diavol şi patimile să fie lepădate, se duce în minte prin gânduri.

Prin observarea faptului că "prin amintirile bune să nimicim totdeauna pomenirea răului", Sfântul Diadoh are în vedere un suflet vătămat deja de amintiri rele. Când amintirile zăbovesc, devin patimi mincinoase, stare în care libertatea morală (ἐλευθερία) este robită. Unul din modurile de bază pentru eliberare sunt "amintirile cele bune", ajutate fireşte de o viaţă ascetică dusă potrivit tradiţiei şi de lucrarea poruncilor lui Hristos şi, mai întâi de toate, de lucrarea Sfântului Duh[10].

capul 6

Lumina cunoştinţei adevărate stă în a deosebi fără greşeală binele de rău. Căci atunci calea dreptăţii, atrăgând mintea spre Soarele dreptăţii, o duce la lumina nesfârşită a cunoştinţei, ca pe una care caută de aci înainte cu îndrăznire dragostea. Trebuie deci să smulgem într-o mânie nemânioasă dreptatea de la cei ce îndrăznesc să o necinstească. Căci râvna evlaviei îşi arată biruinţa nu urând pe cineva, ci mustrându-l.

Discernământul constituie lumina cunoştinţei, potrivit Sfinţilor Părinţi, şi este "cea mai mare dintre virtuţi". Prin harul discernământului monahii nu sunt înşelaţi de cele care par adevărate, dar nu sunt. Discernământul naşte şi

---

[10] Cf. Sfântului Maxim Mărturisitorul, *Cele 400 de capete despre iubire*, suta a patra, c. 47

păzeşte toate virtuţile. Se naşte din ascultare şi nepătimire, dar constituie un rod al Duhului Sfânt.

Sfântul Diadoh spune că în lumina discernământului, mintea intră în "calea dreptăţii" care înalţă mintea în Soarele dreptăţii – Hristos, unde se află lumina nesfârşită a cunoştinţei.

Acestea au loc prin îndrăzneala minţii care caută dragostea lui Dumnezeu. "Îndrăzneala" este un termen cu conţinut duhovnicesc-mistic despre care va fi vorba mai târziu şi care însemnează familiaritatea sufletului cu Dumnezeu.

Expresia "mânie nemânioasă" pare a fi un oximoron. Aici reprezintă o virtute de temelie, analogă uneia din cele patru "virtuţi generale", anume bărbăţiei (celelalte trei fiind prudenţa, înţelepciunea şi dreptatea).

Profetul David îndeamnă: "mâniaţi-vă dar nu greşiţi". Sfântul Diadoh reia mai pe larg tema "mâniei nemânioase" în capul 62 şi vom vorbi acolo despre ea.

Aşadar sensul capului al şaselea este că trebuie cu o "mânie nemânioasă" întărită de "râvna evlaviei" să luptăm pentru dreptatea necinstită de altul. Se înţelege că nu e vorba de a noastră. Nu urând, ci păzind pe cei nedreptăţiţi şi pe înşişi cei ce nedreptăţesc de păcatul nedreptăţirii[11].

capul 7

Cuvântul duhovnicesc umple de încredinţare [încunoştiinţează şi satură] simţirea minţii, căci e purtat de lucrarea dragostei ce izvorăşte din Dumnezeu. De aceea min-

---

[11] Doar când sufletul ajunge la nepătimire prin lucrarea iubirii poate să urmărească dreptatea pentru ceilalţi fără să se vatăme. Altfel o să vatăme şi o să fie vătămat.

tea noastră se îndeletniceşte, fără să fie silită, cu grăirea despre Dumnezeu. Căci nu simte atunci vreo lipsă care provoacă grijă. Fiindcă atât de mult se lărgeşte prin vederi [contemplaţii], cât vrea lucrarea dragostei. Bine este deci să aşteptăm totdeauna cu credinţă, ca să primim prin dragoste iluminarea pentru a cuvânta. Căci nimic nu e mai sărac decât cugetul care, stând afară de Dumnezeu, filosofează despre cele ale lui Dumnezeu.

Cuvântul duhovnicesc se naşte din iubirea lui Dumnezeu şi lucrează asupra simţirii minţii, despre care am vorbit. Ca rezultat, deci, al iubirii lui Dumnezeu, cuvântul duhovnicesc se mişcă în aerul teologiei ca nişte fâlfâiri de aripă tihnite şi îmbelşugate.

Simţirea minţii, unită cu mintea însăşi rodeşte necontenit înţelesuri teologice. Mintea, aşadar, rămâne netulburată, adică mai presus de grijile în care zăboveşte sufletul, datorită uşurinţei cu care ea odrăsleşte. În această stare ea nu simte nici o lipsă.

Mintea petrece atunci într-o plinătate duhovnicească, fără să fie silită, se lărgeşte datorită contemplaţiilor şi se mişcă în spaţiile nemărginite ale vederilor mistice. Cât? Atâta "cât vrea lucrarea dragostei". De aceea nici nu cade în grija de multe. Grija aceasta de multe, sau împrăştierea minţii, constituie o stare de plictiseală, de tristeţe, de nelinişte a sufletului, ca rezultat al "lipsei", al sărăciei, al vidului, al nelucrării celor duhovniceşti de către minte.

De aceea Sfântul Diadoh spune că înainte ca cineva să înceapă a vorbi despre Dumnezeu, trebuie să aştepte cu credinţă iluminarea de la Dumnezeu, lucrată "prin dragoste", fază când simţirea minţii este încunoştiinţată prin "umplerea ei de siguranţă".

Fără aceste premise nimic nu este mai sărac decât "cugetul care, stând afară de Dumnezeu, filosofează despre cele ale lui Dumnezeu"[12].

capul 8

Nici cel ce nu este încă luminat nu se cade să se apropie de vederile duhovnicești; nici cel învăluit din belșug de lumina bunătății Preasfântului Duh să nu înceapă a cuvânta, pentru că lipsa luminii aduce neștiință; iar belșugul nu îngăduie să se vorbească. Căci sufletul fiind atunci beat de dragoste către Dumnezeu, vrea să se desfăteze cu glas tăcut de slava Domnului. Prin urmare numai cel ce ține mijlocia iluminării, trebuie să purceadă a grăi despre Dumnezeu. Căci această măsură dăruiește sufletului cuvinte pline de strălucire. Iar strălucirea iluminării hrănește credința celui ce grăiește întru credință. Căci rânduiala este ca cel ce învață pe alții să guste, prin dragoste, el mai întâi din rodul cunoștinței, așa cum plugarul care se ostenește trebuie să se împărtășească el mai întâi din roade.

În capul al optulea, Sfântul Diadoh reia mai pe larg cele din capul precedent în care a arătat numai o singură

---

[12] În orice știință omul poate progresa dacă are inteligență (*μυαλό*) ascuțită. Doar în teologie e de trebuință o minte (*νοῦς*) curată și iluminată de Sfântul Duh. Aceasta însă se întâmplă după ani îndelungați de viață ascetică în sânul tradiției Bisericii Ortodoxe unde, în mod treptat, mintea devine "mintea lui Hristos", "mintea Părinților". Dacă nu este urmată această cale a curățirii și a iluminării pe urmele Sfinților Părinți, așa-zisul "teolog" devine orice altceva în afară de teolog. Expresia Sfântului Diadoh "nimic nu e mai sărac ..." oare nu spune de la sine toate?

stare a minţii: iluminarea produsă prin lucrarea dragostei. Iluminarea constituie stare "mijlocie" între "lipsa luminii" şi "belşugul strălucirii".

În prezentul cap, Sfântul Diadoh ne descoperă alte două stări în care "nici cel ce nu este încă luminat ... nici cel învăluit din belşug de lumina bunătăţii Preasfântului Duh să nu înceapă a cuvânta". Aceasta deoarece în prima stare avem de-a face cu o "lipsă", cu o sărăcie care aduce neştiinţă. În a doua stare avem un "belşug", care este o "beţie a sufletului" ce "vrea să se desfăteze cu glas tăcut de slava Domnului".

Prin urmare trebuie să se păstreze, să se ceară starea "mijlocie", ca singura potrivită pentru a învăţa pe alţii, fiindcă Sfântul Duh insuflă în minte cuvinte, înţelesuri înalte, gânduri sfinte, "cuvinte pline de strălucire".

Strălucirea iluminării Sfântului Duh împreună cu darurile Sale dumnezeieşti amintite mai înainte, "hrăneşte credinţa" învăţătorului întru credinţă. Aşa se împlineşte porunca Apostolului Pavel, în cel mai mistic şi mai duhovnicesc înţeles al ei, ca învăţătorul să guste el mai întâi prin dragoste din roade (2 Tim. 2, 6)[13].

capul 9

Atât înţelepciunea, cât şi cunoştinţa, cât şi celelalte daruri dumnezeieşti sunt ale unuia şi acelaşi Duh Sfânt. Dar fiecare din ele îşi are lucrarea sa deosebită. De aceea,

[13] Legat de cele de mai sus, trebuie să spunem că elementul care constituie semnul iluminării este blândeţea şi iubirea pentru Dumnezeu şi pentru aproapele, pe care le simte sufletul celui a cărui minte este îmbibată de Scripturi şi de duhul Părinţilor. Dar iubirea trebuie să fie completă, să se întindă şi la vrăjmaşi şi este piscul experienţelor treptate pe care le-au avut Părinţii. Altfel este vorba de autoînşelare.

unuia i s-a dat înţelepciune, altuia cunoştinţa întru acelaşi Duh, mărturiseşte Apostolul. Cunoştinţa leagă pe om de Dumnezeu prin experienţă, dar nu îndeamnă sufletul să cuvânteze despre lucruri. De aceea unii dintre cei ce petrec în viaţa monahală sunt luminaţi de ea în simţirea lor, dar la cuvinte dumnezeieşti nu vin. Dacă însă se dă cuiva pe lângă cunoştinţă şi înţelepciune, în duh de frică, lucru ce rar se întâmplă, aceasta descoperă înseşi lucrările cunoştinţei. Fiindcă cea dintâi obişnuieşte să lumineze prin trăire, a doua prin cuvânt. Dar cunoştinţa o aduce rugăciunea şi liniştea multă, când lipsesc cu desăvârşire grijile; iar înţelepciunea o aduce meditarea fără slavă deşartă a cuvintelor Duhului, şi mai ales harul lui Dumnezeu care o dă.

Învăţătura despre harismele Sfântului Duh (1 Cor. 12, 8 ş.u.) îşi găseşte, potrivit Sfântului Diadoh, cel mai adânc înţeles în monahism.

Harismele Sfântului Duh, ale înţelepciunii şi ale cunoştinţei, precum şi toate celelalte, îşi au fiecare lucrarea lor deosebită. În capul nouă se vorbeşte doar despre cunoştinţă şi înţelepciune.

După Sfântul Diadoh "cunoştinţa" constituie o lucrare a unei experienţe lăuntrice. Aici experienţa (πεῖρα) o formează toate trăirile duhovniceşti (ἐμπειρίαι), ca rod al Sfântului Duh.

Aşa pot fi enumerate "bucuria, pacea, iubirea, îndelunga răbdare, bunătatea, facerea de bine, credinţa, blândeţea, înfrânarea" (Gal. 5, 22), precum şi toate virtuţile monahale ca plânsul, neîncetata rugăciune, străpungerea (κατάνυξις).

Prin acestea sufletul se uneşte în trăire, în experienţă (πεῖρα) cu Dumnezeu, fără ca mintea să poată să se mişte în discursuri duhovniceşti sau "în cuvinte dumnezeieşti" după

cum se poate constata la astfel de monahi. "Cunoştinţa" se naşte din neîncetată rugăciune, în multă isihie, linişte şi lipsă de griji, cu ajutorul harului dumnezeiesc.

"Înţelepciunea" este iarăşi un rod al harului, desigur, în unire cu meditarea Sfintelor Scripturi – se înţelege că "fără slavă deşartă a cuvintelor Duhului" – şi constituie modul exprimării lucrărilor "cunoştinţei". Aşadar, dacă harisma "înţelepciunii" se uneşte cu cea a "cunoştinţei", chiar dacă acest lucru se întâmplă rar, prima exprimă, tâlcuieşte, analizează, adevereşte, deosebeşte (discerne), înalţă, teologhiseşte şi, în general, descoperă înseşi lucrările cunoştinţei". Expresia "în duh de frică" probabil că se referă la pericolul slavei deşarte care însoţeşte cele două harisme.

Ar trebui însă observat aici faptul că atât "cunoştinţa", cât şi "înţelepciunea" ca harisme ale Sfântului Duh sunt, prin împreuna lucrare a omului, foarte importante. Acest lucru este adeverit de felurita lor explicare de către Sfinţii Părinţi ascetici-mistici. Termenii ascetici şi duhovniceşti au mai multe accepţiuni la Sfinţii Părinţi. Dar o privire stăruitoare, făcută cu smerenie în adâncimea terminologiei lor, poate să dezvăluie o unitate minunată deoarece toţi lucrează mişcaţi de către Unul şi Acelaşi Duh Sfânt.

Harismele, potrivit Sfinţilor Părinţi, se dau după măsura credinţei fiecăruia. Iar după Sfântul Maxim Mărturisitorul "orice harismă dumnezeiască are în noi un organ propriu corespunzător prin care ea se pune în lucrare. Aşa cel care şi-a făcut mintea curată de orice tulburare a simţurilor primeşte înţelepciune. Cel ce şi-a făcut stăpână raţiunea peste patimile înnăscute, vorbesc de mânie şi de poftă, acela primeşte cunoştinţă" (*Despre teologie*, suta a 5-a, c. 33).

Înainte de harisma înţelepciunii se cere curăţirea minţii de "toată tulburarea simţurilor", cale care conduce la

teologie. Pentru "cunoştinţă" însă e nevoie de stăpânirea raţiunii asupra patimilor naturale ale părţilor "irascibilă" şi "poftitoare" ale sufletului, lucru la care se poate ajunge doar prin "experienţa care leagă pe om de Dumnezeu". Asupra lucrărilor celor două harisme vom reveni şi mai încolo[14].

[14] Acest cap ajută la sublinierea semnificaţiei şi importanţei harismelor Duhului Sfânt precum şi a lucrării lor. Neştiinţa acestui lucru conduce la îndreptăţirile noastre necuviincioase. Aceasta deoarece atunci când vedem pe cineva având "cunoştinţă" se poate să-i acordăm noi înşine şi "înţelepciune", pe care nu o are şi astfel să generalizăm lucrarea harismei lui personale. Acest lucru se întâmplă şi invers. Consecinţa acestui lucru este că arătăm mai multă încredere decât trebuie în probleme care se găsesc în afara sferei de lucrare a harismei. În această situaţie şi "harismaticul" poate să înşele iar cel care i se încredinţează să cadă în rătăcire. Dar despre aceasta vom continua în alt cap.

Mânia – Cele două cuvinte – Iubirea de Dumnezeu – Extazul

capul 10

Când facultatea impulsivă (mânia) a sufletului se pornește împotriva patimilor, trebuie să știi că este vreme de tăcere, căci este ceas de luptă. Iar când vede cineva că starea aceasta de neliniște a ajuns la liniște, fie prin rugăciune, fie prin milostenie, atunci să-și miște sufletul către dragostea dumnezeiască prin cuvintele dumnezeiești [ale Scripturilor], asigurând însă prin legăturile smeritei cugetări aripile minții. Căci până nu se smerește cineva foarte prin disprețuirea de sine, nu poate grăi despre măreția lui Dumnezeu.

Facultatea impulsivă, numită și irascibilitate sau mânie, este cunoscută din antichitatea clasică drept una din cele trei părți ale sufletului. În lucrarea sa împotriva firii (παραφυσική) mânia dă naștere la unul din cele șapte păcate de moarte. În lucrarea sa conformă cu natura însă, constituie o putere (δύναμις) ce se numește bărbăție (ἀνδρεία) fără de care virtutea nu este posibilă. Aceasta deoarece nu este suficientă înclinarea voinței spre bine, ci este de trebuință și avântul bărbătesc al sufletului pentru a reuși în virtute, după ce mai înainte s-a întors de la rău.

În capul 10, Sfântul Diadoh înfățișează o situație aparte, în care patimile se răscoală. Acum stârnim mânia

pentru reprimarea lor. Sfântul Diadoh consideră nepotrivită această situaţie pentru a vorbi sau cugeta despre Dumnezeu. Dar când acea neorânduială lăuntrică s-a schimbat în linişte, prin rugăciune sau prin milostenie, atunci trebuie să ne mişcăm către dragostea de Dumnezeu prin meditarea dumnezeieştilor cuvinte ale Sfintei Scripturi sau ale Sfinţilor Părinţi.

Milostenia poate să fie şi duhovnicească, ca dispoziţie spre milostivire prin rugăciune şi iubire, atunci când nu există posibilităţile unei milostenii materiale cum e cazul în pustie sau în chinovie.

Aceste schimbări ale sufletului nu sunt necunoscute nici celor virtuoşi, cu excepţia monahilor desăvârşiţi în iubire. De aceea, după "starea aceasta de nelinişte" este indicată încălzirea inimii răcite, prin dragostea de Dumnezeu izvorâtă din meditarea "cuvintelor dumnezeieşti".

Pentru ca mintea să nu o ia razna din prea multa bucurie, este nevoie însă de controlul zborului ei de către smerenie. Trebuie, aşadar, să o readucem într-o stare de echilibru prin cugetarea la nimicnicia noastră. Aceasta fiindcă o condiţie de bază pentru a cerceta sau a grăi despre măreţia lui Dumnezeu este dispreţuirea de sine, sau, exprimată în termeni ascetici, "întristarea bucuroasă", sau "plânsul de bucurie făcător", sau "osândirea de sine" (αὐτομεμψία).

Această ultimă concepţie pare inexplicabilă la o primă privire. De ce să fie rău a lăsa mintea liberă şi fără frâu în zborurile iubirii de Dumnezeu, şi de ce trebuie să ţinem cu legătura smereniei aripile ei? Îndrăznim să dăm următoarea tâlcuire: Sfântul Diadoh vorbeşte în mod evident pentru cei nedesăvârşiţi sau "mijlocii" şi nu pentru cei desăvârşiţi la care veselia fără măsură a minţii nu e amestecată cu slava deşartă. Din acest motiv vorbeşte despre smerenie, fie şi indusă cu efort, pentru ca veselia să nu cadă

în sentimentalism bolnăvicios. Dar şi prin meditarea "cuvintelor dumnezeieşti", de asemenea sufletul e în pericol să fie învins de slavă deşartă odată cu prinderea înţelesurilor înalte[15].

capul 11

Cuvântul duhovnicesc păstrează sufletul celui ce-l grăieşte pururea neiubitor de slavă deşartă. Căci mângâind toate părţile sufletului prin simţirea luminii, îl face să nu mai aibă trebuinţă de slava de la oameni. De aceea îi păzeşte pururea cugetarea fără năluciri, prefăcând-o întreagă în dragoste de Dumnezeu. Dar cuvântul înţelepciunii lumeşti îl îndeamnă pe om pururea spre iubirea de slavă. Căci neputând mângâia şi satisface pe cei ce-l grăiesc, prin experienţa simţirii, le dăruieşte plăcerea laudelor, fiind el însuşi o plăsmuire a oamenilor iubitori de slavă. Vom cunoaşte deci fără rătăcire această înrâurire a cuvântului lui Dumnezeu, dacă vom cheltui ceasurile când nu grăim, în tăcere lipsită de griji şi în pomenirea fierbinte a lui Dumnezeu.

Sfântul Diadoh compară natura celor două "cuvinte", cel duhovnicesc şi cel lumesc. Primul luminează

[15] Într-adevăr este un mare pericol a lăsa mintea în zborurile ei înalte cât timp sufletul nu are smerenia în mod subzistent. Sfântul Diadoh a trăit unitatea în lumină a minţii şi a simţirii sufletului şi ştia cât de rău este a lăsa mintea să rătăcească fără a depinde de însoţirea cu smerenia. În această înşelare cad toţi raţionaliştii, poeţii, literaţii, scriitorii, teologii, care confundă mişcările şi zborurile cugetării, ale raţiunii sau ale imaginaţiei cu mişcările curate, în Duhul Sfânt, ale sufletului în lumina adevărului, şi consideră imaginile inimii necurăţite drept realităţi subzistente.

şi încălzeşte şi veseleşte întreg sufletul, adică toate puterile lui, aşa-numitele "părţi" ale sufletului, într-un fel în care îl face pe om fără vreo lipsă, îndestulat, bogat în fericirea duhovnicească şi, prin urmare, fără trebuinţă de cinstirile omeneşti.

Omul din care izvorăşte cuvântul duhovnicesc prin lucrarea Sfântului Duh se face, potrivit Sfântului Simeon Noul Teolog, "mai frumos decât toţi cei frumoşi, mai bogat decât toţi cei bogaţi şi mai puternic decât toţi cei puternici".

Prin urmare, ce bun omenesc îl va mai putea oare mişca? Cuvântul duhovnicesc "păzeşte pururea cugetarea fără năluciri", adică mai presus de imaginaţiile lumeşti care ţin de iubirea de slavă, de plăcere şi de arginţi. De ce? Deoarece cuvântul lui Dumnezeu, "care este mai ascuţit decât toată sabia ascuţită de amândouă părţile", a prefăcut întreg cugetul în iubirea de Dumnezeu.

Cuvântul înţelepciunii lumeşti însă, ca plăsmuire a oamenilor iubitori de slavă deşartă, neputând să se desfăteze cu simţirea sufletului şi experienţa, iubeşte laudele omeneşti şi îl îndeamnă pe omul întemeiat pe el către parada nebună a slavei deşarte.

Pentru a simţi superioritatea cuvântului duhovnicesc, este necesar ca, în deplină lipsă de griji, să petrecem vremea şcolii într-o fierbinte pomenire a lui Dumnezeu, astfel încât sufletul să prăznuiască prin lucrările Sfântului Duh.

În capul 11, Sfântul Diadoh reia problema legăturii cuvântului omenesc cu cel dumnezeiesc şi descrie caracteristicile lor. Ambele cuvinte izvorăsc, desigur, din unul şi acelaşi izvor, mintea omenească. Dar primul se îmbunătăţeşte şi se schimbă în dumnezeiesc, devenind duhovnicesc sub lucrarea Sfântului Duh; al doilea rămâne în starea lui firească. Dacă cineva se va gândi, pe baza antropologiei

creştine, la faptul că raţiunea din om înnăscută s-a corupt prin păcatul strămoşesc, este evident că dacă omul, după Botez, nu a păzit şi nu a lucrat darul Sfântului Duh, cuvântul lui este sărac, întunecat, înşelat, mincinos, plin de slavă deşartă, demonic, în deplină opoziţie faţă de cuvântul duhovnicesc. Sfinţii Părinţi au deosebit cele două cuvinte şi au cercetat lucrările lor şi în sfera gnoseologică, bazându-se pe un criteriu fundamental: participă cuvântul la lucrarea Sfântului Duh şi în ce măsură, sau nu participă, ci stă sub stăpânirea păcatului ajungând până la îndrăcire? Indiciile după care se recunosc ambele "cuvinte" arătate în sfera gnoseologiei şi a vieţii, sunt cu desăvârşire limpezi şi sunt descrise atât în Sfânta Scriptură, cât şi de către Sfinţii Părinţi[16].

capul 12

Cel ce se iubeşte pe sine nu poate iubi pe Dumnezeu. Dar cel ce nu se iubeşte pe sine, din pricina bogăţiei covârşitoare a iubirii lui Dumnezeu, îl iubeşte pe Dumnezeu, fiindcă unul ca acesta nu caută niciodată slava sa, ci pe a lui Dumnezeu. Căci cel ce se iubeşte pe sine caută slava sa. Iar cel ce iubeşte pe Dumnezeu iubeşte slava Celui ce l-a făcut pe el. Fiindcă e propriu sufletului simţitor şi iubitor de Dumnezeu să caute, pe de o parte pururea slava lui Dumnezeu în toate poruncile pe care le împlineşte,

[16] Una dintre caracteristicile elementare ale cuvântului omenesc neînduhovnicit este dorinţa de laudă din partea oamenilor. Cei la care se referă acest cap pătimesc de dorinţa de a se arăta, de a fi cinstiţi, de a fi slăviţi de oameni. Dacă se întâmplă să-i critice cineva pentru ideile lor, se ridică şi luptă ca să-şi susţină rătăcirile, spre deosebire de oamenii sfinţi care primesc cu mulţumire critica, discuţia, ocările pentru cuvintele lor fără ca măcar să se tulbure.

iar pe de alta, să se desfăteze întru smerenia sa. Căci lui Dumnezeu I se cuvine slavă, pentru măreţia Lui, iar omului smerenie, ca prin ea să ajungem să ne facem casnici lui Dumnezeu. De vom face aceasta şi noi, bucurându-ne întocmai ca Sfântul Ioan Botezătorul de slava Domnului, vom începe să zicem neîncetat: "Acesta trebuie să crească, iar noi să ne micşorăm".

În capul acesta este propus un criteriu invers al iubirii de Dumnezeu: câtă vreme ne iubim pe noi înşine, nu-L iubim pe Dumnezeu. Şi câtă vreme nu ne iubim pe noi înşine, pentru că simţim "bogăţia covârşitoare a iubirii lui Dumnezeu", atunci cu adevărat Îl iubim pe Dumnezeu.

Urmare a iubirii de Dumnezeu este slăvirea lui Dumnezeu în orice mod, iar urmare a iubirii bolnave de sine este vânarea egoistă a slavei.

Sfântul Diadoh, ca şi ceilalţi Sfinţi ai lui Dumnezeu, a avut o experienţă personală. Două iubiri, două lucruri diferite nu încap într-unul şi acelaşi suflet. Dumnezeu şi omul sunt radical diferiţi. Omul este făcut pentru a iubi. Nu-şi poate tăgădui firea. A iubi însă ceea ce e măreţ, adevărat, dumnezeiesc. Iar decât Dumnezeu nimic nu este mai mare, mai adevărat, mai dumnezeiesc.

Porunca Domnului: "să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău şi din tot cugetul tău" nu lasă nici o îndoială asupra faptului că Dumnezeu cere omul întreg pentru Sine însuşi. Iar poruncile urmăresc readucerea omului în starea "potrivit firii" care s-a stricat prin neascultare. Aşadar se află în firea omului să nu se iubească pe sine, ci doar pe Dumnezeu.

Sfântul Diadoh vorbeşte din experienţa iubirii lui pentru Dumnezeu. Sufletul care Îl iubeşte cu simţire pe Dumnezeu nu doar caută slava Lui în toate câte săvârşeşte,

ci şi se bucură, "se desfătează" când are prilejul să se smerească. De ce? Nu doar pentru că "lui Dumnezeu se cuvine slava", ci şi pentru că "omului i se cuvine smerenia". De ce? Pentru că "prin ea ne facem casnici ai lui Dumnezeu". Aceasta nu este doar o simplă poruncă morală de comportare, ci o necesitate ontologică ce decurge din firea omului, exprimând desăvârşirea lui prin smerenie, aşa cum s-a întâmplat cu Sfântul Botezător, care este luat ca dovadă[17].

capul 13

Ştiu pe cineva care iubeşte aşa de mult pe Dumnezeu, plângând totuşi că nu-L iubeşte cât vrea, încât sufletul lui este necontenit într-o astfel de dorinţă fierbinte, că Dumnezeu se slăveşte în el, iar el este ca şi când n-ar fi. Despre sine nu ştie ce vrednicie are, iar laudele cuvintelor nu-l îndulcesc. Căci din multa dorire a smereniei nu-şi ştie vrednicia sa, ci slujeşte lui Dumnezeu după rânduiala preoţilor. Iar din multa iubire de Dumnezeu îşi ascunde amintirea vredniciei, îngropând cu smerenie undeva în adâncul dragostei de Dumnezeu lauda ce i se cuvine din pricina acestei vrednicii, ca să-şi pară în cugetarea sa totdeauna o slugă netrebnică, fiind cu totul străin de vrednicia sa, prin dorul după smerenie. Acest lucru suntem datori să-l facem şi noi, fugind de orice cinste şi slavă, pentru covârşitoarea bogăţie a dragostei Domnului, care ne-a iubit aşa de mult pe noi.

---

[17] Sunt stări empirice, adânci, duhovniceşti care nu se fac înţelese cu mintea. Au trebuinţă de simţ duhovnicesc. Nu este o obligaţie morală pentru nimeni ca el să vrea să se smerească. Este lucrarea Sfântului Duh care "sileşte" sufletul să se autodispreţuiască, în acelaşi timp găsindu-şi sinele autentic. Acest înţeles îl are şi cuvântul Domnului (Mc. 9, 35)

Şi în acest cap, Sfântul Părinte se ocupă de iubirea pentru Dumnezeu şi de legătura iubirii cu smerenia. Sub expresia "ştiu pe cineva" se ascunde el însuşi, la fel ca Apostolul Pavel ascuns sub formula "ştiu un om". Chiar şi numai acest cap este suficient pentru a arăta mărimea sfinţeniei Sfântului Diadoh.

Atât iubea pe Dumnezeu, încât plângea "că nu-L iubeşte cât vrea", neştiind cu desăvârşire marea măsură a iubirii lui dumnezeieşti, din pricina smereniei corespunzătoare iubirii. Şi petrece într-o aşa de fierbinte dorinţă, încât Dumnezeu se slăveşte, iar el se priveşte pe sine însuşi "ca şi când n-ar fi".

Şi când îl laudă prin cuvinte, el nu-şi bănuieşte propria virtute. Cum aceasta? Aşa este firea smereniei, încât să-l orbească pe cel care-i aparţine şi care deţine comoara ei.

Din multa iubire "este răpită" pomenirea propriei vrednicii a celui ce iubeşte pe Dumnezeu şi din dorirea smereniei "nu-şi ştie vrednicia sa". Şi aici, în cugetul său, se vede mereu o "slugă netrebnică", deoarece, potrivit Sfântului Ioan Scărarul "smerenia este acoperământ dumnezeiesc, spre a nu fi văzute izbândirile noastre şi abisul nimicniciei" (*Scara*, XXV, 25). Şi potrivit aceluiaşi Sfânt Ioan, "iubirea, după calitate este asemănare cu Dumnezeu, pe cât e cu putinţă muritorilor. Iar după lucrare e o beţie a sufletului ... oceanul smereniei" (*Scara*, XXX, 3). Astfel avem limpede conţinutul capului.

Desigur că e foarte greu, dacă nu imposibil, să vorbim noi despre iubirea de Dumnezeu şi despre smerenie. Sfântul Ioan Scărarul spune că cel ce vrea să vorbească despre dragostea de Dumnezeu şi despre sfânta smerenie şi să lumineze pe cei ce n-au gustat din această sfinţenie,

seamănă cu cel ce vrea să înveţe despre miere pe alţii care niciodată n-au gustat din ea.

Un Sfânt zice că cineva a văzut urma smereniei în inima sa şi orbit cum era a întrebat-o, personificând-o: cine este tatăl tău? Iar ea cu bunătate şi pace i-a zis surâzând: cum vrei să afli înainte de vreme numele tatălui meu? El nu are nume. Nu ţi-l voi spune până ce nu se va sălăşlui întru tine Dumnezeu[18].

capul 14

Cel ce iubeşte pe Dumnezeu întru simţirea inimii acela este cunoscut de El. Căci în măsura în care primeşte cineva în simţirea sufletului dragostea lui Dumnezeu, în aceeaşi măsură ajunge în dragostea lui Dumnezeu. De aceea, unul ca acesta nu încetează să dorească după lumina cunoştinţei cu o dragoste aşa de puternică, încât să-L simtă pe Dumnezeu cu întreaga simţire a oaselor, nemaiştiindu-se pe sine, ci fiind prefăcut întreg de dragostea lui Dumnezeu. De unul ca acesta putem spune şi că este în viaţa aceasta şi că nu este. Căci petrecând în trupul său, călătoreşte, datorită dragostei, afară din el, mişcându-se necontenit cu sufletul către Dumnezeu. Arzând cu inima neîntrerupt de focul dragostei, s-a lipit de Dumnezeu prin puterea neslăbită a unui mare dor, ca unul ce a ieşit odată pentru totdeauna din iubirea de sine pentru dragostea de Dumnezeu: "Căci dacă ne-am ieşit din minte, zice, este pentru Dumnezeu, iar de suntem cu mintea întreagă, este pentru voi".

---

[18] Prezentul cap adevereşte încă o dată că smerenia este de netâlcuit unui neiniţiat. Numai gustarea din ea în mod personal o face accesibilă.

În acest cap, iubirea este prezentată printr-o altă lucrare a ei. Cel ce iubeşte pe Dumnezeu "întru simţirea inimii" "este cunoscut de El". Aici Sfântul Diadoh se referă la Sfântul Pavel (1 Cor. 8, 3), după care prin iubirea de Dumnezeu credinciosul "este cunoscut de El".

Sfântul Diadoh alternează termenii cu aceeaşi semnificaţie "simţirea inimii" şi "simţirea sufletului", care indică aceeaşi lucrare.

În acest cap, iubirea este înfăţişată sub aspectul ei dinamic. Pe cât primeşte cineva iubirea lui Dumnezeu, pe atât se apropie de Dumnezeu, pe atât de mult iubeşte. Aici, cel ce acţionează astfel se dilată sub stăpânirea iubirii puternice şi năvalnice, după cum este luminat mai mult în cunoaşterea lui Dumnezeu, care nu reprezintă o formă a cunoaşterii raţionale, ci constituie experienţa mistică a unirii cu Dumnezeu "întru simţirea sufletului", aşa cum am arătat la capul al nouălea.

De aceea, cel ce iubeşte pe Dumnezeu, chiar dacă s-a uitat pe sine din pricina beţiei dumnezeieşti, "nemaiştiindu-se pe sine", chiar dacă este "prefăcut întreg de dragostea lui Dumnezeu", totuşi nu are "odihnă", după cum se scrie în Apocalipsă despre cele patru animale simbolice (Apoc. 4, 8).

Avântul spre o cunoaştere şi mai mare se găseşte şi la îngeri, după cum ne-a fost predat de mulţi Sfinţi Părinţi, care îngeri atât iubesc, pe cât cunosc. Şi pe cât cunosc, pe atât iubesc. Fiindcă "după măsura cunoştinţei este şi dorul". Şi, cu adevărat, aceasta este a vedea pe Dumnezeu, ca niciodată dorinţa să nu-şi afle săturare. Ci întotdeauna este de trebuinţă ca cel ce vede (contemplă) să-şi aprindă dorinţa spre mai multă vedere (contemplaţie). (Sfântul Grigorie de Nyssa, *Viaţa lui Moise*).

Aşadar, cel ce petrece în iubirea lui Dumnezeu este nesăturat. Şi nu-şi încetează cererea nici când "simte cu întreaga simţire a oaselor" lumina cunoaşterii lui Dumnezeu.

În această stare omul şi trăieşte, şi nu trăieşte pe pământ, fiindcă are "petrecerea în ceruri" cu toată puterea poftei inimii lui. Şi în vreme ce se află în trup, sufletul lui din pricina iubirii călătoreşte, se află în afara lumii, se lărgeşte în extaz, fiindcă "s-a lipit de Dumnezeu".

Sfântul Diadoh, vorbind despre extaz şi "călătorie", desigur că nu a avut la îndemână scrierile Areopagitice, scrise la aproape 100 de ani după *Capetele gnostice,* în care Sfântul Dionisie se referă la "iubirea extatică". "Iubirea dumnezeiască este şi extatică, îndrăgostiţii nefiind ai lor, ci ai celor pe care le iubesc ... De aceea şi marele Pavel, în mărturisirea cu glas tare a dumnezeieştii iubiri şi a puterii ei extatice, cu gură inspirată zice: «Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăieşte în mine», ca un adevărat îndrăgostit şi ieşit din sine către Dumnezeu, după cum însuşi zice, şi netrăind viaţa lui, ci viaţa Celui pe care-L iubea, ca pe Cel Preaiubit"[19].

---

[19] Vezi Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Capetele teologice*, suta a VII-a, capetele 85, 86.

Iubirea frăţească – Frica de Dumnezeu – Premisele iubirii

capul 15

Când începe cineva să simtă cu îmbelşugare dragostea lui Dumnezeu, începe să iubească şi pe aproapele întru simţirea duhului. Şi aceasta este dragostea despre care grăiesc toate Sfintele Scripturi. Căci prietenia după trup se desface foarte uşor când se găseşte o cât de mică pricină. Pentru că nu a fost legată cu simţirea duhului. Dar în sufletul ce stă sub înrâurirea lui Dumnezeu, chiar dacă s-ar întâmpla să se producă vreo supărare, totuşi legătura dragostei nu se desface dintr-însul. Căci aprinzându-se pe sine însuşi din nou de focul dragostei lui Dumnezeu, îndată revine iarăşi la starea cea bună şi cu multă bucurie primeşte dragostea aproapelui, chiar dacă a fost ocărât sau păgubit mult de către acela, pentru că acest suflet topeşte în dulceaţa lui Dumnezeu amărăciunea iscată de gâlceavă.

Iubirea de Dumnezeu aduce cu ea şi iubirea pentru aproapele. Iubirea autentică pentru Dumnezeu nu poate să nu-l cuprindă şi pe om. Şi nimeni care iubeşte în chip autentic pe aproapele său, nu poate să nu-L iubească şi pe Dumnezeu. Există însă şi o iubire de Dumnezeu care nu-l cuprinde şi pe aproapele. Este o iubire mincinoasă, convenţională, pe care Evanghelistul Ioan o mustră: “cel ce nu iu-

beşte pe fratele său, pe care l-a văzut, pe Dumnezeu, pe Care nu L-a văzut, nu poate să-L iubească" (1 In. 4, 20).

Sfântul Diadoh zice că atunci "când începe cineva să simtă cu îmbelşugare dragostea pentru Dumnezeu", atunci începe şi să iubească "întru simţirea duhului" pe aproapele. Şi aceasta este iubirea despre care vorbesc toate Scripturile.

Într-adevăr. Atât Noul cât şi Vechiul Testament unesc iubirea pentru Dumnezeu cu cea pentru aproapele. E vorba, desigur, despre iubirea autentică, aşa cum am arătat mai sus. Se poate observa, totuşi, că naşterea iubirii pentru aproapele începe atunci când iubirea pentru Dumnezeu este simţită cu îmbelşugare.

Acest semn este foarte important ca un indiciu al iubirii pentru aproapele. Prin urmare, trebuie să nu nădăjduim că iubim pe aproapele "întru simţirea duhului" – ceea ce este acelaşi lucru cu termenii din capul precedent – câtă vreme nu simţim "cu îmbelşugare" iubirea pentru Dumnezeu.

Alt semn nemincinos al iubirii frăţeşti autentice este că "legătura dragostei nu se desface" în cazul unei pricini oarecare, spre deosebire de "prietenia după trup" care "se desface foarte uşor", dat fiind că "nu a fost legată cu simţirea duhului" ca prima. Şi încă deoarece "topeşte în dulceaţa lui Dumnezeu amărăciunea iscată de gâlceavă".

Cu toate acestea, unii din Sfinţii Părinţi se pare că inversează scara iubirii şi că socotesc iubirea pentru Dumnezeu ca pe o prelungire a iubirii de aproapele. Într-adevăr, Sfântul Ioan Scărarul zice: "Cel ce iubeşte pe Domnul pe fratele său l-a iubit mai întâi. Căci dovada primei este cea de-a doua" (*Scara*, 30). Însă în adâncime, calea iubirii, ca şi a tuturor virtuţilor, este comună Sfinţilor şi nu putem să distingem strict obârşia iubirii duhovniceşti.

Iubirea purcede împletit, îndreptându-se către Dumnezeu şi către aproapele, ajutându-se reciproc în înaintarea ei. E cu neputinţă să avem iubire pentru Dumnezeu fără să iubim pe aproapele, şi invers. Sufletul este unitar şi nu încape în sine "patimi" contrare, simţiri şi lucrări opuse. Diferenţa care apare în scrierile Sfinţilor Părinţi are semnificaţie în funcţie doar de scopul pe care-l urmăreşte fiecare din ei, dacă nu e vorba de iubirea dumnezeiască despre care vorbeşte aici Sfântul Diadoh[20].

capul 16

Nimenea nu poate să iubească pe Dumnezeu din toată inima, dacă nu se va teme de El mai întâi întru simţirea inimii. Căci numai curăţindu-se şi înmuindu-se sufletul prin înrâurirea temerii, vine la dragoste lucrătoare. Dar nu va veni cineva la temerea de Dumnezeu în chipul arătat, dacă nu va părăsi toate grijile lumeşti. Căci numai când ajunge mintea la linişte multă şi la negrijă, o strâmtorează frica de Dumnezeu, curăţind-o întru simţire multă de toată grosimea pământească, ca astfel să o aducă la marea dragoste a bunătăţii lui Dumnezeu. Astfel frica este o stare proprie drepţilor care încă se curăţesc, fiind împreunată pe jumătate cu dragoste. Iar dragostea desăvârşită este proprie drepţilor curăţiţi deplin, în care nu mai este frică. "Căci dragostea desăvârşită, zice, scoate afară frica". Dar de amândouă au parte numai drepţii, care lucrează virtuţile cu ajutorul Duhului Sfânt. De aceea zice Scriptura într-un loc: "Temeţi-vă de Domnul, toţi Sfinţii Lui", iar în alt loc: "Iubiţi pe Domnul, toţi cuvioşii Lui". Prin

---

[20] Pentru problema iubirii se pot vedea *Cele patru sute de capete despre iubire*, ale Sfântului Maxim Mărturisitorul.

acestea învăţăm limpede că frica de Dumnezeu este proprie drepţilor ce se curăţesc încă, fiind împreunată, cum s-a zis, pe jumătate cu dragoste; iar dragostea desăvârşită e proprie drepţilor curăţiţi, în care nu mai este gândul vreunei temeri, ci o ardere neîncetată şi o alipire a sufletului de Dumnezeu, prin lucrarea Duhului Sfânt. Căci s-a zis: "Lipitu-s-a sufletul meu de Tine şi dreapta Ta m-a sprijinit".

Aici Sfântul Diadoh recurge la premisele iubirii. Iar premisa de temelie este, zice, frica de Dumnezeu "din toată inima", care frică lucrează în chip purificator în suflet, îndepărtându-i demnitatea. Fără frica premergătoare nu există iubire.

Dar dacă premisa iubirii este frica, premisa fricii este oprirea de la grijile lumeşti. Iar dincolo de lipsa de grijă stă isihia (liniştirea). "Căci numai când ajunge mintea la linişte multă şi la negrijă, o strâmtorează frica de Dumnezeu".

Într-adevăr. Sfinţii Părinţi Ascetici laudă isihia ca pe cea mai de trebuinţă cale de suire spre "piscul filosofiei". Dar atunci, prin urmare, creştinii din lume sunt excluşi de la Cina dumnezeiască a iubirii? Nefiind fără griji şi neavând isihie, nu vor putea să simtă frica curăţitoare şi de aici să ajungă la iubirea desăvârşită?

Când Părinţii Ascetici vorbesc despre isihie, nu fac deosebire între cea fizică şi cea lăuntrică. Aceasta fiindcă, în adâncime, a doua o presupune pe prima. Nu e uşor a avea linişte lăuntrică fără cea exterioară. Dar ceea ce constituie vrăjmaşul principal al liniştii (isihiei), nu e atât zgomotul exterior, cât grija lăuntrică. Ea (grija) nu constă doar în numărul, ci şi în gradul participării sufleteşti la acestea,

adică în ceea ce se numeşte în terminologia ascetică "împătimire pentru ceva" (προσπάθεια).

Dincolo de aceasta, însă, importanţă are scopul grijilor, câtă vreme lucrurile se deosebesc. Altceva este grija pătimaşă pentru propriile interese, şi altceva slujirea cu râvnă a Bisericii, care e slujire adusă lui Dumnezeu. Prima robeşte. A doua eliberează. Dar în ciuda vredniciei slujirii şi a binelui ce-l aduce, spargerea unităţii lăuntrice este de neînlăturat când sufletul nu e unit cu Dumnezeu[21].

capul 17

Rănile primite de trup, dacă s-au înăsprit şi s-au umplut de murdărie, nu simt lucrarea leacului: dar după ce sunt curăţite, simt lucrarea leacului, ajungând prin el la tămăduire desăvârşită. Aşa şi sufletul: câtă vreme e neîngrijit şi acoperit în întregime de lepra iubirii de plăcere, nu poate simţi frica lui Dumnezeu, chiar dacă i-ar vesti cineva neîncetat judecata înfricoşată şi aspră a lui Dumnezeu. Dar când începe să se curăţească cu multă luare aminte, simte frica lui Dumnezeu ca pe un leac adevărat al vieţii, care mustrându-l, îl arde ca într-un foc fără durere. Pe urmă, curăţindu-se treptat, ajunge la curăţirea desăvârşită, sporind în dragoste pe măsură ce se micşorează frica din el. În felul acesta ajunge la dragostea desăvârşită, în care, cum am zis, nu mai este frică, ci nepătimirea deplină, produsă de slava lui Dumnezeu. Să avem deci ca laudă neîncetată, mai presus de toate laudele,

[21] Problemele legate de lumea tainică a sufletului, de patimi păcătoase şi de lucrările Sfântului Duh şi ale demonilor sunt analizate detaliat doar de către Părinţii neptici.

întâi frica lui Dumnezeu, apoi dragostea, care este plinirea legii desăvârşirii în Hristos.

Prezentul cap constituie urmarea celui precedent, accentuând necesitatea fricii. Sfântul Diadoh compară lipsa de simţire a sufletului cu rănile pline de murdărie, care s-au înăsprit şi nu simt lucrarea diferitelor medicamente. Cauza nesimţirii o consideră a fi “lepra iubirii de plăcere”. Aici, Sfântul Părinte prin “iubire de plăcere” înţelege tihna sufletească în general, plăcerea pe oricare din treptele ei, care încep de la micile plăceri ale cărnii şi ale sufletului şi sfârşesc în plăcerile grosolane şi intense.

Aşadar, după cum rănile, când se curăţesc, simt lucrarea doctoriei, tot aşa şi sufletul, când se dezmeticeşte prin atenţie, simte frica dumnezeiască. Frica produce mustrări în sufletul ce era mai înainte nesimţitor, mustrări care lucrează ca un foc curăţitor. Curăţindu-se treptat, sufletul ajunge la nepătimirea desăvârşită.

Curăţirea naşte iubirea, care, în mod corespunzător creşterii ei, micşorează frica, până ce va ajunge la iubirea desăvârşită în care nu mai este frică, aşa cum am scris mai sus, potrivit Evanghelistului Ioan: “În iubire nu este frică, ci iubirea desăvârşită alungă frica” (1 In. 4, 18).

De aceea, Sfântul Diadoh, urmând tradiţiei duhovniceşti ascetice, consideră frica de Dumnezeu ca o lucrare de temelie pentru ca cineva să ajungă la iubire, care este “plinirea legii desăvârşirii în Hristos” (Rom. 13, 10).

Potrivit Sfinţilor Părinţi, înaintarea de la frică la iubire este treptată. Câtă vreme există frică, este mustrată lipsa iubirii. Cu cât mai puţină e frica – nefiind vorba, desigur, de netemerea de Dumnezeu şi de indiferenţă, aşa cum se aminteşte în capul antecedent – cu atât mai multă este iubirea, până când sufletul a fost curăţit în chip

desăvârşit, când dispare şi mustrarea conştiinţei şi se înstăpâneşte iubirea, iubirea desăvârşită, "care scoate afară frica". Exact acest lucru se petrecea cu Sfântul Antonie cel Mare, când spunea "eu nu mă mai tem de Dumnezeu, ci Îl iubesc pe El".

Oricum, împreună existenţa fricii şi a iubirii în acelaşi suflet constituie mărturia bunei aşezări a sufletului, luptător prin lucrarea poruncilor spre a ajunge la desăvârşire. Aici sufletul se eliberează de frică şi ajunge la unire desăvârşită cu Dumnezeu, stare care e o neîncetată ardere, iubire dumnezeiască şi pătimire necurmată a lucrărilor Duhului Sfânt.

"Să filosofăm, zice Nazianzeanul, începând de la ceea ce e mai bine, pe care a legiuit-o Solomon. Începutul înţelepciunii, zice, dobândeşte înţelepciunea. Care e începutul înţelepciunii? Frica. Nu trebuie să începem de la contemplaţii duhovniceşti şi să sfârşim în frică (fiindcă vederea nesupusă va îmbrânci în prăpăstii), ci îndrumaţi, curăţiţi, şi, ca să zic, subţiaţi de frica de Dumnezeu să ne îndreptăm spre cele înalte. Deoarece unde este frică, acolo e şi păzirea poruncilor. Unde e păzirea poruncilor, acolo e şi curăţirea trupului de norul care înconjură sufletul şi nu-l lasă să vadă limpede razele harului"[22].

capul 18

Sufletul care nu s-a izbăvit de grijile lumeşti nu iubeşte nici pe Dumnezeu cu adevărat şi nu dispreţuieşte nici diavolul cum trebuie. Căci grija vieţii îi este ca un acoperământ, care îl împovărează. Din această pricină, mintea nu-şi poate cunoaşte dreptul de judecată asupra

[22] Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvânt la Botez.*

acestor feluri de lucruri, ca să dea fără greşeală hotărârile judecăţii sale. Deci, în toate chipurile, retragerea din lume e folositoare.

Acest cap constituie o completare a capului 16 despre necesitatea isihiei (a liniştii). Adresându-se monahilor, este firesc ca Sfântul Diadoh să accentueze premisa retragerii din lume pentru dobândirea desăvârşirii.

Asemenea "teze" s-ar putea să-i scandalizeze pe creştinii care se luptă în lume astăzi. Totuşi, ele exprimă învăţătura Sfinţilor Părinţi Asceţi. Potrivit concepţiei lor, este clar că monahismul, ca viaţă în pustie, în afara lumii, dacă se ridică deasupra trupului, a lumii şi a stăpânitorului ei, reuşeşte să ajungă la suişuri înalte în inimă şi poate să discearnă ceea ce creştinul în lume, datorită grijilor lumeşti, nu poate.

Sfântul Diadoh nu spune că creştinul din lume nu poate să-L iubească pe Dumnezeu şi să-l urască pe diavol. Ci doar că nu poate să facă acestea "cum trebuie". De ce? Pentru că are neîncetată grijă pentru cele ale vieţii, grijă care nu-i îngăduie să-şi cunoască starea lăuntrică.

Acestea sunt desigur adevărate, cum scriam şi în capul 16, exceptând pe harismatici şi un nou tip de creştini, apărut astăzi şi care, fără a fi în pustie, nu se implică în plasa lucrurilor lumeşti; este vorba de cei care în lume fiind s-au afierosit spre a sluji Biserica în diferite feluri[23]. Cu toate acestea, nici ei nu pot aduce atâtea roade duhovniceşti ca şi monahii. Săvârşesc, desigur, o slujire şi împlinesc fapte vrednice de răsplată şi folositoare Bisericii. Dar să nu

---

[23] N. trad.: Părintele Theoclit se referă la diferitele frăţii laice cu caracter celibatar şi structură ierarhică, apărute în Grecia, ai căror membri desfăşoară diferite activităţi sociale în slujba Bisericii în funcţie de specificul frăţiei.

uităm că Sfântul Diadoh vorbeşte despre o duhovnicie adâncă, specifică monahilor care au lepădat lumea şi care au o puternică simţire a lucrărilor harului. Trebuie să precizăm că experienţele monahilor se deosebesc prin legătura lor mistică cu Dumnezeu în chip nemijlocit, câtă vreme nimic nu întrerupe legătura lor tainică.

Experienţele celor din lume afierosiţi Bisericii se deosebesc prin activitatea depusă în slujba Bisericii şi constituie rezultatul legăturilor indirecte cu Dumnezeu, în ele stăpânind lumea exterioară cu toate împrăştierile şi ştirbirile ce le aduce unităţii lăuntrice prin diferitele lucruri şi forme. De aceea "retragerea din lume e folositore".

Aici trebuie să considerăm ca necesară ura faţă de diavol, "dispreţuirea cum trebuie a diavolului", care nu este o ură pătimaşă faţă de însăşi persoana diavolului, ci faţă de lucrările lui rele care vatămă şi sufletul nostru împreună cu al altora.

Ura ce o simt Sfinţii nu e aceeaşi cu cea pe care o simt cei pătimaşi. De aceea Sfinţii, în timp ce îl luptă pe diavol cu toată voinţa lor, se întristează pentru el, aşa cum scrie despre acestea Avva Isaac Sirul[24].

---

[24] Există astăzi o divergenţă, uneori mai domoală, alteori mai acidă, între monahi şi laicii şi monahii care activează în lume ca şi predicatori etc. Aceştia din urmă susţin că nu le lipseşte nimic faţă de monahii din pustii şi mănăstiri. Un răspuns autentic există însă: să se măsoare ei cu învăţătura Părinţilor Ascetici şi Neptici şi să se privească pe ei înşişi prin prisma Filocaliei. Nimic altceva.

Semnele curățirii – Credință și fapte – Credință și iubire

capul 19

Ține de sufletul curat cuvântul fără pizmă, râvna fără răutate și dragostea neîncetată față de Domnul slavei. Atunci și mintea își potrivește cumpenele sale cu exactitate, fiind de față în cugetarea sa ca în cel mai curat loc de judecată.

Dacă cineva vrea să-și cerceteze măsura de curăție a sufletului său, trebuie să citească acest cap. Și când se încredințează de existența acestor semne, atunci este evidentă și starea sufletului. Acum mintea poate să deosebească și să evalueze cuvintele și înțelesurile și simțirile și tot ceea ce apare în lăuntrul ei, fie semănat de diavol, fie din partea patimilor, fie lucrat de Duhul Sfânt. Aceasta deoarece în această stare de curăție mintea "își potrivește cumpenele cu exactitate, fiind de față în cugetarea sa ca în cel mai curat loc de judecată", adică e stăpână peste suflet și cercetează toate mișcările lui.

Într-adevăr. Constituie o experiență mistică și o "gnoză" faptul că o caracteristică a sufletului curat este cuvântul fără pizmă, râvna fără răutate și dragostea neîncetată pentru Dumnezeu. Necazul este însă că, fiind vorba de o experiență subiectivă, nu putem să fim obiectivi în aprecierea pe care ne-o facem. Adică cele ale noastre sunt greu de apreciat și cântărit de către noi înșine.

Acest cap al Sfântului Diadoh îi ajută pe teologi să exerseze cercetarea propriului suflet. Deja am spus că aceasta e dificilă fiindcă bezna patimilor şi înălţarea cugetării împiedică vederea. Numai cel smerit cunoaşte nedesăvârşirile şi patimile sale pe care, în chip analog luminării dumnezeieşti ce o are, le supradimensionează şi strigă către Dumnezeu: "luminează-mi întunericul, luminează-mi întunericul", ca şi Sfântul Grigorie Palama, sau ca toţi Sfinţii Părinţi care se vedeau pe ei înşişi "mai răi decât dracii"!

Ceilalţi însă se văd pe ei a fi buni şi "nu precum ceilalţi oameni". Se autoîndreptăţesc, nu-şi cercetează patimile şi se înalţă într-atât cu cugetarea, încât li se pare "că aduc slujbă lui Dumnezeu".

O, cât a suferit Dumnezeu din partea unei asemenea râvne, fie din partea fiilor sinagogii, fie din partea mădularelor Bisericii! Până azi cât este de tulburată Biserica lui Hristos de acest elan al inimii împătimite! Câte suflete nu pierd calea, câte nu se smintesc, câte altele nu iau aminte la Biserică văzând-o "protejată" de fiii ei mânioşi!

Dar ce este râvna? Avântul sufletului, căldură a sângelui. Acesta nu este prin sine nici bun, nici rău. Devine rău sau bun în funcţie de starea sufletului. Când Sfântul Diadoh vorbeşte despre "râvnă fără răutate" deja a separat-o de rău. Dacă prima este arătarea sufletului curat, a doua ţâşneşte din cel murdar. Şi câtă vreme sufletul curat izvorăşte râvna paşnică, cel întinat revarsă râvnă demonică, plină de mânie şi de tulburare.

Întunecarea sufletului stăpânit de o astfel de râvnă – numită de Sfântul Isaac Sirul "zel nebun" – este aşa de mare, încât adesea ajunge până la fapte de neimaginat şi chiar la crime, lucruri pe care le consideră ca înalte reuşite eroice. În adâncimea ei această patimă, fiindcă este vorba

despre o patimă, are izvorul în mândrie, în închipuirea de sine, care insuflă independența și încrederea în sine. Iar dacă un suflet bolnav de această boală înaintează, atunci întreaga lume nu va putea să schimbe acest suflet chinuit. Se poate chiar să ajungă la fapte, care put a absurd și lipsă de cucernicie, dar el nici măcar să nu bănuiască în ce haos a căzut. Această râvnă demonică ia forma cea mai ascuțită în spațiul religios, unde fanatismul se însoțește cu trebuința ocrotirii credinței așa-zis periclitate. În acest caz nimic nu mai îngăduie. Acest tip de râvnă o întâlnim în noaptea Sfântului Bartolomeu, în care, în numele lui Hristos, s-au măcelărit între ei 100000 de oameni în Apusul creștin.

Sfinții Părinți spun că există patimi pe care le tămăduiesc oamenii, altele pe care le tămăduiesc îngerii și altele pe care le tămăduiește numai Dumnezeu. Se pare, așadar, că această patimă o tămăduiește singur Dumnezeu. De ce oare Sfinții Părinți s-au asigurat cu smerenia și când au fost uniți cu Dumnezeu? De ce Pavel, cel "răpit până la al treilea cer" se socotea pe sine ca "lepădătură", "nevrednic să se numească apostol" și câte alte cuvinte de smerenie își rostea sieși?[25]

capul 20

Credința fără faptă și fapta fără de credință vor fi la fel de lepădate. Căci credinciosul trebuie să-și arate credința, aducând Domnului fapte. Pentru că nici părintelui nostru Avraam nu i s-ar fi socotit credința spre dreptate, dacă nu ar fi adus pe fiul său ca rod al ei.

---

[25] Încă o dovadă a căderii de la tradiția duhovnicească a celor influențați de "râvna" lui Ilie este că cei ce vatămă și cei vătămați nu pot să se înțeleagă. Și în această problemă iarăși criteriile nerătăcite sunt marii anatomiști ai sufletului, Părinții ascetici. Să ne sfătuim cu ei neîncetat.

Ceea ce face credinţa vrednică sunt faptele. Şi ceea ce trebuie faptelor este credinţa. Faptele întrupează credinţa. Şi credinţa înduhovniceşte faptele. De la un creştin se cer, aşadar, fapte din credinţă şi credinţă prin fapte. Temelia credinţei este credinţa. Credinţa îl leagă pe om cu Dumnezeu. Cu cât este credinţa mai caldă cu atât mai strânsă este unirea. Şi, prin urmare, şi frica dumnezeiască cu cât e mai mare cu atât e mai fierbinte şi iubirea dumnezeiască, mai credincioasă credinţa. Faptele se arată acum a fi "credinţa lucrătoare prin iubire" (Gal. 5, 6).

Dar care sunt faptele? În acest cap e atinsă problema importanţei faptelor. După cum se ştie, Biserica Ortodoxă ne învaţă că pentru mântuire sunt de trebuinţă credinţa şi faptele. Romano-catolicismul accentuează mai ales necesitatea faptelor ca "fapte bune". Protestantismul consideră că doar credinţa mântuie, faptele fiind doar o simplă expresie a credinţei.

Din perspectiva ortodoxă faptele sunt porunci ale Domnului. Au o asemenea însemnătate încât Domnul le-a arătat ca fiind dovezi ale iubirii faţă de El (In. 14, 21). Dar poruncile Domnului nu constituie un scop în ele însele. Nu împlinim poruncile pentru porunci, ci ele au un scop dincolo de ele. Scopul este unirea cu Dumnezeu şi prefacerea noastră dumnezeiască în mod analog cu lucrarea lor, adică îndumnezeirea. "Asemănarea cu Dumnezeu şi unirea cu El – zice Dionisie Areopagitul – se săvârşeşte doar în cei ce împlinesc foarte cucernic poruncile şi iubesc".

Dincolo de scopul îndumnezeirii, poruncile urmăresc şi păstrarea curăţiei primite prin Sfântul Botez. "Toţi câţi ne-am învrednicit de baia înnoirii, faptele bune nu le săvârşim pentru răsplată, ci ca să păzim curăţia dăruită

nouă”[26]. Același Sfânt Părinte, în capul 22 al aceleiași scrieri, susține că Dumnezeu nu răsplătește faptele, ci credința sau necredința exprimate prin fapte. “Când auzi Scriptura zicând că Dumnezeu «va răsplăti fiecăruia după faptele sale» (Efes. 4, 30), să nu înțelegi că e vorba de fapte de o vrednicie egală cu Gheena sau cu Împărăția, ci că Hristos va răsplăti faptele necredinței în El sau ale credinței, nu ca un schimbător care cântărește prețul lucrurilor de schimb, ci ca Dumnezeu, Ziditorul și Răscumpărătorul nostru”.

De aceea, faptele nu se cinstesc după numărul sau mărimea lor, ci după credința și starea celui ce le face, așa cum arată și pilda cu cei doi bani ai văduvei, precum și cuvântul “credința ta te-a mântuit”. Prin urmare, Sfântul Diadoh urmează credința ortodoxă când spune că “credința fără fapte și faptele fără credință vor fi la fel osândite”. Aici poate fi citat și Sfântul Apostol Iacov (Iac. 2, 19-26) pe care l-a avut în vedere, cu siguranță, și Sfântul Diadoh în acest cap.

În ultimă analiză, aici este temeluită importanța nu a faptei exterioare, ci a stării lăuntrice care prilejuiește faptele și care se exprimă în exterior în mod corespunzător condițiilor externe sau, în lipsa lor, rămâne neexprimată.

Vrednicia rezidă, așadar, în starea pozitivă a sufletului, care preface sufletul îndumnezeindu-l. Se autoiluzionează însă cel care crede că îi ajunge să aibă o stare bună a sufletului și să nu facă nimic, chiar dacă situația îl cheamă la împlinirea poruncilor și la arătarea credinței sale prin fapte[27].

---

[26] Sfântul Marcu Ascetul, *Despre cei ce cred că se îndreptează din fapte*, c. 23.

[27] Insistăm asupra ajutorului cărțuliei Sfântului Marcu pomenită aici precum și a scrierii sale *Despre legea duhovnicească.*

capul 21

Cel ce iubeşte pe Dumnezeu acela crede totodată cu adevărat şi săvârşeşte faptele credinţei cu evlavie. Iar cel ce crede numai şi nu este întru dragoste, nu are nici credinţa însăşi, pe care socoteşte că o are. Căci crede cu o minte uşuratică ce nu lucrează sub greutatea plină de slavă a dragostei. Drept aceea, credinţa lucrătoare prin dragoste este marele izvor al virtuţilor.

Capul 21 limpezeşte pe cel dinainte, arătând ultimele lui consecinţe.

Premisa faptelor credinţei este credinţa curată, a cărei premisă este iubirea pentru Dumnezeu. În chip cuvios, întru cunoştinţă, cu credinţă, pentru Hristos – aşa se săvârşesc faptele.

Sfântul Diadoh leagă, prin urmare, "faptele credinţei" de iubirea pentru Dumnezeu. Fără iubire, "faptele credinţei" nu se pot săvârşi, ceea ce înseamnă că, dacă nu avem iubire, nici "fapte ale credinţei" nu putem săvârşi.

Dar credinţa? După Sfântul Diadoh, aceasta este o credinţă părelnică. Lipsa iubirii de la un creştin arată că acesta "nu are nici credinţa însăşi pe care socoteşte că o are", deoarece credinţa este "întru simţirea sufletului" şi nu întru uşurătatea minţii. Dacă avem în minte întotdeauna semnificaţia pe care o dă Sfântul Diadoh faptelor săvârşite "întru simţirea sufletului", atunci putem înţelege cu uşurinţă de ce credinţa neunită cu iubirea este considerată aproape inexistentă.

Deşi nu se poate tăgădui faptul că există o oarecare credinţă, cum am scris la capul 20, şi în starea de rob şi în cea de năimit, totuşi adevărata credinţă este cea "lucrătoare prin iubire".

Dar această stare duhovnicească constituie "cea mai mare între virtuți", pe care nu o avem cei mai mulți, însă spre care trebuie să tindem trecând prin cele două stadii amintite, al robului și al năimitului, pentru a ajunge fii adevărați ai Tatălui nostru cel din ceruri. Și fii adevărați devenim prin iubirea față de Dumnezeu și de aproapele, iubire fără de care rămânem "aramă sunătoare și chimval răsunător", cu toate harismele noastre. Măsură adevăratei iubiri este, însă, iubirea pentru vrăjmași. Sufletul care a ajuns, din adâncul smereniei și din lucrarea Sfântului Duh, să iubească pe vrăjmași, cu adevărat "lucrează sub greutatea plină de slavă a dragostei" și se aseamănă cu Dumnezeu. Fericit este omul acesta. A înviat înainte de învierea cea de obște a morților și s-a făcut dumnezeu după har "și la judecată nu va veni, ci s-a mutat de la moarte la viață"[28].

---

[28] Greșeala – de temelie și fatală – a diferiților didascali autoinvestiți ai Evangheliei iubirii, constă în faptul că amestecă credința cu "o minte ușuratică" cu credința pe care o cere Domnul Iisus și pe aceasta își construiesc viața lor. Firește, cei ce nu văd nimic mai adânc și mai dumnezeiesc îi învață pe creștini ceea ce ei înșiși fac. Și cu conștiința liniștită – de vreme ce cred, merg la biserică, se spovedesc și se împărtășesc – așteaptă mântuirea ca pe o obligație a lui Dumnezeu. Aceea că sufletul lucrează sub stăpânirea patimilor, că nu au dobândit iubire și smerenie și lucrarea Sfântului Duh, că sufletul nu s-a preschimbat, nu s-a prefăcut, nu s-a îndumnezeit, nu-i interesează, fiindcă nu bănuiesc că fără renașterea în Hristos sufletul se află sub judecată și că nu exploatează destul comoara pe care ne-a dat-o prin viață Hristos. Ceea ce este deznădăjduitor este suficiența pe care o simt în sărăcia lor. De aceea, iarăși și de multe ori le recomandăm să citească Sfinții noștri Părinți, care au urcat toată scara lui Iacov de pe pământ la cer.

capul 22

Când cercetăm adâncul credinţei, se tulbură, dar când îl privim cu dispoziţia simplă a inimii, se înseninează. Căci adâncul credinţei, fiind apa uitării relelor, nu rabdă să fie cercetat de cugetări iscoditoare. Să plutim deci pe aceste ape cu simplitatea înţelegerii, ca să ajungem la limanul voii lui Dumnezeu.

Aici este expusă firea credinţei. Deoarece credinţa este, după Apostolul Pavel, "ipostasul celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor celor nevăzute" (Evr. 11, 1), este evident că în acest text despre credinţă nu încape loc pentru nici o cugetáre omenească. Credinţa se află dincolo de limitele gândirii omeneşti. "Caută credinţa singură, şi nu dovezi", zice Marele Vasilie, câtă vreme "credinţa este însoţirea neiscoditoare cu cele auzite".

Însă în urma credinţei este cu putinţă ca cineva să cugete asupra celor crezute, pentru a ilumina credinţa prin gândire şi pentru a o articula în cuvinte. E ceea ce zice cineva care, deşi dă prioritate credinţei, urmărind să înţeleagă cele dumnezeieşti pe cât e cu putinţă oamenilor, totuşi consideră "înţelegerea", studiul, silogismul ca şi elemente ce contribuie la luminarea şi sporirea credinţei. "Cred ca să înţeleg şi înţeleg ca să cred" chiar dacă, potrivit tradiţiei ortodoxe duhovniceşti, în tainele credinţei se intră prin luminare dumnezeiască şi curăţia inimii.

În acest cap se reamintesc cele două căi de suire către Dumnezeu: cea catafatică şi cea apofatică. Dar şi acestea două presupun credinţa câtă vreme şi prima este studiu şi silogism împreună cu credinţa.

Sfântul Diadoh aseamănă taina credinţei cu adâncul. Adâncul se tulbură când e cercetat şi se înseninează când e privit cu dispoziţia simplă. Într-adevăr, aşa cum zice şi Sfântul Ioan Damaschin în stihira laudelor glasului 5: „ ... căci amândouă s-au pecetluit de către cei ce ispiteau şi s-au arătat minunile celor ce se închină cu credinţă tainei”.

“Adâncul credinţei”, deci, nu primeşte “să fie cercetat de cugetări iscoditoare”. De ce? Pentru că credinţa e simplă, iar cercetarea aduce sinteza, spărgând simplitatea.

Sfântul Diadoh compară credinţa ca “uitare a relelor”, cu iscodirea – “cercetări iscoditoare” – care constituie un rău. Rezultatul iscodirii este tulburarea liniştii din inimă, “adâncul credinţei”, de unde rezultă şi că stăruirea în iscodire duce la rătăciri şi erezii.

Dar toată iscodirea e rea? Presupunem că Sfântul Diadoh zicând asta înţelege taina credinţei ca “însoţire neiscoditoare cu cele auzite”. Atunci omul se preface şi se strămută de la răul necredinţei la “uitarea relelor” a credinţei, pe care o păstrează în “simplitatea cugetului” pentru toate câte privesc ţara adevărurilor mai presus de înţelegere. Cu ceea ce are însă legătură cu morala, cu duhovnicia şi cu teologia, lucrurile stau altfel. Cineva poate cerceta fără a tulbura “adâncul credinţei” dacă, desigur, are ca împreună luptător cunoaşterea întru simţire a sufletului şi înţelepciunea, aşa cum le înţeleg Părinţii[29].

---

[29] Pentru a înţelege cineva aceste experienţe ale Sfântului Diadoh şi schimbările lor trebuie să trăiască în simplitatea credinţei, în bucurie şi veselie, în iubire şi pace. Altfel, doar bănuieşte cum sunt.

Conştiinţa – Dualismul – Înclinaţiile simple

capul 23

Nimenea nu poate iubi sau crede cu adevărat, dacă nu se are pe sine însuşi pârâş al său. Căci când conştiinţa noastră se tulbură prin mustrările ce şi le face, nu mai e lăsată mintea să simtă mireasma bunurilor supralumeşti, ci îndată e cuprinsă de îndoială: pe de o parte doreşte acea mireasmă cu ardoare pentru experienţa lor anticipată prin credinţă, pe de alta nu o mai poate prinde cu simţirea inimii prin dragoste, din pricina deselor împunsături ale conştiinţei mustrătoare. Dar, curăţindu-ne pe noi înşine printr-o atenţie mai fierbinte, vom câştiga ceea ce dorim în Dumnezeu, dobândind o şi mai deplină experienţă.

De la capul 12 şi până la cel de faţă se întinde cercul unei serii de experienţe ale Sfântului Părinte cu referire la iubire şi la virtuţile teologice ale credinţei şi nădejdii. În capul 23 se descoperă alt adevăr. Câtă vreme conştiinţa ne este acuzator, nu putem să iubim şi să credem cu adevărat. Tulburarea pe care o produce mustrarea îndepărtează de minte "mireasma bunurilor supralumeşti", deoarece produce în aceasta o ruptură.

Pe de o parte, se mişcă cu dorinţă fierbinte – în "mireasma bunurilor supralumeşti" – din pricina experienţei de mai înainte a lucrărilor credinţei. Pe de alta iarăşi, nu poate să ajungă acolo prin iubire întru simţirea inimii, din pricina împunsăturilor acuzatoare ale conştiinţei.

Din cele de mai sus se conchide că mintea, urmărind să rămână în ţara credinţei şi a iubirii curate, trebuie să nu fie acuzată de conştiinţă. Aceasta este ceea ce spune Evanghelistul Ioan: "Iubiţilor, dacă inima noastră nu ne osândeşte, avem îndrăznire către Dumnezeu" (1 In. 3, 21). Prin urmare conştiinţa care acuză îndepărtează îndrăzneala.

Îndrăzneala, în înţeles duhovnicesc, este o stare de familiaritate a sufletului cu Dumnezeu, o simţire a lucrării minţii sub înrâurirea Sfântului Duh, precum şi simţirea "miresmei bunurilor supralumeşti". Căzând în orice fel de păcat, se taie simţirea "miresmei" în mod analog schimbării care s-a produs prin păcat în inimă. Întotdeauna este necesară pocăinţa pentru revenirca la starea din care am căzut. Atunci când, curăţindu-ne sufletul prin lacrimi şi o "atenţie mai fierbinte", vom avea, cu ajutorul lui Dumnezeu, o experienţă sporită, ne vom găsi în starea de dinainte de păcat.

E o experienţă generală a Părinţilor Mistici faptul că viaţa duhovnicească se adevereşte prin "simţirea sufletului", prin experienţă duhovnicească. Experienţa este rod al cunoaşterii întru simţirea sufletului cunoscătorului şi reprezintă o fărâmă a cunoaşterii dumnezeieşti. Cunoaşterea lui Dumnezeu însă se realizează treptat. Când apar, deci, motive care determină mustrări ale conştiinţei, atunci sufletul încetează să simtă ceea ce simţea înainte de a se schimba prin păcat. Păstrând însă amintirea bunurilor a căror simţire a pierdut-o, doreşte iar să simtă, dar nu poate. De aceea, până ce va veni la "schimbarea cea bună", păstrează, după terminologia mistică, o "pomenire subţire". Altfel nu se poate explica cum unii oameni decăzuţi şi trăind în bezna patimilor pot să aibă o oarecare cunoştinţă

duhovnicească. E vorba de cunoştinţa "subţire" care nu poate încălzi sufletul[30].

capul 24

Precum simţurile trupului ne mână spre cele ce ni se arată bune oarecum cu sila, tot aşa obişnuieşte să ne călăuzească simţirea minţii spre bunurile nevăzute, după ce a gustat odată din ele. Căci fiecare se doreşte totdeauna după ceea ce e înrudit cu sine: sufletul ca netrupesc, după bunurile cereşti, iar trupul ca pământ, după desfătarea pământească. Deci la experienţa simţirii nemateriale vom ajunge fără rătăcire, dacă vom subţia materia prin osteneli şi dureri.

Existenţa a două principii constituie experienţa comună a Părinţilor Ascetici, nu însă în mod ontologic, cum credeau maniheii, ci moral, ca un antagonism între simţurile trupeşti şi simţirea duhovnicească. Primele, fiind înrudite cu lucrurile materiale, tind spre acestea. A doua însă, înrudită cu cele nemateriale, se întoarce spre ele. "Căci fiecare se doreşte totdeauna după ceea ce e înrudit cu sine". Iar pornirea către fiecare din ele e analogă stării duhovniceşti a omului. Pe cât slăbeşte înclinarea sufletului spre bunurile nemateriale, pe atât se întăreşte lucrarea simţurilor trupeşti, şi invers.

Sfântul Diadoh atinge un principiu de bază al antropologiei şi vieţuirii ascetice: firea dublă a omului. Toţi

[30] E un om periculos acela care printr-o sârguinţă îndelungată a dobândit o oarecare "cunoştinţă" duhovnicească, iar mai apoi din neîngrijire i-a rămas doar imaginea ei. Iar pericolul acestui gen de om stă în faptul că, în această stare, amestecă "imagini" adevărate cu lucrurile în mijlocul cărora trăieşte.

Sfinţii Părinţi fac o distincţie clară în sensul că această fire dublă nu înseamnă existenţa a două principii, ci existenţa a două elemente cu caracteristici diferite: elementul trupesc şi cel sufletesc – duhovnicesc. "Sufletul, ca netrupesc, [tinde] după bunurile cereşti, iar trupul ca pământ după desfătarea pământească".

Unii din teologii contemporani, greci şi străini, negustând din experienţa patristică, nici din cea a învăţăturii, nici din cea a practicii luptei ascetice, au bănuit aici o influenţă maniheică. Noi însă îi respingem, fiindcă Părinţii niciodată nu s-au referit la existenţa a două principii în om şi nici în creştinul înfrumuseţat prin Duhul Sfânt. Recunoaşterea diferenţei dintre cele două elemente în om şi lupta pentru trecerea de la cele mai rele la cele mai bune nu conduce nicidecum la ideea existenţei a două principii ontologice.

În cele mai multe din lucrările Sfântului Părinte se observă că stăpâneşte concepţia opoziţiei dintre trup şi suflet, necesară însă în înaintarea spre libertate. Opoziţia dispare însă fie prin biruinţa dispoziţiei celei bune, fie prin înstăpânirea "cugetului trupesc". În primul caz, vom avea o unitate a sufletului, a trupului şi a duhului – mintea, lucrând sub înrâurirea Sfântului Duh, lucru exprimat în învăţătura Sfântului Grigorie Palama despre unitatea trupului şi a sufletului, la care ne vom referi în capul următor. În a doua stare, avem o "somatizare" a sufletului; în ea se găseşte cea mai mare parte a oamenilor, nebănuind năpasta şi stând liniştiţi în unitatea lor demonică.

Premisa de bază este gustarea de către minte a bunătăţii dumnezeieşti, prin care simţim practic cele bune din lumea nevăzută. După gustare rămâne amintirea simţirii. Aceasta, deci, va călăuzi mintea să guste bunurile nemateriale şi mai mult. Însă e nevoie de un mijloc ajutător,

asceza, pentru subţierea trupului. Este o experienţă comună tuturor Sfinţilor Părinţi faptul că întărirea trupului duce la ridicarea unei catapetesme grele ce împiedică vederea bunătăţilor cereşti. Cu adevărat. Pe cât se toceşte funcţionarea în stare naturală a simţurilor trupului, gustând cele materiale, pe atât scade mărimea dorinţei, şovăind între simţuri şi desfătările cele mai presus de simţuri, însă tot pe atât se şi eliberează încă de aici de mişcarea pătimaşă a sufletului spre plăcerile pământeşti. Această experienţă o exprimă Sfântul Apostol Pavel când scrie: "De aceea nu ne pierdem curajul şi, chiar dacă omul nostru cel din afară se trece, cel dinăuntru însă se înnoieşte din zi în zi" (2 Cor. 4, 16)[31].

capul 25

Însăşi lumina sfintei cunoştinţe ne învaţă că simţirea naturală este una, dar e împărţită în două lucrări, din pricina neascultării lui Adam. Deci una şi simplă este şi lucrarea Duhului Sfânt, coborâtă în acea simţire. Dar pe aceasta nimenea nu o poate cunoaşte, decât numai cei ce s-au lepădat cu bucurie de plăcerile vieţii, pentru nădejdea bunurilor viitoare, şi au veştejit toată dorinţa simţirilor trupeşti prin înfrânare. Mintea acelora, mişcându-se cu toată puterea numai spre acele bunuri, datorită lipsei de griji, simte întâi ea în chip negrăit bunătatea dumnezeiască. Pe urmă împărtăşeşte şi trupului din bucuria sa, pe

[31] Expresia "omul din afară se trece" nu se înţelege numai ca o dezîntrupare, ci şi ca o neparticipare a trupului la plăcerile cărnii. Când prisoseşte lucrarea sufletului sub insuflarea Sfântului Duh, atunci aceasta se transmite şi trupului. Întotdeauna tocirea simţurilor trupului reprezintă o bună premisă pentru întărirea simţirii duhovniceşti a sufletului. Trupul costeliv sau nu adesea nu are nici o legătură cu asceza.

măsura înaintării sale, având un dor nemărginit de a se mărturisi. "Căci întru El a nădăjduit, zice, inima mea şi am fost ajutat; şi a înflorit trupul meu, şi cu voia mea mă voi mărturisi Lui". Bucuria adevărată ce se revarsă atunci în suflet şi în trup este o înştiinţare neînşelătoare despre viaţa cea nestricăcioasă.

Acest cap îl tâlcuieşte pe cel de dinainte şi explică dualismul despre care se vorbea acolo. Lucrarea cea sfântă a cunoştinţei ne învaţă că, deşi simţirea naturală a sufletului este una, totuşi, din pricina spargerii unităţii lui prin neascultarea primilor ziditi, ea se bifurcă în două lucrări. Ne-am referit în tâlcuirea capului 24 în ce condiţii lucrează simţurile sufletului şi ale trupului. Sfântul Diadoh lămureşte faptul că lucrarea Duhului Sfânt nu o poate cunoaşte nimeni, decât cei care s-au lepădat cu bucurie de bunurile pământeşti pentru cele viitoare. Şi nu numai atât, dar şi "au veştejit toate dorinţele trupeşti prin asceză".

Este limpede importanţa dată tocirii dorinţelor trupeşti şi subţierii materiei ca premise necesare pentru ca Prea Sfântul Duh să lucreze în suflet.

Aici trebuie să spunem că cei care "s-au lepădat cu bucurie de plăcerile vieţii" sunt monahii, potrivit Sfântului Diadoh. Aceasta deoarece o spune explicit că mintea lor, "din pricina lipsei de grijă", mişcându-se cu multă putere, simte bunătatea dumnezeiască. Iar lipsiţi de griji sunt numai monahii.

Sfântul Diadoh era, fără îndoială, părtaş lucrărilor Sfântului Duh şi întreaga sa gnoseologie constituie o strălucire şi o iradiere a acestora. Atingând puţin mai încolo tema participării trupului la lucrările Sfântului Duh în suflet, exprimă cu zece secole mai devreme învăţătura Sfântului Grigorie Palama care, după cum se cunoaşte, a

fost atât de controversată, dar în cele din urmă a fost recunoscută în mod sinodal.

Partea a doua a acestui cap ("mintea acelora, mişcându-se cu toată puterea ... despre viaţa nestricăcioasă") a fost folosită în întregime de către Sfântul Grigorie Palama în "Tomul Aghioritic pentru cei ce se liniştesc cu sfinţenie". În acest tom, precum şi în restul învăţăturii sale, Sfântul Părinte dezvoltă pe larg problema legăturii dintre suflet şi trup, urmând tradiţia duhovnicească, adică experienţele comune în Duhul Sfânt ale Sfinţilor.

Problema legăturii dintre suflet şi trup a fost discutată pe larg de Sfântul Grigorie Palama şi monahul calabrez Varlaam, din pricina împotrivirii celui de-al doilea faţă de rugăciunea minţii. Despre aceasta Varlaam, influenţat de logica aristotelică, susţinea printr-o serie de silogisme că partea pătimitoare a sufletului, adică mânia şi pofta, trebuie să fie mortificate în vremea rugăciunii, răstălmăcind învăţătura Sfântului Dionisie Areopagitul – al cărui tâlcuitor se credea – către Timotei: "Cele mai dumnezeieşti şi mai culminante dintre cele văzute şi înţelese sunt nişte raţiuni supuse şi subordonate Celui mai presus de toate, prin care se arată prezenţa Lui mai presus de orice înţelegere în vârfurile inteligibile [...] Moise s-a eliberat de ele şi de ei ca să ajungă în Cel cu totul nearătat şi nevăzut, fiind întreg dincolo de toate, nemaiaflându-se în nimic, nici în al său nici în al altuia. Căci era unit desăvârşit cu Cel necunoscut în sens bun prin nelucrarea oricărei cunoaşteri şi cunoscând mai presus de minte prin faptul că nu cunoştea nimic".

Sfântul Grigorie Palama, întemeiat pe tradiţia duhovnicească şi trăind pe viu experienţa lucrărilor Duhului Sfânt care se transmit din suflet la trup – după cum se întâmplă cu metalul înroşit în foc – a dovedit că partea

pătimitoare a sufletului nu trebuie să fie mortificată în vremea rugăciunii, ci să participe şi aceasta îndreptată spre bine, fiindcă întreg omul este o unitate psiho-somatică nedespărţită.

Premisele trezviei – Trebuința Duhului Sfânt

capul 26

Cei ce se nevoiesc trebuie să-şi păstreze cugetarea pururea netulburată, ca mintea, deosebind gândurile ce trec prin ea, pe cele bune şi trimise de Dumnezeu să le aşeze în cămările amintirii, iar pe cele întunecoase şi drăceşti să le arunce afară din jitnițele firii. Căci atunci când marea e liniştită, pescarii văd până în adâncuri, încât nu le scapă aproape nici unul din peştii care mişună acolo. Dar când e tulburată de vânturi, ascunde în negura tulburării ceea ce lasă cu prisosință să fie văzut când e liniştită şi limpede. Meşteşugul celor ce pun la cale vicleşugurile pescăreşti nu mai are atunci nici o putere. Aceasta se întâmplă să o pățească şi mintea contemplativă, mai ales atunci când dintr-o mânie nedreaptă se tulbură adâncul sufletului.

Întreaga luptă a monahilor se desfăşoară în minte şi în cuget. Este aşa-numita luptă a gândurilor. Orice gând determină o schimbare duhovnicească şi morală în mod corespunzător calității sale şi după cum este acceptat sau respins.

Gândurile vin fie de la Dumnezeu, fie de la diavol, fie se nasc în suflet din patimi sau din nepătimirea pe care, eventual, sufletul o are. A desluşi proveniența gândurilor înseamnă a avea vrednicia discernământului. Discernământul constituie o harismă a Duhului Sfânt.

Desigur că nu este suficient să cunoaştem provenienţa gândurilor, ci este nevoie să desluşim şi calitatea lor. Aceasta deoarece există gânduri drăceşti care se înfăţişează "în blană de oaie", în timp ce sunt lupi.

Aşadar, o obligaţie de bază a monahilor este să-şi păzească cugetarea netulburată pentru a putea desluşi provenienţa şi calitatea gândurilor.

După cum am mai spus, gândurile determină viaţa duhovnicească şi morală. Într-adevăr. Dacă nu premerge un gând, nici o patimă nu se mişcă în suflet, nici bună, nici rea, astfel încât totul depinde de gânduri.

Sfântul Diadoh, purtător al experienţei călugăreşti a isihiei, cunoscând în adâncime aceasta, atrage atenţia asupra gândurilor şi recomandă ca să păstrăm în "cămările amintirii" gândurile trimise de Dumnezeu, iar pe cele drăceşti să le lepădăm şi să le uităm. Aceasta deoarece, pe de o parte, amintirea gândurilor bune mişcă sufletul în chip bun, iar pe de alta, uitarea celor rele păstrează sufletul curat.

Şi această lucrare a minţii, a alegerii, a primirii şi a respingerii gândurilor se numeşte discernământ şi luptă "antiretică" potrivit graiului ascetic.

Există situaţii care fac desluşirea gândurilor cu neputinţă. Este vremea tulburării din cauza războiului patimilor. Aici Sfântul Diadoh notează numai mânia, desigur cea neîndreptăţită. Orice mânie, desigur, este rea şi produce tulburare. Există însă mânie îndreptăţită şi neîndreptăţită. Cea îndreptăţită, aşa cum o spune în alt cap Sfântul Diadoh, trebuie folosită pentru apărarea săracilor nedreptăţiţi. Despre ea David cântă "mâniaţi-vă şi nu greşiţi" fiindcă este posibil să fie vorba şi despre o mânie a sufletului împotriva păcatului în vreme de război. Oricum, în timpul tulburării care se naşte din mânie, mintea contemplativă nu mai lucrează. Tulburarea a întunecat

curățenia locului minții, iar vederea cu mintea și-a pierdut lucrarea curată și nu poate să se mai miște în spațiile nemărginite ale lumii dumnezeiești.

Chiar dacă vom mai reveni asupra temei mâniei, pentru a împiedica înțelegerile greșite, notăm că mânia pentru bine nu trebuie să fie lucrată fără discernământ de către oricine. Nu ajunge ca scopul să fie bun, ci este nevoie și de potrivirea sufletului. Dacă sufletul este pătimaș, atunci și mânia pentru bine se va preface în pătimașă. Chiar și când dispoziția sufletească este bună, patimile amestecate în suflet fac netrebnic și sufletul și binele. În acest caz, se naște o păgubire a celui ce lucrează cu mânie pentru bine și astfel se provoacă tulburare și către ceilalți. Astfel de inițiative nu sunt încurajate de Sfinții Părinți. De aceea, înainte ca cineva să se lase cuprins de mânie în mod îndreptățit, trebuie să cerceteze dacă dispoziția sa este curată. Și curată este atunci când are puterea să separe nedreptatea de cel ce nedreptățește. Și nedreptatea s-o lovească și persoana celui ce nedreptățește s-o înconjure cu simpatie, astfel încât să n-o schimbe prin judecarea nedreptății. Experiența zilnică ne încredințează că sunt rari cei care au puterea să facă această deslușire și să o împlinească[32].

[32] Poruncile lui Hristos, înainte de a-l desăvârși pe lucrătorul lor întru "bărbat desăvârșit", lucrează în mod tămăduitor asupra patimilor sufletului. Sufletul deja tămăduit se află în pace, în liniște și blândețe. Atunci și partea contemplativă a sufletului discerne cu precizie gândurile care vin și le vede în lumina păcii sufletului. Vai de sufletul care, neavând pace, caută adevărul în problemele sale.

capul 27

Sunt foarte puţini aceia care îşi cunosc cu de-amănuntul toate greşelile lor şi a căror minte nu e răpită niciodată de la pomenirea lui Dumnezeu. Căci precum ochii noştri cei trupeşti, când sunt sănătoşi pot vedea toate, până şi ţânţarii care zboară în aer, dar când sunt acoperiţi cu albeaţă sau niscai urdori, chiar dacă vine înaintea lor vreun lucru mare, nu-l văd decât foarte şters, iar pe cele mici nici nu le prind cu simţul vederii, tot aşa şi sufletul, de îşi va subţia cu luare aminte coaja care i-a venit din iubirea de lume, va socoti chiar şi cele mai mici greşeli ale sale ca foarte mari şi va vărsa neîncetat lacrimi peste lacrimi cu multă mulţumire. Căci s-a spus: "Drepţii se vor mărturisi numelui Tău". Dar de va stărui în dragoste de lume, chiar dacă ar săvârşi vreo ucidere, sau altă faptă vrednică de mare pedeapsă, o va privi foarte liniştit, iar celorlalte greşeli nu le va da nici o însemnătate, ci le va socoti adeseori ca isprăvi. De aceea nu se va ruşina netrebnicul chiar să le apere cu căldură.

În acest cap, Sfântul Diadoh face cunoscută firea fluidă a conştiinţei. În măsura curăţiei sau a întinării ei, conştiinţa simte sau nu simte păcatele. Aşa se poate încredinţa cineva cât de nesigur este conştiinţa ca şi criteriu moral, câtă vreme există posibilitatea schimbării ei într-un astfel de mod, aşa încât să nu mai simtă nici cea mai mică împunsătură pentru păcatele vădite pe care le săvârşeşte omul.

Dumnezeiescul Diadoh era neîndoielnic şi un ascet râvnitor plin de Duhul Sfânt, după cum se vede din puţinele

lucrări păstrate de la el, şi a cunoscut prin experienţă întreaga scară a schimbărilor stării lăuntrice. Cei desăvârşiţi, cărora nu le scapă nici cele mai mici păcate numite "nu de moarte" sau, după cuvântul lui David, "fărădelegea călcâiului" (Ps. 48, 5), sunt întotdeauna puţini. Cei mai mulţi însă se mişcă pe o scară fie semiluminată, fie întunecată a conştiinţei calităţii faptelor lor. Pilda pe care o foloseşte dumnezeiescul Părinte corespunde stării lăuntrice a oamenilor. În măsura vredniciei contemplative a sufletului, a minţii, urmează cunoştinţa calităţii morale a faptelor, a dispoziţiilor, a gândurilor. Şi invers, în mod analog gradului orbirii minţii, sunt înţelese şi devin simţite doar lucrările din sfera păcatului.

Mai este oare nevoie să se aducă exemple de păcate obişnuite care nu mai sunt simţite ca atare uneori nici fapte înfricoşătoare sau sălbăticii ascunse sub mantii ideologice. Istoria este plină de pilde de acest fel şi chiar realitatea contemporană şi viaţa noastră personală strigă mereu. Trebuie să avem doar urechi ca să auzim.

Există însă pocăinţa ca şi mijloc de tămăduire. Dacă orbirea sufletului a provenit din păcat şi din iubirea lumii atunci redobândirea vederii va reveni prin iubirea de Dumnezeu. Când sufletul, prin lucrarea Duhului Sfânt, se va curăţi treptat şi va dobândi vedere curată atunci îşi vede trecutul şi plânge, mulţumind şi fiind recunoscător lui Dumnezeu pentru izbăvirea lui[33].

---

[33] Dacă însă, aşa cum se arată în capul următor, doar Duhul Sfânt poate să curăţească sufletul de patimile pe care le-au creat demonii, atunci ne putem da seama în ce rătăcire se află psihanaliza şi psihiatria când pretind că vindecă bolile sufleteşti. Oprirea simptomelor se poate realiza cu medicamente, dar niciodată vindecarea.

capul 28

Numai Duhul Sfânt poate să curăţească mintea. Căci de nu va intra Cel puternic să dezarmeze şi să lege pe tâlhar, nu se va slobozi nicidecum prada. Deci se cade ca prin toate şi mai ales prin pacea sufletului să dăm odihnă Duhului Sfânt în noi, ca să avem sfeşnicul cunoştinţei luminând în noi totdeauna. Căci răspândindu-şi el neîncetat lumina în cămările sufletului, nu numai că se fac arătate în minte acele mici şi întunecate atacuri (momeli) ale dracilor, ci se şi slăbesc, fiind date pe faţă de lumina aceea sfântă şi slăvită. De aceea Apostolul zice: "Duhul să nu-l stingeţi!", adică nu lucraţi, sau nu gândiţi cele rele, ca să nu întristaţi bunătatea Duhului Sfânt şi să vă lipsiţi de sfeşnicul acela ocrotitor. Căci nu se stinge Cel veşnic şi de viaţă făcător, ci de-L vom întrista, se va depărta de la noi, lăsând mintea înceţoşată şi neluminată.

În ciuda iubitorilor clasicismului şi a celor care preamăresc vrednicia educaţiei profane ca şi luminătoare şi curăţitoare a sufletului, Sfântul Diadoh, găsindu-se prin experienţă personală înlăuntrul tradiţiei vieţii duhovniceşti, susţine cu tărie că purificarea minţii de neştiinţă, de întunericul firii pătimaşe şi de întunericul demonilor este lucrată numai de Duhul Sfânt. Se vede că ciocnirea celor două curente, a umanismului şi a creştinismului, este veche şi se găseşte chiar în firea lor. Umanismul nu ar stărui în antropocentrismul său dacă ar bănui sărăcia şi insuficienţa lui pentru a-l elibera pe om din năpasta neştiinţei şi a întunericului său duhovnicesc. Creştinismul pe de altă parte, cunoscând "de unde vine şi încotro merge", având conştiinţa obârşiei sale suprafireşti, în lumina nezidită, afirmă dogmatic că doar lucrările şi energiile necreate ale

Duhului Sfânt Cel Necreat curățesc mintea şi inima, luminează şi îndumnezeiesc pe om. Umaniştii consideră răul ca firesc şi, de aceea, li se pare că pot să-l tămăduiască prin educația firească. Filosofii greci considerau neştiința ca şi pricina oricărui rău. Până la un anumit punct acest lucru este adevărat. Dacă însă răul are o obârşie metafizică cum ar putea fi tămăduit prin mijloace fireşti, naturale? Oare cunoaşterea teoretică a răului ne izbăveşte de rău?

Sfântul Diadoh, când se referă la curățirea minții numai de Duhul Sfânt, are în vedere atât afirmațiile umaniştilor, precum şi natura curățirii ca aparținând sferei celor duhovniceşti. De aceea aduce îndată cuvântul evanghelic: "cum poate cineva să intre în casa celui tare şi să-i jefuiască lucrurile, dacă nu va lega întâi pe cel tare şi pe urmă să-i prade casa?" (Mt. 12, 29) pentru a fixa tema în sfera mai presus de fire. "Cel puternic" este Duhul Sfânt, "tâlharul" este demonul, iar prada este sufletul care înainte de Sfântul Botez este stăpânit de către demon prin păcatul strămoşesc. Dar şi după Sfântul Botez demonul poate din nou să se însoțească cu omul şi să stăpânească sufletul. Exact de această situație vorbeşte Sfântul Diadoh, având în vedere însă toate treptele stăpânirii demonului asupra omului. Aceasta deoarece stăpânirea lui are diferite grade în mod corespunzător gradului de păcătoşenie a omului.

Vrând, aşadar, cineva să-şi curățească mintea şi inima "de toată întinăciunea trupului şi a sufletului", trebuie să fie ajutat de energiile şi lucrările Sfântului Duh pentru a se elibera de lucrările celui rău prin pacea sufletului astfel încât, în timpul "împreună lucrării", să păzească lumina cunoştinței duhovniceşti care constituie o lucrare a Duhului Sfânt. În acest fel, în lumina cunoştinței, momelile vrăjmaşului nu numai că sunt descoperite, ci şi îşi pierd puterea. De aceea, este nevoie de o grijă permanentă de

păstrare şi sporire a luminii dumnezeieşti în inimi pentru ca mintea să nu rămână neluminată şi întunecată[34].

[34] Întreaga problemă a cunoaşterii duhovniceşti şi umaniste este expusă în cartea noastră *Sfântul Grigorie Palama* (Tesalonic, 1976) unde arătăm că Sfântul Grigorie reface în mod înţelept legătura dintre cunoaşterea duhovnicească şi educaţia umanistă (pp. 86-89).

Împrăştierea – Unificarea simţurilor sufletului

capul 29

Precum am mai spus, ştim că nu există decât o singură simţire naturală a sufletului, căci cele cinci se deosebesc după trebuinţele trupului nostru, cum ne învaţă Preasfântul şi de oameni iubitorul Duh al lui Dumnezeu. Dar ea se împarte în tot atâtea părţi câte feluri de mişcări sufleteşti există, din pricină că mintea s-a făcut lunecoasă în urma neascultării. Astfel o parte din ea e dusă de latura pătimaşă a firii noastre, şi de aceea simţim plăcere de bunătăţile vieţii. Altă parte se îndulceşte adeseori de mişcarea raţională şi mintală a firii noastre, întrucât mintea noastră doreşte să alerge spre frumuseţile cereşti, când petrecem în curăţie. Dar când vom dobândi deprinderea de a nesocoti bunurile din lume, vom putea să unim şi pofta pământească a sufletului cu dorinţa lui raţională. Iar de acest lucru ne va face parte împărtăşirea de Duhul Sfânt. Căci dacă n-ar lumina dumnezeirea Lui cu putere cămările inimii noastre, n-am putea să gustăm binele cu o simţire neîmpărţită, adică cu toată afecţiunea sufletului.

Capul 29 constituie o completare a capului 25. Şi în acela şi în acesta se exprimă existenţa unei împărţiri a sufletului între bine şi rău care trebuie pusă pe seama rupturii unităţii firii din pricina neascultării. Este vorba de

legea păcatului zugrăvită atât de dramatic de Apostolul Pavel în Epistola către Romani.

Această dezbinare o trăiesc acei creştini şi monahi care se oştesc împotriva înclinațiilor pământeşti ale sufletului. Câtă vreme ține această antinomie ciocnirea este cu atât mai dură cu cât mai puternice sunt patimile şi cu cât este mai hotărât cineva să se lupte pentru depăşirea dezbinării spre "mişcarea înțelegătoare şi rațională a sufletului". Deoarece este cu putință să realizăm în noi înşine o unitate, însă o unitate a răului în care înaintarea se uneşte cu răul şi "în care simțim plăcere de bunătățile vieții", şi războiul, în mod firesc, încetează.

Ar trebui oricum să observăm că viața dublă a sufletului, în acelaşi timp în sferele binelui şi ale răului, nu are nici o legătură cu mesalianismul care acceptă existența a două principii în om. Tradiția duhovnicească ortodoxă adeverind dezbinarea, o tâlcuieşte ca fiind de natură morală şi nu ontologică, ceea ce este un lucru foarte diferit față de învățătura acestei vechi erezii.

Ceea ce se urmăreşte după aceea, potrivit Sfântului Diadoh, este dobândirea, prin luptă ascetică, a deprinderii "de a nesocoti bunurile din lume" şi în continuare unirea, în sfera binelui, dintre "pofta pământească a sufletului şi dorința lui rațională". Dacă cineva se întreabă care sunt "bunurile din lume", vom răspunde că sunt toate cele ce au legătură cu patimile iubirii de slavă, iubirii de plăcere şi a iubirii de arginți. Şi care sunt cele cu adevărat bune? Sfântul Diadoh răspunde cu o singură expresie: "frumusețile cereşti".

Se înțelege, desigur, că pentru a se realiza aceste lucruri este nevoie neapărată de ajutorul Sfântului Duh, de

împreuna Lui lucrare, fără de care este cu neputinţă ca sufletul să guste "cu toată afecţiunea" din bunurile cereşti[35].

capul 30

Simţirea minţii constă în gustarea precisă a realităţilor distincte din lumea nevăzută. Căci precum prin simţul gustului trupesc, când se află în stare de sănătate, deosebim fără greşeală cele bune de cele rele şi dorim cele bune, tot aşa mintea noastră, când începe să se mişte în deplină sănătate şi fără griji, poate să simtă din belşug mângâierea dumnezeiască şi să nu mai fie răpită niciodată de contrariul aceleia. Şi precum trupul, gustând din dulceţurile pământeşti, experimentează fără greşeală simţirea lor, aşa şi mintea, când se află deasupra cugetului trupesc, poate să guste fără să se înşele mângâierea Duhului Sfânt, căci zice: "Gustaţi şi vedeţi că e bun Domnul". Şi aşa să păstreze amintirea gustării neuitată prin lucrarea dragostei, încât să-şi poată da seama fără greşeală de cele ce-i sunt de folos, după Sfântul care zice: "Şi aceasta mă rog, ca dragostea voastră să prisosească tot mai mult şi mai mult, în cunoştinţă şi simţire, ca să preţuiţi cele ce sunt de folos".

Sfântul Diadoh este dascăl al monahismului, dobândind învăţătura din experienţa sa isihastă, racordată la tradiţia duhovnicească. În capul 30, dă definiţia simţirii

---

[35] Şi în situaţia unificării sufletului dezbinat prin păcat şi patimi se cere acoperământul şi ajutorul Sfântului Duh şi, după cum atunci când sufletul gustă cu toate puterile lui păcatul, este prezent acolo şi satana, tot aşa, când sufletul gustă "cu toată afecţiunea" din bunătăţile mai presus de fire şi din iubirea dumnezeiască, este prezent şi lucrează dumnezeiescul Duh.

minţii: aceasta este "simţirea precisă a realităţilor distincte [din lumea nevăzută]". Are sufletul simţire? Sfinţii Părinţi disting în suflet minte, cuget, imaginaţie, judecată şi simţire. Simţirea sufletului – a sufletului care prin lucrarea Sfântului Duh s-a făcut numai minte – constituie criteriul de apreciere a stării sufletului. Această simţire e solidară cu nivelul etic şi duhovnicesc al omului în al cărui suflet ea se mişcă pe două scări, în mod analog cu modul vieţuirii: scara vieţii şi scara morţii. Prima scară se stabileşte în funcţie de viaţa în Duhul Sfânt şi pe ea sufletul se mişcă de la prima treaptă până la ultima. A doua scară aparţine sferei vieţii păcătoase, în care sufletul este rob mai mult sau mai puţin diferitelor patimi.

Diferitele lucrări (ἐνεργείαι) asupra sufletului, fie bune, fie rele devin obiectul gustării de către simţirea sufletului. Energiile Sfântului Duh ca lumină, iubire, frică dumnezeiască, străpungere, pace, plâns, bucurie, dragoste dumnezeiască, pocăinţă, rugăciune şi lacrimi, ca blândeţe şi nerăutate, ca dor dumnezeiesc ... devin "conştiente" (sunt conştientizate) prin simţirea duhovnicească, prin care sufletul le gustă, atâta timp cât este curat, iar simţirea i s-a înduhovnicit prin har. Sufletul acesta respinge imediat lucrările satanei sau ale patimilor păcătoase ca nefiind înrudite cu el şi urâte lui. Dar în ce măsură primeşte sau respinge sufletul fie lucrările Sfântului Duh şi ale patimilor ireproşabile, fie pe cele ale duhurilor necurate sau ale patimilor păcătoase, depinde de măsura sfinţeniei sau a răutăţii sufletului. Tocmai de aceea am vorbit de scări. Deoarece lucrarea Sfântului Duh, în afară de faptul că este variată – împărţită în "felurimea darurilor" – se face primită de suflet în mod analog cu capacitatea sufletului de a primi. Acest lucru este valabil şi pentru latura negativă, a demonilor şi a patimilor acuzabile, dat fiind că sufletele

diferă în privinţa stricăciunii şi a răutăţii. Cu toate acestea, organul care încunoştiinţează mintea în ambele stări este simţirea ei, a cărei calitate depinde de cea a sufletului.

Plecând de la aceste premise, Sfântul Diadoh se referă la "mângâierea " Sfântului Duh. Termenul "mângâiere" are un înţeles general, exprimând consolarea pe care o simte sufletul din lucrarea dumnezeiască a Duhului. În mod evident, sufletul are nevoie ca să fie mângâiat. Amărăciunea ispitelor, duritatea luptei duhovniceşti, asceza fără mângâiere şi, în general, gustarea durerii din războaiele drăceşti, impun ca în momentele potrivite Duhul Mângâietor să "mângâie" inimile iubitorilor de Dumnezeu.

O premisă fundamentală pentru ca mintea să guste din belşug, prin simţire, dumnezeiasca mângâiere este ca ea să fie desprinsă de toate formele grijilor care îi sparg unitatea, şi astfel să se poată mişca cu putere şi sănătate. Atunci, cu adevărat, datorită supremaţiei pe care o are mintea asupra poftelor trupeşti şi fiindcă "simte din belşug", fiecare încercare a celui rău devine nelucrătoare, deşi el încearcă să înşele sufletul cu pseudo-mângâieri, adică cu lucrări plăcute sufletului. Experienţa pe care o dobândeşte însă mintea din gustarea mângâierilor Duhului Sfânt, constituie singurul criteriu de deosebire între cele două "mângâieri". Despre aceasta vorbeşte şi Apostolul Pavel, după cum este şi amintit.

Cele două "mângâieri" – Sfântul Duh – satana

capul 31

Când mintea noastră începe să simtă harul Preasfântului Duh, satana caută şi el să ne mângâie sufletul printr-o simţire la aparenţă plăcută, aducând peste noi, în vremea liniştirii de noapte, o adiere asemenea unui somn foarte uşor. Dar dacă mintea va fi găsită ţinând în pomenire fierbinte sfântul nume al Domnului Iisus şi va folosi preasfântul şi slăvitul nume al Lui ca pe o armă împotriva înşelăciunii, se va depărta amăgitorul viclean. Însă de aici înainte se va aprinde statornic împotriva sufletului. Iar urmarea va fi că mintea, cunoscând cu de-amănuntul înşelăciunea celui viclean, va câştiga şi mai multă experienţă în a deosebi aceste două lucrări.

Despre "mângâiere" am scris deja. Sfântul Diadoh a cunoscut din experienţa personală încă o formă a războiului lui satana împotriva monahilor care, prin lupta lor întemeiată pe metodele şi experienţa tradiţionale, încep să primească mângâierile Sfântului Duh. Satana cunoaşte, desigur, acest lucru din lucrările şi din schimbările dumnezeieşti ale sufletului, precum şi din cele spuse sau scrise de monahi, fiindcă se ştie că nu poate cunoaşte gândurile. De aceea, după o rugăciune fierbinte, mai ales când monahul după privegherea de noapte cade într-un somn subţire, duhul cel rău se apropie de suflet, producând în acesta "o simţire la aparenţă plăcută", înrudită oarecum

cu mângâierea Sfântului Duh, ca să-l înşele. Iar atunci când găseşte sufletul slab şi fără căldură, cu siguranţă se va uni cu el şi-l întinează prin această preacurvie. De obicei însă, mângâierea primită şi dobândită de suflet este fierbinte, având întipărit în ea însăşi numele Domnului Iisus din dorul şi din rugăciunea neîncetată. Chiar dacă mintea nu poate să articuleze în timpul somnului chemarea "Doamne, Iisuse Hristoase, miluieşte-mă", totuşi rugăciunea lucrează ca stare în suflet. Altceva este, desigur, harisma rugăciunii care a fost dată multor Sfinţi şi rugăciunea care se lucrează şi în somn, împlinindu-se cuvântul din Cântarea Cântărilor: "eu dorm şi inima mea se roagă".

Câtă vreme, aşadar, sufletul petrece într-o stare fierbinte, înveşmântat în armura Sfântului Nume al lui Iisus, înşelătorul nu va putea să se atingă de el şi începe un război, pe care Sfântul Diadoh îl numeşte "statornic". Probabil că înţelege prin aceasta că însuşi diavolul se înfăţişează cu chipul său hidos sau că ridică diferite războaie sau că se atinge de trup pentru a-i produce felurite spurcăciuni.

Din toate acestea se vede cât de necesară este rugăciunea neîncetată, cât de necesară este căldura pe care o aprinde în suflet Sfântul Duh şi de câtă experienţă are nevoie mintea pentru a putea desluşi duhurile, "dacă sunt de la Dumnezeu" (1 In. 4, 1)[36].

---

[36] Marele pericol pentru creştinii care luptă pentru mântuirea lor sunt lucrările lui satana asemănătoare cu cele ale Sfântului Duh. Satana produce lumini, mirosuri, dulceaţă în suflet, vedenii, etc. pe care numai prin simţirea duhovnicească a Sfântului Duh poate cineva să le deosebească de cele adevărate, duhovniceşti.

capul 32

Mângâierea cea bună vine sau în vreme de veghe a trupului sau ca o arătare în somn a vreunui bun viitor; însă numai când cineva, stăruind în pomenirea fierbinte a lui Dumnezeu, s-a lipit de dragostea Lui. Iar mângâierea amăgitoare vine, cum am spus, totdeauna când cel ce se nevoieşte e furat de o toropeală uşoară, amestecată cu o jumătate de pomenire a lui Dumnezeu. Cea dintâi, ca una ce e de la Dumnezeu, îndeamnă în chip vădit sufletele nevoitorilor spre dragoste, umplându-le de multă bucurie. Cea de-a doua, obişnuind să învăluie sufletul într-o adiere amăgitoare, încearcă să fure prin somnul trupului simţirea minţii sănătoase, care păstrează pomenirea lui Dumnezeu. Deci dacă mintea se va afla, cum am spus, stăruind cu luare aminte în pomenirea Domnului Iisus, va risipi adierea dulce la părere a vrăjmaşului şi se va porni cu bucurie la războiul împotriva lui, având la îndemână ca armă, pe lângă har, experienţa dobândită.

Capetele 30, 31 şi 32 formează o unitate. În ele suntem încredinţaţi de Sfântul Diadoh de experienţele provenite din cercetarea Duhului Sfânt, de simţirea minţii şi de discernerea de către aceasta a lucrărilor Sfântului Duh de lucrările înrudite ale satanei. În capul de faţă se arată, pe de o parte, vremea lucrării acestora şi, pe de altă parte, câştigul obţinut din ele.

Este important să se noteze faptul că mângâierea Sfântului Duh se lucrează în sufletul încălzit de rugăciune şi de iubirea pentru Dumnezeu în vremea de veghe a monahului sau, în general, a luptătorului. Prin urmare, Duhul cel

bun, câtă vreme lasă neatinsă libertatea, îndeamnă pe luptător, pe de o parte să lupte pentru sporirea iubirii de Dumnezeu iar pe de altă parte să creadă că "celui ce are i se va da şi-i va prisosi" (Mt. 25, 29).

Lucrarea celui rău este, de asemenea, vrednică de atenţie din pricina, între altele, tendinţei lui înrudite şi asemănătoare. Producând prin apropierea sa de suflet în vremea somnului o "adiere dulce", încearcă "să fure de la simţirea minţii sănătoase pomenirea lui Dumnezeu". Aici sunt descoperite "meşteşugurile" şi "adâncurile satanei" (Apoc. 2, 24), aceasta deoarece se arată că războiul lui nu se limitează la sfera gândurilor şi a cunoscutelor iscodiri, ci se întinde şi la contactele lui cu sufletul, pe care Sfântul Diadoh le numeşte altundeva "amestecul celui viclean", deoarece "face sufletul să preacurvească". Şi care este scopul lui? Să fure "experienţa simţirii" care constituie criteriul statornic şi nerătăcit al minţii în aprecierea calităţii gândurilor şi faptelor. Această "experienţă a simţirii" este o experienţă duhovnicească, o stare a sufletului curat sau curăţit.

Fără această experienţă sufletul umblă în întuneric. Mulţămită ei umblă nerătăcit. De aceea, şi scopul satanei este să o schimonosească, astfel încât să nimicească acest criteriu. Cu siguranţă că acest lucru îl înţelege şi Sfântul Diadoh, zicând că mintea are ca armă împreună cu harul "lauda din experienţa simţirii". Aceasta deoarece odată cu experienţa dobândită – simţirea duhovnicească – pe lângă faptul că sufletul rămâne într-o stare plină de pace, de bucurie şi de iubire şi judecă toate, este şi păzit în toată vremea de diferitele rătăciri ale minţii, provenite din exces sau din lipsă, din cele bune la înfăţişare care "înşeală inimile celor fără de răutate".

Dacă cineva va cerceta cauzele diferitelor rătăciri, eresuri, înşelări, alunecări, fie în exces, fie în lipsă, în sferele teologiei, filosofiei, a vieţii duhovniceşti sau morale cu siguranţă că va găsi aceste cauze în lipsa simţirii duhovniceşti, care este o lumină a cunoştinţei, o lumină a Sfântului Duh. Fără aceasta, mintea goală de simţire este lăsată să viclenească prin imaginaţia ei oarbă şi prin "gândurile laşe", prin aţâţarea patimilor, înşelat de arătările pe care le vede în întunecimea sa. Lipsind din suflete simţirea duhovnicească, cădem victime diferitelor "evanghelii"[37].

capul 33

Se întâmplă uneori că sufletul se aprinde spre dragostea lui Dumnezeu, fiind luat de o mişcare neşovăielnică şi lipsită de năluciri; el atrage atunci oarecum şi trupul în adâncul dragostei aceleia negrăite, fie că aceasta se întâmplă în vremea de veghe, fie, cum am zis, când cel care e stăpânit de lucrarea sfântului har ajunge în stare de somn. Atunci el nu mai cugetă la nimic, decât la aceea spre care e mişcat. Când i se întâmplă aşa ceva, trebuie să ştie că aceasta este lucrarea Duhului Sfânt. Căci îndulcindu-se atunci întreg de acea dulceaţă negrăită, nu mai poate cugeta la nimic altceva, fiind copleşit de o bucurie adâncă. Dar dacă mintea, aflându-se sub o astfel de lucrare, zămisleşte vreo îndoială sau vreun înţeles întinat, şi se foloseşte de sfântul Nume spre a se apăra de cel rău, şi nu numai spre a primi dragostea lui Dumnezeu,

---

[37] Experienţa comună în Duhul Sfânt a Părinţilor constituie baza "simfoniei Părinţilor" care reprezintă cel mai înalt criteriu al adevărului şi al sobornicităţii Bisericii. Şi Sfinţii au avut această simţire comună prin care au judecat şi au ales toate.

trebuie să înţeleagă că acea mângâiere cu înfăţişare de bucurie este de la înşelătorul. Bucuria aceasta este lipsită de calitate şi de intimitate, fiind produsă de vrăjmaşul care vrea ca sufletul să preacurvească. Căci atunci când vede mintea lăudându-se cu experienţa simţirii sale, el îmbie sufletului anumite mângâieri bune la aparenţă, ca acesta, distrat de dulceaţa aceea moale şi umedă, să nu poată cunoaşte amestecul celui viclean. Din aceasta să cunoaştem, prin urmare, Duhul adevărului şi duhul înşelăciunii. Căci este cu neputinţă să guste cineva cu simţirea din dulceaţa dumnezeiască sau să experimenteze prin simţire amărăciunea dracilor, dacă nu s-a umplut de încredinţarea că harul s-a sălăşluit în adâncul minţii, iar duhurile rele petrec în jurul mădularelor inimii, lucru care dracii nu vor să fie niciodată crezut de oameni, ca nu cumva, ştiind aceasta sigur, să se înarmeze împotriva lor cu pomenirea lui Dumnezeu.

Capul 33 aparţine unităţii celor trei capete precedente. Din nou Sfântul Diadoh, tainicul vieţii duhovniceşti, descoperă "adâncurile satanei" şi ale meşteşugurilor lui împotriva celor ce se luptă. În prezentul cap, descoperă un alt mod al "amestecului preacurvesc" al duhurilor rele în suflet şi arată acelaşi discernământ uimitor al lucrărilor Sfântului Duh de lucrările demonilor.

Lucrarea Sfântului Duh, în stare de veghe sau de somn uşor, se caracterizează printr-o dragoste negrăită şi foarte dulce care se transmite şi sufletului. Se deosebeşte însă prin statornicie, adică prin siguranţa sufletului care primeşte simţirea duhovnicească, şi prin faptul că imaginaţia nu lucrează şi prin lipsa gândurilor, a înţelesurilor. Şi aceasta, deoarece sufletul stăpânit de harul sfânt în belşugul bucuriei şi al desfătării duhovniceşti, ne mai fiind limitat de

lucrările altor energii, petrece în desăvârşită fericire. Ar putea cineva să spună că, în acest timp, sufletul se găseşte în răpire dumnezeiască, "pătimind cele dumnezeieşti, pătimind răpirea".

Lucrarea lui satana este însoţită de simţirea îndoielii, de gânduri murdare şi de imaginaţii curveşti, chiar dacă în timpul acesta mintea păstrează numele lui Iisus – "rugăciunea" – atât din iubirea mijlocie pe care o simte, cât şi din dorinţa de a se apăra de lucrările demonilor. În această fază, cel rău produce o simţire de bucurie, dar această bucurie este de o calitate vagă, mohorâtă şi fleşcăită, prin intermediul căreia îşi săvârşeşte preacurvia sa cu sufletul. Fără aceste asemănări şi înrudiri cu lucrările Duhului Sfânt, diavolul nu reuşeşte în scopul său. De aceea, când observă că mintea a dobândit experienţa simţirii duhovniceşti, înşelătorul încearcă prin lucrări dulci şi plăcute să schimonosească simţirea sufletului, iar după distrugerea discernământului şi moleşirea sufletului prin dulceaţa umedă şi păcătoasă, demonul se uneşte în chip preacurvesc cu sufletul, fără ca acesta să-şi dea seama la vreme. Din această diferenţă, aşadar, sufletul distinge lucrările Sfântului Duh de lucrările celui rău.

Sfântul Diadoh aduce aici şi o împotrivire faţă de mesalieni, împotrivire în care arată că cel ce se va afla sub lucrarea mângâierii Duhului Sfânt sau va fi amărât de lucrarea satanei, este cu neputinţă să nu priceapă cu simţirea sufletului că, pe de o parte, Sfântul Duh este ascuns în adâncul minţii, iar pe de altă parte, duhurile rele se învârt în jurul inimii. Într-adevăr, demonii nu vor ca oamenii să afle acest lucru, pentru a nu-i arde prin rugăciune, şi de aceea îi înşeală că s-ar afla în afara trupului de unde şi-ar arunca

săgeţile lor. Capete antimesaliene vom vedea şi în continuare[38].

[38] Experienţa comună a Părinţilor nu distruge specificul fiecărui Sfânt. Specificul Sfântului Diadoh este accentuarea importanţei simţirii duhovniceşti ca element nerătăcitor pentru deosebirea adevărului de minciună.

Două iubiri – Frică şi iubire – Lumina nezidită

capul 34

Alta este dragostea naturală a sufletului şi alta cea care vine în el de la Duhul Sfânt. Cea dintâi e moderată şi e pusă în mişcare şi de voinţa noastră, atunci când vrem. De aceea e şi răpită cu uşurinţă de duhurile rele, când nu ţinem cu tărie la hotărârea noastră. Cealaltă aşa de mult aprinde sufletul de dragostea către Dumnezeu, încât toate părţile lui se lipesc de dulceaţa negrăită a acestei iubiri, printr-o afecţiune de o simplitate infinită. Căci mintea, umplându-se atunci de lucrarea duhovnicească, se face ca un izvor din care ţâşnesc dragostea şi bucuria.

Aici se disting două feluri de iubire, firească şi duhovnicească. Prima se mişcă pe o scară a intensităţii şi calităţii. În cea mai bună expresie a ei, această iubire, ca firească, nu primeşte încercări. Se preface sub influenţa diferitelor cauze şi se schimbă prin lucrarea duhurilor celor rele când nu este însoţită de atenţie şi bărbăţie, chiar dacă demonii nu pierd prea mult din pricina iubirii fireşti dintre oameni şi nici nu câştigă mult din distrugerea ei, în afara urii care de obicei o urmează.

Iubirea duhovnicească se mişcă pe o scară a tăriei şi a curăţeniei şi este cea întru Hristos. Forma ei cea mai înaltă este cea despre care vorbeşte Sfântul Diadoh şi care,

două Apostol, "nu cade niciodată" (1 Cor. 13, 1-13). Este limpede că Sfântul Diadoh a trăit în flacăra acestei iubiri, având caracteristicile pe care le-a descris şi care se mişcă spre Dumnezeu, dar în mod analog se mişcă şi spre oameni. Măsura acestei iubiri este cu adevărat izbitoare, fiindcă este inexprimabilă şi se întâlneşte numai la Sfinţi, în care lucrează Sfântul Duh.

"Părţile sufletului" despre care vorbeşte sunt toate laturile care compun unitatea cugetătoare a sufletului, a mâniei, a poftei şi a raţiunii. În această stare mintea îngreuiată, adică plină de vederi duhovniceşti, de lumina Sfântului Duh şi de "vederea Celui nevăzut", devine un izvor din care ţâşnesc dragostea şi bucuria. Putem zice împreună cu Sfântul Grigorie Teologul aceasta: "acestea le ştie Dumnezeu şi cei care le pătimesc"[39].

capul 35

Precum se linişteşte marea tulburată când se varsă untdelemn în ea, furtuna ei fiind biruită de calitatea aceluia, aşa şi sufletul nostru se umple de o linişte fericită când se toarnă în el dulceaţa Duhului Sfânt. Căci se lasă biruit cu bucurie de nepătimirea şi de dulceaţa negrăită care-l umbreşte, potrivit cu Sfântul care zice: "Suflete al meu, supune-te lui Dumnezeu". De aceea, oricâte întărâtări ar încerca atunci dracii să aducă în suflet, el rămâne

[39] Vezi Imnul iubirii al dumnezeiescului Apostol (1 Cor. 13, 1-13). Iubirea este un rod al Sfântului Duh, este însuşi Dumnezeu care intră în inima Sfinţilor. De aceea Sfântul Nicodim Aghioritul, când a simţit prezenţa Domnului în lăuntrul său, a strigat în tăcere: "O, Preaînalte Împărate al cerului, cine Te-a adus în inima mea care sunt sărac, orb şi gol. O, Iubire nezidită! O Iubire dulce! Ce vrei de la mine?" (*Războiul nevăzut*).

fără mânie şi plin de toată bucuria. Dar la această stare nu va veni şi nu va rămâne cineva, fără numai dacă îşi va îndulci sufletul său neîncetat cu frica lui Dumnezeu. Pentru că celor ce se luptă frica Domnului Iisus le dă un anumit fel de curăţie. Căci "frica Domnului, zice, e fără prihană; ea rămâne în vecii vecilor".

Trăind în blândeţe sub lucrările Sfântului Duh, Sfântul Diadoh ne descoperă încă o experienţă a sa. Vechii navigatori, atunci când vasul lor era în primejdie din pricina furtunii, aruncau în mare untdelemn pentru a-i linişti suprafaţa agitată. Din această imagine Sfântul Părinte ia o pildă pentru a face o analogie cu lucrarea Sfântului Duh în suflet, care se bucură în această pace mai presus de fire din pricina "înfrângerii" pe care a suferit-o sufletul de către Sfântul Duh, care îi dăruieşte o nepătimire negrăită. De aceea, în bucurie vesteşte psalmistul: "lui Dumnezeu supune-te, suflete al meu, că de la El vine răbdarea mea" (Ps. 61, 5). În timpul cercetării harului, toate încercările demonice de a vătăma sufletul dau greş. Acesta rămâne netulburat şi plin de bucurie, deoarece este umbrit de Sfântul Duh.

Sfântul Diadoh cunoaşte din experienţă că această stare se termină, iar sufletul rămâne în continuare în ea, dacă cel ce lucrează sub influenţa harului îşi îndulceşte mereu sufletul cu frica de Dumnezeu, fiindcă această frică îl curăţă.

La prima vedere, acest lucru pare ciudat. În primul rând însă, trebuie să reţinem că Sfinţii, învăţând din experienţa lor duhovnicească sfântă, nu spun nimic neadevărat. Într-adevăr, frica de Domnul curăţă, aşa cum se învaţă de către toţi Sfinţii Părinţi. Trebuie însă să spunem că există diferite calităţi ale fricii: a robului, şi frica

Sfinţilor. La prima se referă cuvântul: "începutul înţelepciunii frica de Domnul". La a doua, "cântaţi Domnului cu frică şi vă bucuraţi de El cu cutremur". Există însă între acestea două şi o frică despre care vorbeşte Sfântul Diadoh. Prin urmare, prima curăţă, iar a doua, a Sfinţilor, este frica-rugăciune în faţa măririi dumnezeieşti iar a treia "îndulceşte". Despre diferitele feluri de frică s-a vorbit în capul 16[40].

capul 36

Auzind despre simţirea minţii, nimenea să nu creadă că i se va arăta slava lui Dumnezeu în chip văzut. Căci zicem că sufletul simte, când e curat, printr-o anumită gustare negrăită, mângâierea dumnezeiască, dar nu că i se arată ceva din cele nevăzute. "Fiindcă acum umblă prin credinţă şi nu prin vedere", cum zice fericitul Pavel. Deci dacă i se va arăta vreunuia dintre cei ce se nevoiesc, fie vreo lumină, fie vreo figură în chip de foc, fie vreun glas, nicidecum să nu primească o astfel de arătare. Căci este o înşelăciune vădită a vrăjmaşului, care a amăgit pe mulţi prin neştiinţă, făcându-i să se abată de la calea adevărului. Noi însă ştim că, până ce petrecem în trupul acesta stricăcios, suntem departe de Dumnezeu, adică nu putem să-L vedem în chip văzut nici pe El, nici altceva din minunile cereşti.

Capul 36 cere multă atenţie. Refuzul vederii simţite a luminii dumnezeieşti nu este o învăţătură ortodoxă. De

---

[40] Frica-rugăciune şi iubirea ţin sufletul într-un echilibru "ca nici frica să nu se desprindă de afecţiune şi să devină ură, nici afecţiunea, dispreţ, ceea ce se întâmplă când nu are unită cu ea frica ce cumpătează" (Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Tâlcuire la "Tatăl nostru"*).

aceea, se naşte întrebarea dacă acest cap exprimă experienţa adâncă a Sfântului Diadoh sau, ocolind-o, Sfântul urmăreşte pur şi simplu ferirea de anumite rătăciri. Atunci când a purces la alcătuirea acestui cap, cu siguranţă că a avut în vedere faptul că problema luminii dumnezeieşti era discutată între monahi, lucru care se vede şi din expresia "nimeni să nu creadă ...". Nu trebuie să se uite faptul că în vremea Sfântului Diadoh erezia mesalienilor era foarte întinsă, ei susţinând că pot vedea în mod sensibil fiinţa lui Dumnezeu, împotriva cărora acest Sfânt Părinte a mai scris 3-4 capete, aşa cum vom vedea.

Scriind acestea, exprimăm simpla presupunere că în timpul Sfântului Diadoh se formulase deja învăţătura despre lumina dumnezeiască pe care el nu o cunoştea, lucru nu puţin probabil. Oricum, vom vedea şi în celelalte capete ale sale, precum şi în puţinele lucrări ce ni s-au mai păstrat de la el, "împunsăturile" aduse la adresa vederii luminii dumnezeieşti nezidite.

Este însă cunoscută învăţătura Bisericii statornicită şi sinodal, avându-l ca exponent pe Sfântul Grigorie Palama, care se sprijină pe literatura patristică de până atunci pe marginea acestei teme. Iar învăţătura Bisericii este că lumina dumnezeiască, nu fiinţa lui Dumnezeu, ci lucrările Lui nezidite, se pot vedea şi în chip sensibil cu ochii preschimbaţi de către har, aşa cum s-a întâmplat cu Apostolii care au văzut lumina nezidită a Schimbării la faţă a Domnului pe muntele Taborului.

Cât despre poziţia Sfântului Diadoh faţă de această problemă teologică, conchidem că el s-a ferit în mod intenţionat să vorbească monahilor despre lumina dumnezeiască pentru a-i feri de satana, cel ce poate lua chip de înger de lumină, deoarece spune că acesta "a amăgit pe mulţi din neştiinţă". De aceea le atrage atenţia, ca şi în capul 40, că

"nu trebuie să se apuce cineva de viaţa ascetică cu nădejdea aceasta ...", că va vedea lumina dumnezeiască, descriind numai formele luminii ca de foc a dracilor, pentru a le face cunoscute. Tăinuirea putinţei de a vedea lumina nezidită este de fapt o măsură de prevedere împotriva mesalienilor care susţineau şi ei aşa ceva. Căci dacă lumina dumnezeiască ar fi vizibilă, în felul în care învaţă mesalienii, atunci de ce ar mai fi ei eretici şi cum ar mai putea fi stăvilită afluenţa monahilor ortodocşi către aceştia?[41]

[41] În *Cateheza* sa Sfântul Diadoh punând întrebarea: "Ce văd, aşadar, cei curăţiţi cu mintea şi cu inima?", răspunde: "Fiindcă Dumnezeu este lumină şi încă lumina cea mai înaltă, cei care-L văd pe El nimic altceva nu văd decât lumina. Aceasta o mărturisesc cei care au văzut strălucind faţa lui Hristos ca soarele şi veşmintele Sale devenind ca lumina (Mt. 17, 2), Sfântul Apostol Pavel care a văzut pe Dumnezeu lumină şi s-a întors la cunoaşterea Lui, precum şi mii de alţi Sfinţi". (*Cateheza*, 7). Prin urmare Sfântul Diadoh acceptă vederea luminii dumnezeieşti şi nezidite ca "slavă a Fiinţei lui Dumnezeu" lucru pe care s-a ferit să-l arate monahilor din motivele pe care le-am amintit.

Visele de la fire – de la satana – de la Dumnezeu

capul 37

Visurile, care sunt trimise sufletului de iubirea lui Dumnezeu, sunt mărturiile neînşelătoare ale unui suflet sănătos. De aceea nu trec de la o înfăţişare la alta, nici nu îngrozesc simţirea, nici nu aduc râsul sau plânsul aşa deodată. Ci se apropie de suflet cu toată blândeţea, umplându-l de bucurie duhovnicească. De aceea şi după ce s-a trezit trupul din somn, sufletul caută cu mult dor să prelungească bucuria visului. Dar în nălucirile aduse de draci, totul se întâmplă dimpotrivă. Ele nici nu rămân la aceeaşi înfăţişare, nici nu arată multă vreme o formă netulburată. Căci ceea ce nu au dracii din voie liberă, ci împrumută numai din dorinţa de a amăgi, nu poate să-i îndestuleze pentru multă vreme. De aceea, spun lucruri mari şi ameninţă cumplit, luându-şi adeseori chip de ostaşi; iar uneori şi cântă în suflet cu strigăt. Dar mintea, recunoscându-i din aceste semne, când e curată, trezeşte trupul, iar uneori se şi bucură fiindcă a putut cunoaşte viclenia lor. De aceea, vădindu-i adeseori chiar în vis, îi înfurie grozav. Dar se întâmplă uneori că nici visele bune nu aduc bucurie sufletului, ci aşează în el o întristare dulce şi lacrimi fără durere. Iar acesta se întâmplă celor ce au înaintat mult în smerenia cugetării.

Sfântul Diadoh, dascălul monahilor, trebuia să-i asigure pe aceştia împotriva rătăcirilor demonilor care lucrează prin intermediul imaginaţiei în vise. Fiindcă era cunoscut faptul că "visele pe mulţi i-au dus la rătăcire" şi îi duc, în toate timpurile, – iar monahii în chip firesc sunt mai expuşi decât mirenii la pericolul de a rătăci din pricina viselor, deoarece în trezvia lor îi războiesc pe demoni prin rugăciunea neîncetată şi prin smerenie. Sfântul Părinte, ca unul ce cunoaşte prin îndelungă experienţă şi prin Duhul Sfânt meşteşugurile satanei, descoperă în capul de faţă şi în următoarele două vicleniile demonilor şi clasifică din punct de vedere duhovnicesc visele după calitatea lor. În capul 36 se referea la un fel de vise care se nasc în sufletul care-L iubeşte pe Dumnezeu. Caracteristica acestora este atmosfera lor paşnică, statornicia şi veselia duhovnicească. Cu adevărat, cei ce cunosc acest fel de vise, ştiu să deosebească gustul bucuriei duhovniceşti de bucuria lălâie şi tâmpă pe care o produc demonii şi despre care am însemnat câte ceva la capetele 30-33. Visele duhovniceşti, de asemenea, constituie dovezi ale curăţiei sufletului, iar bucuria ce o produc o gustăm după vis.

Caracteristicile viselor drăceşti, însă, sunt: aspectul schimbător al figurilor pe care le iau demonii, lipsa păcii, chipul milităros pe care îl iau, cântări necuvenite şi absurdităţile pe care le rostesc. Sfântul Diadoh consideră toate cele lucrate de demoni în fanteziile viselor ca ştirbite în fiinţa lor din care lipseşte pacea, bucuria şi cuviinţa.

De asemenea este vrednic să notăm că sufletul care este izbăvit de patimile grele, deosebeşte cu partea sa raţională că jocurile lipsite de consistenţă ale imaginaţiei provin de la demoni. De aceea şi mintea, fiind umplută de idoli drăceşti în vis, trezeşte şi trupul din somn şi încearcă o satisfacţie şi se bucură fiindcă a priceput meşteşugurile

drăceşti împotriva sa. Acest lucru se întâmplă desigur cu o minte puternică şi curată, curăţie mulţumită căreia, în timpul visului, mintea poate supraveghea pe demonii care meşteşugesc pentru a întina sufletul. Sfântul Diadoh ne mai descoperă şi faptul că aceasta le provoacă dracilor mare furie.

În afara viselor drăceşti, dumnezeiescul Părinte mai recunoaşte şi pe cele "folositoare", care deşi nu bucură sufletul, produc totuşi "o întristare dulce şi lacrimi fără durere". Aceste lucrări, notează Sfântul Diadoh, se petrec cu cei înaintaţi în smerenie.

Ar trebui să observăm că avem de-a face cu stări care nu sunt numai de bucurie sau de tristeţe. E o stare amestecată pe care Sfinţii Părinţi o numesc "bucurie tristă" (χαρμολύπη), care constituie o caracteristică a creştinilor care duc o viaţă duhovnicească. Tot aşa expresia "lacrimi fără durere" cuprinde şi lacrimile preadulci care curg din iubire şi plâns duhovnicesc în sufletele care au străbătut arena lacrimilor "amare" şi "arzătoare" ale pocăinţei, şi se găsesc în ţara smereniei şi iubirii, în care curg lacrimile care "răcoresc" şi "îngraşă".

capul 38

Am arătat, precum am auzit de la cei ce au făcut experienţa, deosebirea dintre visurile bune şi cele rele. Ne va ajunge însă pentru sporirea la cât de multă virtute, să nu ne încredem nicidecum în nici o nălucire. Căci visurile, de cele mai multe ori, nu sunt nimic altceva decât chipuri ale gândurilor, sau, precum am zis, batjocuri ale dracilor. Chiar dacă ni s-ar trimite vreodată de către bunătatea lui Dumnezeu vreo vedere şi n-am primi-o, nu s-ar supăra pentru aceasta preadoritul Domn Iisus pe noi. Căci ştie că

facem aceasta pentru vicleşugurile dracilor. Desigur, deosebirea arătată mai înainte este precisă. Dar se întâmplă că sufletul, întinându-se pe nesimţite, din pricină că, furat de vreun gând (lucru de care cred că nimenea nu e cruţat), nu mai poate distinge precis şi crede celor care nu sunt bune, ca şi cum ar fi bune.

Se pare că monahii către care scrie Sfântul Diadoh doreau un sfat autorizat în problema viselor. De aceea, Sfântul Părinte dă în capul 38 soluţia cea mai dreaptă. La început justifică visele ca provenind de la gânduri şi de la draci şi, din acest motiv, nu merită să li se dea atenţie. Există însă, mai rar, şi vise trimise de Dumnezeu. Apare astfel pericolul refuzului unui vis de la Dumnezeu. Sfântul Diadoh însă, pentru a-i feri pe monahi de orice pericol, îi încredinţează că indiferenţa faţă de toate visele este o mare virtute. Cât despre rarele situaţii în care visele sunt trimise de Dumnezeu, insistă ca nici pe acestea să nu le primim, având încredinţarea că "preadoritul Domn Iisus" nu se va mânia pentru aceasta, deoarece facem aşa de teama de a nu rătăci. Fiindcă, chiar dacă monahii ştiu caracteristicile după care pot depista obârşia viselor, există totuşi pericolul ca ei să greşească atunci când mintea îşi pierde discernământul din pricina schimbărilor şi poate, aşadar, să pătimească o întinare neaşteptată, prin surprindere.

capul 39

Să luăm următoarea pildă pentru înţelegerea lucrului: o slugă e chemată de stăpân, noaptea, la poarta curţii, după o lipsă îndelungată; dar ea, necunoscându-l precis, nu-i deschide uşa, căci se teme ca nu cumva, înşe-lând-o asemănarea glasului, să se facă pierzătoare a lucru-

rilor ce i-au fost încredinţate de stăpân. Domnul acesteia, nu numai că nu se va mânia pe ea când se va face ziuă, ci o va învrednici de multe laude, fiindcă a socotit că şi vocea stăpânului este înşelăciune şi n-a voit să piardă lucrurile lui.

Pentru a-şi susţine justeţea afirmaţiei sale, potrivit căreia în cazul lepădării unui vis de la Dumnezeu preadoritul Iisus nu se va mânia, Sfântul Diadoh aduce pilda din acest cap. Într-adevăr, este foarte vrednic de crezare. Robul credincios va fi lăudat de stăpânul său tocmai din pricina credincioşiei sale şi a asigurărilor pe care şi le-a luat. Aşa-i fereşte Sfântul Părinte pe monahi atât de pericolul rătăcirilor prin vise, rânduind desăvârşita nepăsare faţă de ele, cât şi faţă de nedumerirea şi îndoiala dacă nu cumva se stârneşte mânia lui Dumnezeu prin respingerea unui vis trimis de El[42].

---

[42] Trebuinţa ca începătorul în viaţa duhovnicească să discearnă lucrările Duhului Sfânt de cele ale lui satana este înţeleasă de la sine. De aceea, dacă începătorul nu întreabă, poate să cadă în rătăcire. Dar şi în cazul lucrării Sfântului Duh, fie în somn, fie în vedenie, fie direct în suflet, cel mai sigur mod este îndoiala. De aceea până la desăvârşita încredinţare, nimeni nu trebuie să lepede diferitele lucrări pentru ca nu cumva să provină de la Sfântul Duh, dar nici să le primească pentru pericolul rătăcirii.

Cele două lumini – Ascultarea – Înfrânarea – Necuviințele

capul 40

Nu trebuie să ne îndoim că atunci când mintea începe să se afle sub lucrarea puternică a luminii dumnezeiești, se face întreagă străvezie, încât își vede cu îmbelșugare propria ei lumină. Căci aceasta se întâmplă, zice, când puterea sufletului pune stăpânire asupra patimilor. Dar că tot ce i se arată într-o anumită formă, fie ca lumină, fie ca foc, se întâmplă din uneltirea vrăjmașului, ne învață dumnezeiescul Pavel, zicând că acela se preface în chipul îngerului luminii. Prin urmare, nu trebuie să se apuce cineva de viața ascetică cu nădejdea aceasta, ca nu cumva să afle satana prin aceasta sufletul gata pentru răpire; ci cu nădejdea ca să ajungă numai să iubească pe Dumnezeu cu toată simțirea și convingerea inimii, ceea ce înseamnă: din tot sufletul, din toată inima și din tot cugetul. Căci cel ce e adus de lucrarea harului lui Dumnezeu la această stare a ieșit din lume, chiar dacă este în lume.

Sfântul Diadoh cunoaște din experiență personală tot ceea ce învață. Așa se explică și caracterul expozitiv al învățăturii lui. În capul 40, se pune o problemă fundamentală care a constituit și obiectul discuțiilor teologice din vremea disputelor isihaste din veacul al XIV-lea. Este vorba de lumina minții. Varlaam, oponentul Sfântului Grigorie Palama, în calitate de umanist autentic și arhistrateg al con-

cepţiei despre *actus purus*, conform căreia nu există altă lumină decât lumina firească a cunoştinţei, îi batjocorea pe isihaştii care susţineau că văd cu mintea lumina Sfântului Duh.

În capul 40, Sfântul Diadoh vine să adeverească faptul că, dacă puterea sufletului stăpâneşte peste patimi, mintea va lucra continuu sub umbrirea Sfântului Duh; astfel încât poate ajunge (mintea) să vadă lumina Lui în străvezia ei. Tocmai acest lucru l-a susţinut şi Sfântul Grigorie Palama, întemeiat atât pe experienţa sa personală, cât şi pe tradiţia duhovnicească. "Când mintea s-a dezbrăcat de omul cel vechi şi s-a îmbrăcat în omul cel nou al harului, atunci va vedea în ea în timpul rugăciunii o stare asemănătoare culorii safirului sau cerului", scrie Sfântul Nil[43].

Sfântul Diadoh revine, în continuare, la îndrumările date monahilor care trebuie să se ferească de luminile simţuale care iau formă, deoarece provin din "uneltirile vrăjmaşului". De aceea, interzice asceţilor să dorească a vedea în chip sensibil vreo lumină. Din ce motiv spune acestea am văzut în scolia capului 36, unde îl trimitem pe prietenul cititor. Ceea ce trebuie urmărit este să-l iubim pe Dumnezeu potrivit poruncii, din tot sufletul nostru (Mt. 22, 37). Cu adevărat, această iubire desăvârşită care se întinde şi asupra aproapelui constituie "legătura desăvârşirii", potrivit Apostolului Pavel, şi e dovadă sigură a sfinţeniei, alături de diferitele lucrări ale Sfântului Duh însoţite de diferite harisme. Cel ce ajunge la iubirea necăzută a lui Dumnezeu se îndumnezeieşte şi se află în lumina dumnezeiască şi nezidită. De aceea, după cum zice şi Sfântul Diadoh, cel ce lucrează în această stare de culme a

---

[43] Vezi *Dialoguri la Athos*, monah Theoclit Dionisiatul, p. 47

iubirii pentru Dumnezeu, chiar dacă trăieşte în lume, se simte pe sine afară de lume, în cer.

capul 41

Se ştie că ascultarea este bunul cel dintâi în toate virtuţile începătoare, fiindcă nimiceşte părerea de sine şi naşte în noi smerita cugetare. De aceea, celor ce stăruiesc în ea cu bucurie li se face intrare şi uşă spre dragostea lui Hristos. Pe aceasta nesocotind-o Adam, s-a rostogolit în adâncul iadului; şi pe aceasta iubind-o Mântuitorul, în scopul mântuirii, a ascultat până la cruce şi moarte pe Părintele Său. Iar făcând aceasta, nu s-a aflat întru nimic mai prejos de măreţia Sa. Căci stingând vina neascultării omeneşti prin ascultarea Sa, a adus iarăşi la viaţa fericită şi veşnică pe cei ce vieţuiesc în ascultare. Prin urmare, aceasta trebuie să se îngrijească să o aibă în primul rând cei ce pornesc lupta cu părerea de sine, adusă de diavolul. Căci mergând aceasta înainte, ne va arăta fără rătăcire toate cărările virtuţilor.

Baza şi temelia vieţii duhovniceşti, potrivit Sfântului Părinte, este ascultarea, fiindcă nu numai că omoară îngâmfarea lumească, dar şi aduce smerenia. Toţi dascălii monahismului insistă asupra acestui punct. Fără ascultare, sufletul e cu neputinţă să se izbăvească de patimile mândriei, ale slavei deşarte, a părerii de sine şi de toate cele care aparţin părţii irascibile a sufletului.

Sfântul Diadoh consideră ascultarea ca pe cheia care deschide poarta iubirii de Dumnezeu şi de aproapele. Urmarea păcatului lui Adam e cunoscută tuturor credincioşilor, şi de asemenea vindecarea ei, prin ascultarea Domnului Iisus faţă de Tatăl Său până la “moarte pe cruce”.

Doar prin ascultare era posibilă ştergerea acuzaţiei şi vinei pentru neascultare şi numai prin ascultare de voia lui Dumnezeu omul se va putea mântui. Din întreaga învăţătură a Domnului, din epistolele Apostolilor, din scrierile dumnezeieştilor Părinţi, din imnologia Bisericii, nimic nu subliniază atât de mult care este valoarea ascultării ca premisă a mântuirii cât viaţa răstignită a monahilor. De aceea, monahii obişnuiesc să spună: "ascultare = viaţă, neascultare = moarte". E de altfel destul de expresiv faptul că în "Scara" Sfântului Ioan Sinaitul, cel mai mare capitol, întins pe 22 de pagini, este cel "despre fericita şi pururea pomenita ascultare", unde Sfântul învăţător analizează importanţa ei[44].

capul 42

Înfrânarea este un nume de obşte, care se adaugă la numele tuturor virtuţilor. Deci cel ce se nevoieşte trebuie să se înfrâneze în toate. Căci precum oricare mădular al omului, chiar dintre cele mai mici, de va fi tăiat, face urâtă întreaga înfăţişare a omului, fie cât de mic mădularul care lipseşte, tot aşa cel ce neglijează chiar şi numai o singură virtute, strică toată frumuseţea înfrânării, fără să ştie. Se cuvine deci să ne ostenim nu numai pentru virtuţile trupeşti, ci şi pentru cele care pot curăţi omul nostru cel dinlăuntru. Căci ce folos va avea cel ce-şi păzeşte trupul feciorelnic, dacă sufletul şi-l lasă să se desfrâneze cu dracul neascultării? Sau cum se va încununa cel ce s-a înfrânat de la lăcomia pântecelui şi de la toată pofta trupească, dar n-a avut grijă de închipuirea de sine şi de iubirea de slavă şi n-

[44] Ca exemplu de învăţătură experimentală despre ascultare, trimitem la capitolul cu pricina din *Scară.*

a răbdat nici cel mai mic necaz, care e măsura cu care se va măsura lumina dreptății celor ce au împlinit faptele dreptății în duh de smerenie?

Sfinții Părinți au cunoscut, atât pe baza mărturiilor biblice cât şi din experiența lor personală, că sfințenia constituie o unitate a tuturor virtuților, o plinătate a lucrării duhovniceşti. Precum într-un lanț inelele sunt legate unul de altul, tot aşa şi în sufletul Sfântului e cu neputință de întâlnit vreun rău. Sufletul este unitar şi de aceea ori este tot sănătos, ori o parte a lui boleşte şi, prin urmare, tot sufletul se împărtăşeşte de boală. De aceea, sufletul Sfinților nu este de conceput ca putând fi lipsit nici chiar de cea mai mică virtute.

Sfântul Diadoh transferă starea trupului la cea a sufletului. După cum trupul se urâțeşte când un mădular al său îi este mutilat, tot aşa şi sufletul se hidoşeşte când este îmbrăcat cu toate virtuțile, dar îi lipseşte una. Iar când una din puterile sufleteşti se întinează, întinăciunea trece la întregul suflet. În acest cap, Sfântul Părinte vrea să sublinieze exact această nevoie de dobândire a tuturor virtuților. Insistă mai ales asupra smereniei şi a răbdării ce izvorăşte din ea în diferitele nedreptăți întâlnite. Mulțumită răbdării, Dumnezeu va acoperi toate căderile noastre, şi va plini lipsurile "faptelor dreptății" la judecata viitoare[45].

---

[45] Sfântul Diadoh pune în acest cap pe lucrătorii virtuții într-o frământare folositoare, deoarece mulți dintre aceştia nu pot să prezinte armonia zidirii tuturor virtuților.

capul 43

Cei ce se nevoiesc trebuie să urască toate patimile neraţionale în aşa fel, încât să ajungă ura faţă de ele o adevărată obişnuinţă. Dar înfrânarea de mâncări trebuie să o păzească în aşa fel, ca să nu câştige careva vreo scârbă faţă de vreuna din ele. Acesta ar fi un lucru vrednic de osândă şi cu totul drăcesc. Căci nu ne înfrânăm de la ele fiindcă ar fi vrednice de ocară (să nu fie), ci, ca depărtându-ne de multele mâncări, să pedepsim cu dreaptă măsură mădularele aprinse ale trupului; apoi, ca să avem destul prisos ca să-l putem da săracilor, drept semn al dragostei adevărate.

Fiecare virtute este o deprindere, o aşezare statornică a unui bine, a unei porunci a lui Hristos. De aceea, şi Marele Vasilie spune: "măsura virtuţii e ura faţă de păcat". Tot aşa şi Sfântul Diadoh ne îndeamnă să ajungem la ura faţă de orice poftă trupească şi iraţională. Deoarece luptătorul se sileşte întotdeauna pe sine însuşi, există pericolul să urască din motive de înfrânare mâncările de care se fereşte. De aceea, e nevoie să nu se lase târât de repulsia lăuntrică, ci să se afle mereu în marginile cunoştinţei cu care lucrăm înfrânarea şi care, în ultimă analiză, o săvârşim pentru a domoli fierbinţeala trupului. Ca o urmare logică sau ca intenţie bună, ascetul poate să cugete că ceea ce el refuză din motive de înfrânare nu va defăima, ci va da la săraci. Într-adevăr, a reduce cheltuielile proprii de dragul altora este un semn al adevăratei iubiri[46].

---

[46] Acest cap a fost scris împotriva maniheilor epocii Sfântului Diadoh care considerau anumite mâncăruri ca păcătoase. În acelaşi timp, a vrut

capul 44

A mânca și a bea din toate cele puse înainte, mulțumind lui Dumnezeu, nu este ceva care se împotrivește canonului cunoștinței. Căci toate, zice, erau bune foarte. Dar a te înfrâna cu bucurie de la cele multe și dulci este un lucru și mai potrivit cu dreapta socoteală și cu cunoștința. Însă n-am putea disprețui cu bucurie lucrurile dulci de aici, dacă n-am gusta cu toată simțirea și încredințarea dulceața lui Dumnezeu.

În acest cap, Sfântul Diadoh îl urmează pe Sfântul Pavel care rânduiește creștinilor să mănânce fără deosebire din cele puse înainte (1 Cor. 10, 27-31), fiindcă toate sunt "bune foarte". În ciuda acestor lucruri însă, ceea ce face mâncările bune și băuturile plăcute, fără pericol din punct de vedere duhovnicesc, este mulțumirea adusă din suflet lui Dumnezeu. Împărtășirea din ele nu se opune canonului cunoștinței atunci când se face astfel. Dacă însă din suflet lipsește mulțămirea, mâncările plăcute vatămă, mai puțin, desigur, decât dacă aceleași mâncări le-am alege singuri după criteriile poftei proprii.

Totuși cel mai plin de cunoștință și de discernământ este a se înfrâna omul și de la mâncările și băuturile plăcute puse înainte-i. E absolut sigur însă că e cu neputință să se înfrâneze cineva fără silire și cu mulțumire, dacă sufletul nu gustă cu simțirea duhovnicească dulceața lui Dumnezeu. Dumnezeiescul Diadoh nu fără motiv spune că: "disprețuim cu bucurie lucrurile dulci de aici". Aceasta deoarece cu silire, din frica de Dumnezeu și pentru sporul nostru

---

să îndepărteze o imperceptibilă atitudine "vrăjmașă" a monahilor ortodocși față de alimente.

duhovnicesc, ne înfrânăm, însă nu "cu bucurie". Oamenii cu adevărat duhovniceşti au deplina experienţă a acestor observaţii ale Sfântului Diadoh[47].

---

[47] Într-adevăr "cel ce gustă din cele nădăjduite leapădă pe cele prezente că întreaga sa poftă a deşertat-o întru acelea".

Măsura înfrânării – Scopul postului – Vinul

capul 45

Precum trupul îngreunat de mulțimea mâncărilor face mintea moläie și greoaie, tot așa, când e slăbit de prea multă înfrânare, face partea contemplativă a sufletului posomorâtă și neiubitoare de cunoștință. Deci mâncările trebuie să se potrivească cu starea trupului. Când trupul e sănătos, trebuie să fie chinuit atât cât trebuie, iar când e slăbit, să fie îngrijit, dar cu măsură. Căci cel ce se nevoiește nu trebuie să-și slăbească trupul decât atâta cât trebuie ca să-i înlesnească lupta, ca prin ostenelile trupului și sufletul să se curățească după cuviință.

Constituie o experiență comună a asceților rezultatul postului fără discernământ și fără înțelepciune, care îl vatămă pe monah întocmai ca și multa mâncare. Mintea se întunecă în ambele situații. De aceea, mâncarea trebuie armonizată cu stările trupului. Sfântul Diadoh cunoștea bine toate schimbările trupului ce se ivesc din înfrânare sau din mâncări, care influențează imediat asupra sufletului și, de aceea, încearcă să-i păzească pe asceți de vătămarea celor două extreme. Întotdeauna echilibrul e folositor, adică "măsura e cea mai bună"[48].

---

[48] Discuția despre calea de mijloc a înfrânării de la mâncăruri a fost întotdeauna o durere de cap a asceților.

capul 46

Când dracul slavei deşarte se aprinde puternic împotriva noastră, luând ca motiv venirea vreunor fraţi sau a oricărui alt străin la noi, bine este să lăsăm cu acest prilej ceva din asprimea dietei noastre obişnuite. Prin aceasta vom face pe drac să plece fără ispravă, ba mai degrabă plângându-şi încercarea neizbutită. Totodată vom împlini cu dreapta judecată legea dragostei, păzind în aceeaşi vreme taina înfrânării nedezvăluită, prin pogorământul ce l-am primit.

După cum toate patimile sunt mişcate de obicei de satana, tot aşa şi în cazul postitorilor sau al celor ce se înfrânează, el aprinde patima slavei deşarte, pentru a-i face să-şi arate nevoinţa lor cu prima ocazie a vizitei fraţilor sau a altora. Pentru a alunga, aşadar, acest fel al diavolului slavei deşarte, Sfântul Diadoh îndeamnă părăsirea rânduielii obişnuite a dietei noastre. Astfel se ating trei scopuri: demonul e alungat, iubirea e plinită şi fapta postului nostru rămâne ascunsă. Aceasta e măsura de aur a comportării într-o astfel de situaţie[49].

capul 47

Postul are în sine laudă, dar nu la Dumnezeu. Căci este numai o unealtă, ducând spre cumpătare pe cei ce vreau. Deci cei ce se nevoiesc nu se cade să se fălească cu el, ci să aştepte numai cu credinţă în Dumnezeu sfârşitul

---

[49] În Pateric se pot întâlni numeroase situaţii de purtare înţeleaptă pentru ascunderea postului, împlinirea canonului iubirii şi paza faţă de slava deşartă.

după care o doresc. Căci meşterii nici unui meşteşug nu se laudă cu uneltele lor, ca şi când ar fi rezultatul meşteşugului lor, ci aşteaptă fiecare să isprăvească lucrul de care s-a apucat, ca din el să arate destoinicia meşteşugului lor.

Oamenii sunt supuşi, desigur, înşelării şi mulţi rătăcesc în diferite lucruri. O formă de înşelare este şi identificarea mijloacelor cu scopul. Aceasta li se întâmplă adesea şi asceţilor, anume să identifice mijloacele ascetice cu scopul sau să izoleze mijloacele şi să le transforme în scop. Sfântul Diadoh semnalează acest pericol în capul de faţă. Ispita de a se lăuda cu faptele ascetice se află mereu lângă cei ce se luptă, una dintre ele, foarte necesară, fiind postul. Sfântul Diadoh restrânge aici folosul postului la feciorie, în timp ce lucrarea lui are un caracter general. Într-adevăr, Sfinţii Părinţi au închinat imne întregi acestei virtuţi. Oricum, fecioria, a trupului şi a duhului, deoarece depinde şi de alţi factori şi în principal de harul lui Dumnezeu, nu se dobândeşte decât cu timp şi osteneală multă, şi de aceea laude pentru postirile noastre constituie neînţelepţie[50].

capul 48

Precum pământul udat cu măsură face să răsară cu cel mai mare spor sământa curată semănată în el, dar înecat de multe ploi aduce numai spini şi mărăcini, aşa şi pământul inimii, de vom folosi vinul cu măsură, va scoate la iveală, curate, seminţele ei fireşti, iar pe cele semănate de Duhul Sfânt în ea le va face să răsară foarte înfloritoare

[50] O cauză a descreştinării oamenilor şi, în general, a decăderii morale a oamenilor în toate straturile Bisericii este dispreţuirea postului.

şi cu mult rod; dar de o vom scălda în multă băutură, va preface în spini şi mărăcini toate gândurile ei.

În acest cap, Sfântul Diadoh exprimă cugetul sobornicesc al Bisericii. Folosirea vinului nu e rea, ci reaua lui folosire. Întrebuinţarea lui echilibrată spre slava lui Dumnezeu lasă lucrarea duhovnicească a sufletului neatinsă. Seminţele fireşti continuă să rodească şi lucrarea Sfântului Duh nu este împiedicată în a dărui sufletului luptătorului sporirea "roadelor" Lui. Depăşirea măsurii la vin, dimpotrivă, aduce gânduri murdare, pe care Sfântul Diadoh le aseamănă cu mărăcinii şi cu buruienile, împrumutând din natură o imagine duhovnicească asemănătoare[51].

capul 49

Când mintea noastră înoată în valurile băuturii, nu numai că vede în somn cu patimă chipurile zugrăvite de draci, ci îşi plăsmuieşte şi în sine anumite vederi frumoase, îmbrăţişând cu foc nălucirile sale, ca pe nişte amante. Căci înfierbântându-se mădularele ce servesc la împreunarea trupească de căldura vinului, mintea e silită să-şi înfăţişeze vreo umbră plăcută a patimei. Se cuvine deci ca, folosindu-ne de dreapta măsură, să ne ferim de vătămarea ce vine din lăcomie. Căci dacă nu s-a născut în minte plăcerea, care să o împingă spre zugrăvirea păcatului, ea rămâne întreagă lipsită de năluciri şi, ceea ce-i mai mult, neafemeiată.

---

[51] Nici unul dintre Sfinţii Părinţi nu a vorbit sau a scris împotriva folosirii cu măsură a vinului pe care Domnul Iisus l-a binecuvântat în Cana atunci când Maica Sa a spus: "nu mai au vin".

Cele spuse în capul 48, 49 şi 50 despre folosirea vinului şi a băuturilor au o unitate lăuntrică. Sfântul Diadoh dă cu un discernământ adânc, izvorât din experienţa duhovnicească, soluţiile corespunzătoare pentru înălţarea neîmpiedicată a sufletului. Arată cu precizie consecinţele fiecărei lucrări a omului, prin urmare şi a folosirii vinului, ferind de extreme desigur, dar şi descoperind cu amănunţime rezultatele consumului de vin.

În starea de trezvie, din pricina aprinderilor trupului cauzate de folosirea în exces a vinului, mintea e predată imaginaţiilor erotice desfrânate, care în vreme de somn sunt întreţinute fără voie de demoni, când patima trupească nu a fost încă mortificată. De aceea, toţi Sfinţii Părinţi spun cu o gură: "tânărul să nu guste deloc vinul". Desigur că nu numai vinul produce aţâţarea curviei. Este şi excesul de mâncare şi odihna trupului, precum şi alţi factori psihosomatici despre care au scris dumnezeieştii Părinţi.

În tot cazul, este fundamental să cunoaştem în linii generale că, atunci când nu e influenţată de materie, mintea "rămâne întreagă lipsită de năluciri şi, ceea ce-i mai mult, neafemeiată"[52].

[52] Înţelepciunea în Duhul Sfânt a Dascălilor Bisericii constă în înţeleapta rânduială a bunurilor în petrecerea vieţii celei întru Hristos.

Băuturile – Oțetul Domnului – Îmbăierile – Medicii

capul 50

Cei ce vor să-şi înfrâneze părţile trupului care se umflă, nu trebuie să umble după băuturile drese, pe care meşterii acestei născociri le numesc aperitive, fiindcă deschid drumul spre pântece belşugului de mâncări. Căci nu numai calitatea lor e vătămătoare pentru trupurile celor ce se nevoiesc, ci şi însăşi amestecarea lor prostească răneşte foarte tare conştiinţa temătoare de Dumnezeu. Ce-i lipseşte doar vinului, ca să fie muiată asprimea lui prin amestecarea cu felurite dulcegării?

Din acest cap se vede că în epoca Sfântului Diadoh se preparau diferite băuturi în amestec, pe bază de vin, numite aperitive, folosite pentru stimularea poftei. Probabil că au băut din ele monahii care n-au dobândit încă simțire duhovnicească, astfel încât să simtă paguba sufletească pe care o produc aceste băuturi. De aceea, insistă asupra atenției pe care trebuie s-o aibă monahii, cărora le scrie să se ferească de aceste preparate, fiindcă ele sunt atât de potrivnice conştiinței care aduce lucrarea dumnezeiască. Într-adevăr, antinomia constă în aceea că, în timp ce monahii depun eforturi să depăşească toată scara plăcerilor trupeşti, prin folosirea aperitivelor pentru sporirea îndulcirii fac tocmai contrariul. În continuare, le reaminteşte de întrebuințarea cu măsură a vinului, care conține toate cele

necesare pentru folosire. Prin urmare, sub nici un motiv vinul să nu fie stricat prin amestecare cu alte elemente[53].

capul 51

Domnul nostru Iisus Hristos, învăţătorul acestei sfinţite vieţuiri, a fost adăpat cu oţet în vremea patimilor de către cei ce slujeau poruncii diavoleşti, ca să ne lase (îmi pare mie) o pildă învederată despre dispoziţia ce trebuie să o avem în timpul sfinţitelor nevoinţe. Căci nu trebuie să se folosească, zice, de mâncări şi băuturi dulci cei ce se luptă împotriva păcatului, ci să rabde mai degrabă, fără şovăire, acreala şi amărăciunea luptei. Dar s-a mai adăugat şi isop în buretele ocării ca să ni se arate deplin modul în care ne putem curăţi. Căci acreala este proprie nevoinţelor, iar curăţirea e proprie desăvârşirii.

Ca şi culme a capetelor ce privesc mâncarea şi băutura, Sfântul Diadoh aminteşte de oţetul pe care l-a băut Domnul, dându-ne în chip simbolic o învăţătură: nu numai că trebuie să se ferească de orice fel de plăcere toţi cei care se luptă împotriva păcatului şi pentru dobândirea virtuţilor, dar trebuie şi să guste cu plăcere din amărăciunea pe care o produce războiul împotriva diavolului şi, în general, asceza. Dar buretele nu conţinea numai oţet, ci şi fiere (cf. In. 19, 29). Ca dascăl, deci, al monahilor, Domnul ne învaţă să răbdăm cu bucurie nu doar iuţimea luptelor duhovniceşti, simbolizată de oţet, ci şi amărăciunea fierii care simbolic curăţă sufletul de patimi, potrivit cu psalmul 50 "stropi-mă-vei cu isop şi mă voi curăţi; spăla-mă-vei şi mai vârtos

53 În purtarea adevăraţilor monahi orice gând pentru prepararea unor mâncăruri desfătătoare este cu desăvârşire străin.

decât zăpada mă voi albi". Concluzia este conformă cu tradiția duhovnicească: folosirea mâncărilor şi a vinului nu se împotriveşte vieții duhovniceşti. În mod corespunzător însă cu statura duhovnicească se procedează şi la scăderea calității şi a cantității până ce sufletul va fi stăpânit de către Duhul Sfânt şi simțirea sa se va preschimba de către harul dumnezeiesc. Gustând neîncetat cele duhovniceşti şi înrudite, nu mai doreşte mâncările stricăcioase, şi chiar împărtăşindu-se de ele nu simte, ca ceilalți, dulceața lor. Până atunci însă, e bine să ne străduim să depăşim dorințele iraționale, chiar şi nevoind inima[54].

capul 52

Acum, despre trebuința evitării îmbăierii (publice) de către cei duhovniceşti.

Nimeni n-ar putea spune că a te duce la baie este un păcat sau străin de rațiune. Totuşi, ținând seama de cuviința înfrânării, eu cred că a te abține de la aceasta este şi bărbăteşte şi mai cu seamă firesc celui cumpătat. Pentru că astfel nici o îmbăiere care aduce desfătare nu va moleşi trupul nostru şi nici nu va readuce în minte pe Adam în ruşinoasa goliciune, încât să ne îngrijorăm de frunzele lui spre a ne acoperi şi noi goliciunea ruşinii; aceia, mai ales, care, îndepărtându-ne de mai-nainte prin castitatea trupului nostru de stricăciunea acestei vieți, ne învață să fim uniți cu frumusețea cumpătării.

Se minunează oricine de discernământul "bine deosebitor" al Sfinților Părinți, care sub iluminarea Sfântului

---

[54] Întotdeauna icoana Răstignirii a fost înfățişată de către Sfinții Părinți ca principalul exemplu de urmat pentru călugări.

Duh, evită extremele şi dau soluţii adevărate diferitelor probleme duhovniceşti. Problema îmbăierilor publice se pune, desigur, pentru monahi, către care se adresează Sfântul Diadoh. Îmbăierea, în ea însăşi, nu este nici iraţională, nici păcătoasă. Dar nu e şi cea mai indicată. Pentru monahi, care tind spre desăvârşire, folosirea băii publice nu se potriveşte cu lupta lor care se deosebeşte prin acrivia faptelor.

Oricât ar părea de ciudată această concepţie pentru vremea noastră, totuşi este sigur că experienţa generală arată că îmbăierea este cu scădere pentru virtutea întregii înţelepciuni a monahilor, care se înţelege ca "feciorie neîntinată" deoarece nu-i "moleşeşte acea desfătare umedă".

Cât despre goliciune trebuie să spunem că, dacă ne-am găsi în starea de dinainte de cădere, nici nu s-ar mai pune problema, deoarece nu ar exista răutatea şi împătimirea, după cum vedem şi la prunci. După cădere a intrat în om răutatea şi ruşinea ce vine din ea. Aşa şi-a cusut omul "frunzele de smochin", conform Scripturii, la care se referă Sfântul Diadoh, care consideră vătămarea pricinuită de îmbăiere analogă cu modul vieţuirii dinainte. Cu cât mai pătimaşă a fost, cu atât mai vătămătoare e îmbăierea[55].

capul 53

Nimic nu te împiedică să chemi doctorul la vreme de boală. Căci trebuia ca experienţa omenească să dea odată naştere acestui meşteşug. De aceea au şi existat

---

[55] Pentru ca cineva să priceapă cuvintele Sfântului Diadoh despre îmbăieri trebuie să dobândească simţirea fecioriei neîntinate. Fără această simţire cele spuse aici vor fi considerate absurde.

leacurile, mai înainte de a fi aflate. Dar nu trebuie să ne punem nădejdea vindecării în ei, ci în Iisus Hristos, Mântuitorul şi Doctorul nostru cel adevărat. Iar aceasta o spun celor ce urmăresc ținta înfrânării în chinovii şi în cetăți, pentru faptul că nu pot să aibă neîncetat credința lucrătoare prin dragoste, datorită împrejurărilor ce li se întâmplă; dar şi pentru ca să nu cadă în slava deşartă şi în ispita diavolului, din care pricini unii dintre ei se laudă adeseori că nu au trebuință de doctori. Dacă însă cineva îşi duce viața retrasă în locuri mai pustii, numai între doi sau trei frați de acelaşi fel, să se lase pe sine cu credință numai în grija Domnului, care ne tămăduieşte toată boala şi toată neputința, în orice pătimire ar cădea. Căci după Domnul, îi ajunge pustia ca să-l mângâie în boala lui. Fiindcă unul ca acesta nu e lipsit niciodată de lucrarea credinței, nici nu are prilej să se fălească cu virtutea răbdării, ci se foloseşte de pustie ca de o bună acoperitoare. De aceea, "sălăşluieşte Domnul în casă pe cei ce viețuiesc în singurătate".

Şi în acest cap domneşte discernământul. Monahii pot să recurgă la medici când sunt bolnavi. Dar fiindcă "nu toate bolile sunt ale firii, ci sunt şi biciuri ale lui Dumnezeu", şi fiindcă Dumnezeu ştie dinainte în amănunt cele trebuincioase pentru mântuirea noastră, nu trebuie să ne punem nădejdea vindecării în medici, ci în El. De ce e permisă atunci mergerea la doctori? Pentru neputința credinței noastre şi pentru acoperirea noastră dinspre războiul slavei deşarte pe care îl stârneşte diavolul.

Sfântul Diadoh e limpede. Distinge două categorii de monahi: cei din chinovie sau care viețuiesc în oraşe – până în veacul al V-lea existau monahi ce se nevoiau în cetăți – şi cei ce viețuiau în pustie singuri sau împreună cu

2-3 fraţi nevoitori. Primii sunt mai slabi în credinţă decât ceilalţi deoarece prin petrecerea împreună cu oamenii li se întrerupe legătura lor cu Dumnezeu. Printre altele se primejduiesc şi să cadă în slavă deşartă dacă nu apelează la cei mai apropiaţi doctori.

Pustnicii însă, au tăiat orice legătură de ajutor din partea oamenilor, s-au dat lui Dumnezeu sufleteşte şi trupeşte şi trăiesc cu lucrarea necurmată a credinţei prin iubire. Prin urmare, şi în caz de boală, nădejdea tămăduirii lor şi-o pun în întregime în Domnul. Folosesc însă ca acoperitoare a virtuţii răbdării lor pustia, ferindu-se de săgeţile slavei deşarte pe care le trage diavolul.

"Cei ce locuiesc în singurătate" (monotropi) sunt numiţi monahii, spre a fi deosebiţi de laicii "politropi" şi cu multe griji. Pe aceia, aşadar, îi aşează Domnul "în casă", în sihăstrii şi îi îngrijeşte ca un Tată iubitor, cu contemplaţii duhovniceşti şi cu iubire arzătoare pentru Dumnezeu şi pentru oameni[56].

[56] Deosebirea formelor de însingurare, cinstirea gradului lor de duhovnicie şi posibilităţile pe care le are fiecare formă este deosebit de folositoare.

Criteriile duhovniciei – Simțurile

capul 54

Când din pricina unor boli trupeşti ce ni se întâmplă, ne scârbim de noi înşine, trebuie să ştim că sufletul nostru este încă rob poftelor trupului. De aceea, doreşte el fericire pământească şi nu vrea să se despartă de bunătățile vieții, ci socoteşte un mare neajuns să nu se poată folosi, din pricina bolilor, de frumusețile vieții. Dar de va primi cu mulțumire supărările bolii, va cunoaşte că nu e departe de hotarele neprihănirii. Drept aceea, atunci şi moartea o aşteaptă cu bucurie, ca fiind mai degrabă pricină a vieții adevărate.

Cum este posibilă cercetarea măsurii în care sufletul este sănătos, nepătimaş, mai presus de patimile trupeşti, nerobit, liber? Văzând care e starea lui în cazurile diferitelor boli. Gradul scârbirii sau al bucuriei măsoară starea lui. Cu cât cineva se scârbeşte de durerile sale trupeşti, pe atât e iubitor de plăcere. Durerea trupului, desigur, este o energie pe care sufletul o gustă ca atare, dureros. Dacă însă sufletul dintr-o neştiință îndelungată, s-a obişnuit să fie iubitor de plăcere, atunci el îşi găseşte savoarea în plăcerile simțurilor şi fuge de reaua pătimire, fiind vădit că boleşte de iubirea de plăcere. Sufletul care, dimpotrivă, s-a obişnuit prin cunoştința duhovnicească să-şi găsească plăcerea în simțirile fără de plăcere, se află în stare de sănătate duhovnicească, este nepătimaş şi doreşte însăşi moartea pentru a se muta la viața cea adevărată.

Pentru ca cineva să poată constata practic cele de mai sus, precum şi toate celelalte realităţi duhovniceşti trebuie să dobândească experienţe duhovniceşti, aşa cum au avut toţi creştinii sfinţiţi. Doar atunci când îşi mută cineva vieţuirea în ceruri, când trăieşte în iubire dumnezeiască, când nu trăieşte singur, ci trăieşte în el Hristos şi el în Hristos, atunci poate prin experienţă să înţeleagă învăţătura Sfântului Diadoh din acest cap[57].

capul 55

Sufletul nu va dori să se despartă de trup până nu-şi va pierde orice plăcere pentru lumea de aici. Căci toate simţurile trupului se împotrivesc credinţei, fiindcă ele sunt numai pentru lucrurile de acum, iar aceea veseşte măreţia bunurilor viitoare. Se cuvine deci ca cel ce se nevoieşte să nu se gândească niciodată la pomi cu ramuri bogate şi umbroase, la izvoare cu ape curgătoare, la grădini felurite şi înflorite, la case împodobite şi la petreceri cu rudeniile; de asemenea, să nu-şi amintească de ospeţele care s-ar întâmpla la praznice, ci să se folosească numai de cele strict trebuincioase cu toată mulţumirea, iar încolo să socotească viaţa ca o cale străină, pustie de orice plăcere trupească. Căci numai strâmtorând astfel cugetarea noastră, o vom îndrepta întreagă pe urmele vieţii veşnice.

Deoarece Sfântul Părinte a vorbit la sfârşitul capului precedent despre dorinţa sufletului de a muri din pricina nepătimirii sale, în capul de faţă revine asupra problemei pentru a o lămuri. Se ştie că sufletul are o fiinţă unitară. Nu

---

[57] Sfinţii Părinţi, când se îmbolnăveau, se bucurau deoarece se găseau pe treapta ascetică a relei pătimiri.

ajunge, aşadar, să fie deasupra plăcerilor trupeşti pentru a dori moartea ca slobozire către viața cea adevărată. Trebuie să fie şi "strâmtorat". Adică să nu fie împrăştiat către cele dinafară prin frumusețile naturii sau ale artei – "case împodobite" – şi, mai ales, prin întâlnirea cu rudeniile şi participarea la petreceri, care toate aduc împrăştierea minții.

Dacă sufletul nu s-a izbăvit de energiile care i se transmit prin simțuri, este cu neputință să dorească să se despartă de trup pentru viața cea veşnică. Sfântul Diadoh se găseşte şi prin învățătura din acest cap în curentul tradiției duhovniceşti a monahismului. Deşi arată vrednicia frumuseții firii înconjurătoare, subliniază nevoia îndepărtării din minte a imaginilor şi a chipurilor amintind trebuința de a avea un cuget neîmprăştiat[58].

capul 56

Că vederea, gustul şi celelalte simțuri slăbesc ținerea de minte a inimii, când ne folosim de ele peste măsură, ne-o spune cea dintâi, Eva. Căci până ce n-a privit la pomul oprit cu plăcere, îşi amintea cu grijă de porunca dumnezeiască. De aceea, era acoperită de aripile dragostei dumnezeieşti, nedându-şi seama din această pricină de goliciunea ei. Dar când a privit la pom cu plăcere şi s-a atins de el cu multă poftă şi în sfârşit a gustat din rodul lui cu o voluptate puternică, îndată s-a pătruns de dorința după împreunarea trupească, aprinzându-se de patimă prin faptul că era goală. Şi astfel toată pofta ei şi-a întors-o spre gustarea lucrurilor de aici, amestecând, din pricina fruc-

58. Editorii textului grecesc, Ed. des Places şi P. Hristou, consideră că descrierea Sfântului Diadoh despre izvoarele bine curgătoare corespunde obiceiurilor din Foticeea. Probabil.

tului plăcut la vedere, în greşeala ei şi greşeala lui Adam. De atunci, cu anevoie îşi mai poate omul aduce aminte de Dumnezeu, sau de poruncile Lui. Deci noi, privind pururea în adâncul inimii noastre cu necontenita pomenire a lui Dumnezeu, să petrecem în această viaţă înşelătoare ca nişte lipsiţi de vedere. Căci e propriu înţelepciunii duhovniceşti să păzească pururea neînaripat dorul privirilor. La aceasta ne îndeamnă şi mult încercatul Iov, zicând: "Inima mea nu s-a luat după ochii mei". Lucrul acesta este cu adevărat semnul celei mai de pe urmă înfrânări.

Constituie un loc comun faptul că folosirea exacerbată a celor cinci simţuri produce o preschimbare în mai rău a sufletului feciorelnic. Are importanţă doar ceea ce Sfântul Diadoh subliniază: Eva a fost prima care a pătimit şi prima care a fost învăţată şi, prin urmare, aşa se explică provenienţa "metafizică" şi puterea înclinaţiei către cele sensibile. Adică, în firea primilor zidiţi a pătruns împătimirea care a fost transmisă ca moştenire întregului neam omenesc. Şi astfel, prin înşelare, firea a fost îmbolnăvită. Aşa se adevereşte cuvântul clasic: "din vedere se naşte dragostea", ce formează experienţa generală a oamenilor.

Aşadar în faţa acestei legi a păcatului, la fel ca toţi Sfinţii Părinţi, şi Sfântul Diadoh învaţă că e nevoie de atenţie în ceea ce priveşte vederea. Adresându-se monahilor, arată ca mijloc de prevenire a pericolului ce se naşte din vedere întoarcerea minţii în adâncurile inimii însoţită de pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu. Este vorba în mod clar de rugăciunea minţii care se întâlneşte şi în alte capete ale dumnezeiescului Părinte.

Subliniind puterea vederii ca intrare a păcatului în suflet, Sfântul Diadoh rânduieşte ca cel ce iubeşte lepădarea de lume să umble ca un lipsit de vedere. Lucrul acesta nu

este valabil, desigur, pentru toate stările duhovnicești. Pentru că oamenii se găsesc pe o scară cu diferite trepte de nepătimire și împătimire. Atitudinea necesară față de pericolul ce se naște din vedere o arată Sfântul Isidor Pelusiotul, tâlcuind cuvintele "din vedere": "dacă văzând, nu iubește sau iubind, nu vede".

Într-adevăr răul nu se găsește în afară, ci în lăuntrul sufletului. Până la tămăduirea patimilor e nevoie de atenție și păzirea de diferitele stârniri exterioare sau lăuntrice. Apoi se împlinește cuvântul Apostolului "toate sunt curate pentru cei curați" (Tit 1, 15). Fraza: "e propriu înțelepciunii duhovnicești să păzească pururea neînaripat dorul privirilor" amintește de "iubirea înaripată" din mitologia greacă. Această "înaripată", noi însă trebuie să o dobândim fără pericol, adică în mod neînaripat, neprimind săgețile ei[59].

[59] Într-adevăr "iubirea din vedere", dorința de a vedea chipuri frumoase constituie mărturia împătimirii și semnul că mintea este revărsată prin simțuri către lume, potrivit Marelui Vasilie.

Hotarele celor lăuntrice – Akidia – Rugăciunea lui Iisus

capul 57

Cel ce petrece pururea în inima sa e departe de toate lucrurile frumoase ale vieții. Căci umblând în duh, nu poate cunoaște poftele trupului. Unul ca acesta făcându-și plimbările în cetatea întărită a virtuților, le are pe acestea ca păzitori la porțile cetății curăției. De aceea, uneltirile dracilor împotriva lui rămân fără reușită, chiar dacă ar ajunge săgețile poftei josnice până la ferestrele firii.

Deoarece în capul precedent dumnezeiescul Diadoh a pus problema curăției și a arătat diferitele mijloace de apărare în fața săgeților vrăjmașului, acum reia mai pe larg consecințele afirmațiilor sale legate de adâncirea "în adâncurile inimii". Asemănând locul inimii cu o cetate înconjurată de ziduri în care mintea se mișcă în siguranță, adeverește faptul că mașinațiile felurite ale demonilor se dovedesc neputincioase mulțumită virtuților care păzesc porțile.

Se vede, așadar, că cea mai sigură cale pentru păzirea feciorei sufletului este afundarea minții în inimă, unde se găsesc "ascunse toate vistieriile înțelepciunii și ale cunoștinței" (Col. 2, 3). Cu simțirea frumuseții lăuntrice se combate frumusețea exterioară. Găsindu-se cineva înlăuntrul său, potrivit tradiției duhovnicești, simte că "umblă" în Duhul Sfânt nefiind influențat de pofte trupești și de

plăceri, chiar dacă momelile vrăjmaşului – săgeţile pentru stârnirea poftelor trupeşti – ajung "până la ferestrele firii", adică ating simţurile trupeşti prin intermediul cărora începe războiul gândurilor[60].

capul 58

Când sufletul nostru începe să nu mai poftească lucrurile frumoase ale pământului, se furişează de cele mai multe ori în el un gând de trândăvie, care nu-i îngăduie să stea cu plăcere nici în slujba cuvântului şi nu-i lasă nici dorinţa hotărâtă după bunurile viitoare; ba îi înfăţişează şi viaţa aceasta trecătoare ca neavând nici un rost şi fiind cu totul incapabilă de vreo faptă vrednică de-a fi numită virtute; şi însăşi cunoştinţa o dispreţuieşte, ca pe una ce a fost dată şi altor mulţi oameni, sau ca pe una ce nu ne făgăduieşte nimic desăvârşit. De această patimă moleşitoare şi aducătoare de toropeală vom scăpa de ne vom ţine cu tărie cugetul nostru între hotare foarte înguste, căutând numai la pomenirea lui Dumnezeu. Căci numai întorcându-se astfel mintea la căldura ei, va putea să se izbăvească fără durere de acea împrăştiere nesocotită.

Acest cap nu se referă la starea numită în graiul ascetic akidie. Potrivit Sfinţilor Părinţi akidia este rezultatul întreruperii contactului sufletului cu Dumnezeu. În afară de aceasta, constituie şi o lucrare demonică, care, spre deosebire de diferitele patimi pe care demonii le stârnesc separat, una câte una, stăpâneşte întregul suflet pe care îl paralizează cu adevărat. În această situaţie, cel aflat sub influenţa aceasta demonică nu poate să se împotrivească. De aceea şi

---

[60] Cap foarte didactic împreună cu cel precedent.

Sfinții Părinți rânduiesc pentru cel atacat astfel să-și înfășoare capul cu camilafca și să doarmă.

În acest cap însă, Sfântul Diadoh vorbește despre akidia firească ce exprimă o stare duhovnicească mijlocie a sufletului, stare în care, în timp ce s-a izbăvit de cele dinafară, totuși nu s-a încălzit în cele dinăuntru. Sau iarăși, în timp ce având o oarecare căldură, sufletul se răcește din pricina vinovăției sale, este doborât de akidia care, paralizând puterile sufletești, ca o patimă ucigătoare, face ca omul să simtă dispreț față de toate și chiar și pentru cele dumnezeiești.

Ce legătură au diferitele gânduri cu fiecare din dispozițiile sufletului se vede și din prezentul cap. Faptul că sufletul a avut mai înainte căldură duhovnicească e arătat de cuvântul: "întorcându-se mintea la căldura ei". Pentru tămăduire este rânduită "pomenirea lui Dumnezeu" și păzirea "cu tărie a cugetului nostru între hotare foarte înguste", arătându-se prin aceasta că pricina akidiei este uitarea lui Dumnezeu și împrăștierea gândurilor[61].

capul 59

Când îi închidem minții toate ieșirile cu pomenirea lui Dumnezeu, ea cere o ocupație care să dea de lucru hărniciei ei. Trebuie să-i dăm deci pe: „Doamne Iisuse", prin care își poate ajunge deplin scopul. "Căci nimenea nu numește Domn pe Iisus, fără numai în Duhul Sfânt". Dar așa de strâns și de neîncetat să privească la acest cuvânt în cămările sale, încât să nu se abată nicidecum spre niscai năluciri. Căci toți aceia care cugetă neîncetat la acest

---

[61] Akidia îi luptă mai ales pe isihaști. De aceea și Sfântul Ioan Sinaitul zice: "Akidia a văzut ușa isihastului și a zâmbit".

nume sfânt şi slăvit în adâncul inimii, vor putea vedea odată şi lumina minţii lor. Pentru că dacă e ţinut strâns în amintire, el arde toată pata de pe faţa sufletului, printr-o simţire puternică. "Căci Dumnezeul nostru este foc mistuitor" ce arde toată răutatea. Ca urmare, Domnul atrage sufletul la iubirea puternică a slavei Sale. Căci zăbovind numele acela slăvit şi mult dorit prin pomenirea minţii în căldura inimii, sădeşte în noi numaidecât deprinderea de-a iubi bunătatea Lui, nemaifiind nimic care să ne împiedice. Acesta este mărgăritarul cel de mult preţ, pe care-l poate agonisi cineva vânzând toată averea sa, ca să aibă o bucurie negrăită de aflarea lui.

Din .nou dumnezeiescul Părinte ne dă învăţături despre rugăciunea minţii şi aproape că desăvârşeşte învăţătura referitoare la ea în linii dense. Învăţătura Părinţilor mai vechi şi mai noi despre rugăciunea minţii este, în fundamentele ei, în desăvârşită armonie cu cele din capul 59: părăsirea tuturor înţelesurilor şi imaginaţiilor în prima fază. Lucrarea minţii, în continuare, concentrată în repetarea neîncetată a numelui Domnului Iisus, chiar dacă se folosesc şi forme mai lungi de patru-cinci cuvinte, potrivit altor Părinţi, fără să se lepede cele două cuvinte principale. Înţelesul frazei: "dar aşa de strâns ... spre niscai năluciri", este comun. Mintea trebuie să vadă şi să înţeleagă doar cele două cuvinte. După aceea urmează şi roadele. Dacă rugăciunea zăboveşte în inimă împreună cu viaţa grijulie şi cu împlinirea poruncilor, se naşte iubirea de Dumnezeu şi de aproapele, după ce mai întâi flacăra Duhului Sfânt – cu harul Căruia putem să-L numim pe Iisus Domn (1 Cor. 12, 3) – arde murdăria existentă în suflet.

De asemenea, există mărturia comună a Sfinţilor Părinţi că cei ce se îndeletnicesc cu rugăciunea minţii "vor

putea vedea odată şi lumina minţii lor”. Într-adevăr, mintea noastră – în care se păstrează cel mai pregnant chipul lui Dumnezeu – zidită de Dumnezeu şi eliberată de imaginaţii, de chipuri şi de gânduri murdare, dezlegată de patimile sufletului, îşi vede lumina sa firească, curată, întâi zidită, strălucind în mod corespunzător prin lucrările nezidite ale Duhului Sfânt[62].

[62] Minunat acest cap în care este subliniată atât de autentic vrednicia rugăciunii minţii.

Felurile bucuriei – Pomenirea lui Iisus – Mânia

capul 60

Alta este bucuria începătoare şi alta cea desăvârşitoare. Cea dintâi nu e lipsită de lucrarea închipuirii (de năluciri); cealaltă are ca putere smerita cugetare. Iar la mijlocul lor se află întristarea iubitoare de Dumnezeu şi lacrima fără durere. "Căci întru înmulţirea înţelepciunii stă spor de amărăciune şi cine-şi înmulţeşte cunoştinţa îşi sporeşte suferinţa". De aceea, sufletul trebuie îmbiat întâi la nevoinţe prin bucuria începătoare, ca apoi să fie mustrat şi probat de către adevărul Duhului Sfânt pentru relele pe care le-a făcut şi pentru împrăştierile de care se mai face vinovat. "Căci întru mustrări, zice, ai pedepsit pe om pentru fărădelege şi ai subţiat ca pe o pânză de păianjen sufletul lui". Iar după ce mustrarea aceasta va fi probat sufletul ca într-un cuptor, acesta va primi bucuria fără năluciri, în pomenirea fierbinte a lui Dumnezeu.

Bucuria este un fenomen duhovnicesc din viaţa monahilor şi a creştinilor ce se luptă duhovniceşte. Este unul din "roadele Duhului". Însă în afara bucuriei Sfântului Duh, care se dă sufletului curăţit de patimile sale păcătoase, există şi bucuria firească pe care sufletul o zămisleşte întru sine în mod firesc, analog obiectului care-l desfătează şi-l mulţumeşte. Şi iarăşi, bucuria care e lucrată de către Sfântul Duh, intrând în sufletul ce încă nu e curat, suferă un fel de

schimbări din partea lucrării patimilor, mai exact a slavei deşarte. Acum această bucurie se ia la harţă în minte cu lucrările (energiile) slavei deşarte din închipuire. Entuziasme, săltări ale sufletului, încălziri mincinoase ale inimii, fenomene extatice, fantasme, schimbări bruşte de stare, lacrimi nesănătoase de bucurie, şi altele formează caracteristicile începătorilor. Treptat însă tânărul, educat de Dumnezeu, acuzându-se pentru păcatele vechi şi pentru toate relele pe care încă le face, se întristează după Dumnezeu şi plânge cu lacrimi dulci. Aşa ajunge în starea mijlocie a autocunoaşterii nedesăvârşite şi la o anumită măsură de smerenie. Şi pe cât se smereşte şi plânge, pe atât sporeşte în cunoaştere duhovnicească. După ce Duhul Sfânt educă mulţi ani sufletul, îl va subţia "ca pânza de păianjen" prin ispitele ce le îngăduie, îl va curăţi şi-i va dărui bucuria desăvârşită, "fără năluciri", adică smerenia desăvârşită[63].

capul 61

Când sufletul se tulbură de mânie, sau se înceţoşează de aburii vinului, sau se supără de o întristare grea, mintea nu poate să ţină pomenirea lui Dumnezeu (oricât de mult s-ar sili). Căci fiind întunecată întreagă de furia patimilor, se înstrăinează cu totul de simţirea sa. De aceea, lucrul dorit nu are unde să-şi întipărească pecetea sa, ca mintea să poarte fără uitare chipul întărit, dat fiind că memoria cugetării s-a învârtoşat din pricina asprimii patimilor. Dar izbăvindu-se sufletul de acestea, chiar dacă lucrul bun a fost furat pentru scurtă vreme de uitare, folosindu-se mintea îndată de agerimea ei, se prinde iarăşi cu căldură de lucrul acela mult dorit şi mântuitor. Fiindcă

[63] Vezi capitolul *Despre plânsul cel de bucurie făcător* din *Scară*.

are atunci harul însuşi, care cugetă împreună cu sufletul şi strigă împreună cu el: "Doamne Iisuse Hristoase". Căci harul învaţă sufletul cum învaţă mama copilul, străduindu-se împreună cu el să spună numele tată, până când îl aduce la deprinderea de a rosti limpede, în loc de orice altă vorbă copilărească, numele tatălui, chiar când doarme. De aceea zice Apostolul: "Asemenea şi Duhul stă într-ajutor neputinţelor noastre. Căci a ne ruga precum trebuie nu ştim, ci însuşi Duhul se roagă pentru noi cu suspine negrăite". Pentru că fiind noi prunci faţă de desăvârşirea virtuţii, avem trebuinţă numaidecât de ajutorul Lui ca, unind şi îndulcind El toate gândurile noastre cu dulceaţa Sa, să ne putem mişca din toată inima spre pomenirea şi spre dragostea lui Dumnezeu şi Tatăl nostru. De aceea întru Dânsul, cum zice tot dumnezeiescul Pavel, strigăm neîncetat, când suntem călăuziţi de El să numim pe Dumnezeu Tată: "Avva Părinte".

Patimile sunt caracterizate de către Sfinţii Părinţi ca "materii dure". Sfântul Diadoh cercetează cazul răzvrătirii patimilor (mânia, beţia, trândăvia) în legătură cu lucrarea rugăciunii lui Iisus. Tema cercetată se referă desigur la un monah ce lucrează "rugăciunea", care rugăciune leneveşte din pricina lucrării patimilor numite mai sus. Este foarte folositor să se înţeleagă în continuare legătura dintre starea sufletului şi patimă. Iar dacă scurta iritare a patimilor întrerupe harul lucrării rugăciunii este evident că inima robită patimilor nu poate să simtă rugăciunea pe care o poate lucra mintea. Şi dacă mintea numai din cauza răzvrătirii neregulate a patimilor "se înstrăinează cu totul de simţirea sa", cu cât mai departe se află de simţirea duhovnicească mintea care este stăpânită timp îndelungat de

patimi? Iată unde se află dificultatea rugăciunii: în duritatea inimii.

Atunci, însă, când mintea neglijează pentru puţin rugăciunea lui Iisus, poate iarăşi cu uşurinţă să-şi revină, chemând numele lui Iisus, pe care tainicul rugăciunii minţii, dumnezeiescul Diadoh, îl numeşte "vânatul acela mult dorit şi mântuitor", ceea ce înseamnă că cineva trebuie să-l "vâneze".

Prea plină de teologie este tâlcuirea Apostolului (Rom. 12, 1), potrivit căreia harul "cugetă împreună şi strigă împreună" cu sufletul preadulcele nume al Domnului Iisus Hristos. Prea plină de gingăşie e şi asemuirea harului Duhului Sfânt cu mama care încearcă să-şi înveţe pruncul să rostească cuvântul "tată", "până îl aduce la deprinderea de a-l rosti limpede". Fraza "învaţă să cheme numele tatălui chiar când doarme" are un înţeles aparte. Exprimă o stare a sufletelor sfinte a căror inimă chiar şi în somn repetă cu dragoste numele lui Iisus, potrivit cu versetul din Cântarea Cântărilor: "eu dorm şi inima mea veghează".

Trebuie să stăruim asupra capului 61 pentru a vedea cu câtă gingăşie "Sfântul Duh stă în ajutor neputinţelor noastre" şi cum "Se roagă pentru noi cu suspine negrăite", precum şi ca să cunoaştem câtă nevoie avem de ajutorul Lui ca să ne întoarcem la pomenirea lui Dumnezeu şi Tatăl. Şi în ce fel? Prin negrăita dulceaţă a Sfântului Duh care va aduna toate gândurile noastre într-unul singur, ne va conduce şi ne va ajuta să repetăm cu o simţire gingaşă a Duhului înfierii noastre: "Avva, Părinte" şi "Doamne Iisuse" (Rom. 8, 15)[64].

---

[64] Exemplul mamei cu pruncul ca şi chip al îndrumării pline de dragoste a sufletului de către har este foarte fericit ales.

capul 62

Mânia obişnuieşte, mai mult decât celelalte patimi, să tulbure şi să zăpăcească sufletul. Dar uneori îi şi foloseşte cât se poate de mult. Căci când ne folosim de ea fără tulburare împotriva celor necuvioşi, sau într-un fel sau altul neînfrânaţi, ca, sau să se mântuiască, sau să se ruşineze, prilejuim sufletului un spor de blândeţe: fiindcă lucrăm potrivit cu scopul dreptăţii şi al bunătăţii lui Dumnezeu. Pe lângă aceasta, adeseori, mâniindu-ne tare împotriva păcatului, dăm sufletului vigoare, scăpându-l de moleşeală. De asemenea, nu încape nici o îndoială că, mâniindu-ne împotriva duhului stricăciunii, când suntem în mare întristare şi descurajare, ne aflăm cu cugetul mai presus de lauda cea spre moarte. Ca să ne înveţe aceasta, Domnul s-a mâniat şi s-a tulburat de două ori împotriva duhului iadului, deşi făcea toate câte voia cu o voinţă netulburată. Aşa a întors sufletul lui Lazăr în trup. Încât mie îmi pare că mânia neprihănită a fost dăruită firii noastre de Dumnezeu, care ne-a zidit, mai degrabă ca o armă a dreptăţii. Dacă s-ar fi folosit Eva de ea împotriva şarpelui, nu ar fi fost robită de plăcerea aceea pătimaşă. Astfel, mie mi se pare că cel ce se foloseşte cu neprihănire de mânie, din râvna cuvioşiei, se va afla mai cercat în cumpăna răsplătirilor, decât cel ce nu se mişcă nicidecum la mânie, pentru greutatea de a se mişca a minţii. Fiindcă cel din urmă se dovedeşte a nu-şi fi deprins vizitiul să stăpânească frânele simţurilor omeneşti. Iar celălalt luptă strunind caii virtuţii şi e purtat în mijlocul bătăliilor cu dracii, conducând neîntrerupt cu frica lui Dumnezeu carul cel cu patru cai al înfrânării. Pe acesta îl aflăm numit în Scriptură, la înălţarea dumnezeiescului Ilie, "carul lui Israil", pentru motivul că Dumnezeu a vorbit întâia oară

iudeilor despre cele patru virtuţi în chip deosebit. Iar cel ce s-a hrănit aşa de mult cu neprihănirea a fost înălţat la cer pe un car de foc, pentru că s-a folosit, socotesc, de virtuţile sale ca de nişte cai, vieţuind întru Duhul care l-a răpit pe el într-un vârtej de foc.

Despre mânie şi despre partea irascibilă a sufletului, am scris în capul 10. Acum Sfântul Diadoh cercetează şi din altă latură modul în care lucrează mânia. Şi în timp ce ne încredinţează că această patimă este cea mai zguduitoare dintre toate, tulburând întregul suflet, recunoaşte însă folosul ei. Într-adevăr, nici o putere a sufletului nu a fost zidită de Dumnezeu fără a fi "bună foarte" şi să împlinească un anume scop. Aşa şi mânia, lucrând "potrivit firii", urmăreşte să fie mişcată de către minte în trei situaţii concrete: a). împotriva "necuvioşilor" ca să se mântuiască sau să se ruşineze; b). împotriva "moleşelii" sufletului; c). împotriva "demonului stricăciunii" adică al mâhnirii. Trebuie ca şi în aceste cazuri să luăm aminte, aşa cum scriem şi în capul 10, să nu amestecăm folosirea înţeleaptă a mâniei cu izbucnirile ei pătimaşe sau formele ei de manifestare mai blândă, din patimă totuşi. Expresia Sfântului Diadoh este grăitoare: "folosirea fără tulburare" a mâniei. Aceasta înseamnă că judecăm noi mânia, nu suntem stăpâniţi de ea şi o folosim în mod netulburat, în timp ce inima rămâne în starea ei de iubire faţă de cel "necuvios". Câtă vreme mânia se mişcă din iubire pentru Dumnezeu şi pentru om, atunci se găseşte în lucrarea ei firească bună. Chiar dacă nu reuşim întoarcerea şi pocăinţa "necuviosului", cel puţin îi producem ruşine care înseamnă conştientizarea pe termen lung a răului pe care-l face şi, prin urmare, poate să se pocăiască.

"Moleşeala" sufletului este, pentru Sfântul Diadoh, opusul bărbăției şi o stare duhovnicească bolnăvicioasă, o afemeiere sau paralizare a sufletului. Este evident că, ridicându-se mânia împotriva acestei "blândeți" păcătoase, cu adevărat îmbărbătăm sufletul, îi dăm vigoare şi îi legăm la un loc puterile mai înainte paralizate şi dezbinate.

De asemenea, este o dovadă experimentală faptul că cea mai puternică armă contra "demonului stricăciunii" este mânia împreună cu rugăciunea. Este amintită "mânierea şi tulburarea" Domnului la învierea lui Lazăr, ca exemplu tipic. Dar şi în cazul ispitirii Evei, dacă aceasta s-ar fi întors cu mânie, cu siguranță că s-ar fi opus lucrării plăcerii care a pătimit-o prin vederea fructului. Iar aceasta constituie o învățătură pentru toți creştinii nevoitori. Profetul Ilie în carul său e adus de Sfântul Diadoh, din pricina celor patru cai, ca simbol al celor patru virtuți generale (cumpătarea, înțelepciunea, dreptatea şi bărbăția) pentru a arăta folosul şi trebuința bărbăției[65].

---

[65] Reprezintă o învățătură comună a Sfinților Părinți semnificația mâniei ca element important în lupta împotriva diavolului şi pentru dobândirea virtuților. Sfântul Diadoh, însă, foloseşte expresiile "moleşeala sufletului" şi "bărbăția".

"Gnosticul" – Despre tribunale – Sărăcia de bună voie

capul 63

Cel ce s-a împărtăşit de sfânta cunoştinţă şi a gustat din dulceaţa lui Dumnezeu, nu mai trebuie să judece pe nimeni niciodată. Fiindcă dreptatea căpeteniilor lumii acesteia e copleşită cu totul de dreptatea lui Dumnezeu, mai bine zis nu e nimic faţă de dreptatea lui Dumnezeu. Căci care ar fi deosebirea între fiii lui Dumnezeu şi oamenii veacului acestuia, dacă dreptul acestora n-ar apărea ca nedesăvârşit faţă de dreptatea acelora? De aceea cel dintâi se numeşte drept omenesc, iar cea de-a doua dreptate dumnezeiască. Astfel Mântuitorul nostru fiind ocărât nu răspundea cu ocară, dat la chinuri nu ameninţa, ci răbda în tăcere să fie dezbrăcat şi de haine şi pentru mântuirea noastră a suferit durere; ba, mai mult, se ruga Tatălui pentru cei care îl chinuiau. Dar oamenii lumii nu încetează să se judece până ce nu-şi iau cu adaos înapoi lucrurile de la cei cu care se judecă, mai ales când îşi primesc dobânzile înainte de a li se plăti datoria. Aşa încât dreptul lor se face adeseori început de mare nedreptate.

La prima vedere sfatul Sfântului Diadoh pare puţin ciudat. De ce, adică, cel ce se împărtăşeşte din cunoştinţa duhovnicească şi sfântă şi gustă din dulceaţa negrăită a lui Dumnezeu nu ar avea discernământul izvorât din practică

de a nu recurge la dreptatea omenească atunci când este nedreptăţit. Totuşi, e cu putinţă să existe şi vreun om "duhovnicesc", şi chiar monah, care să creadă că e obligat să recurgă la dreptatea omenească nu din răutate, ci din anumite motive, chipurile folositoare.

Sfântul Diadoh, la fel ca şi în capul următor, deosebeşte dreptatea dumnezeiască de cea omenească. Prima este desăvârşită, duhovnicească, cealaltă este nedesăvârşită şi urmăreşte scopuri omeneşti, adică vremelnice, pătimaşe şi materiale. Creştinii însă, având pilda vieţii lui Hristos, dumnezeieştile Lui porunci şi fiind încredinţaţi de sfânta cunoştinţă şi din gustarea dulceţii lui Dumnezeu, se fac străini şi superiori dreptului uman care funcţionează potrivit învârtoşării inimii oamenilor. Atunci când sufletul lucrează din sfânta cunoştinţă, ce constituie rod al Sfântului Duh şi trăieşte în Dumnezeu întru simţirea sufletului, e cu neputinţă să nu aibă lumina deosebirii, astfel încât să primească cu bucurie şi pace orice nedreptate şi să se roage pentru cei ce-l nedreptăţesc. Când Sfântul Părinte îl arată pe Domnul ca pildă de urmat, arată în acelaşi timp şi faptul că creştinii pot să-L imite. Şi aceasta este mărirea credincioşilor: să poată, ajutaţi de Sfântul Duh, să împlinească în însăşi viaţa lor viaţa lui Hristos în toate treptele suferinţei Lui. De aceea, Apostolul zice: "Căci vouă vi s-a dăruit, pentru Hristos, nu numai să credeţi în El, ci să şi pătimiţi pentru El" (Fil. 1, 29)[66].

[66] Acest cap reprezintă o invitaţie pentru lămurirea poziţiei creştinilor epocii noastre faţă de "cei ce nedreptăţesc".

capul 64

Am auzit pe unii oameni evlavioşi zicând că nu trebuie să îngăduim să ni se ia lucrurile ce le avem pentru susţinerea noastră sau pentru ajutorarea săracilor, ca să nu ne facem pricină de păcat celor ce ne nedreptăţesc pe noi prin faptul că răbdăm, mai ales dacă se întâmplă să pătimim aceasta de la creştini. Dar aceasta nu înseamnă altceva decât a ţine cineva la ale sale mai mult decât la sine însuşi, pentru o pricină neraţională. Pentru că dacă părăsesc rugăciunea şi paza inimii şi încep puţin câte puţin să umblu după judecăţi împotriva celor ce voiesc să mă păgubească şi să aştept pe la uşile judecătoriilor, vădit este că cele pentru care mă judec le socotesc mai însemnate decât mântuirea mea, ca să nu zic şi decât însăşi porunca mântuitoare. Căci cum mai ascult atunci în întregime de cuvântul evanghelic, care-mi porunceşte: "Şi de la cel ce ia ale tale nu cere îndărăt", dacă nu rabd cu bucurie, după cuvântul apostolic, răpirea lucrurilor mele, sau dacă, judecându-mă şi primind înapoi cele ce mi-au fost luate cu sila, cu aceasta nu-l izbăvesc de păcat pe acel lacom? Deci dat fiind că judecătoriile stricăcioase nu judecă potrivit cu judecata nestricăcioasă a lui Dumnezeu, căci vinovatul are toată încrederea în legile acestea în faţa cărora îşi apără pricina sa, bine este să suferim sila celor ce vor să ne nedreptăţească şi să ne rugăm pentru ei ca, prin pocăinţă şi nu prin întoarcerea lucrurilor ce le-au răpit de la noi, să fie izbăviţi de păcatul lăcomiei. Căci aceasta o vrea dreptatea lui Dumnezeu, ca să primim nu lucrul lăcomit, ci pe lacomul însuşi, izbăvit de păcat prin pocăinţă.

Deoarece în capul precedent dumnezeiescul dascăl a lămurit problema pe o bază evanghelică şi cu discernământul pe care-l dă experienţa duhovnicească, acum se referă la argumentele unor "oarecari evlavioşi" ce susţin că trebuie să recurgem la dreptatea omenească. Iar aceste argumente sunt două: iubirea de sărăcie şi grija pentru cei ce nedreptăţesc. Pe ambele însă, Sfântul Diadoh le consideră ca pretexte pentru iubirea de bani.

Trecând sub tăcere diferitele silogisme sofistice aduse în sprijinul ideilor antievanghelice şi antiduhovniceşti, el se referă la consecinţele acestora: dacă urmez, zice, aceste susţineri, atunci trebuie să renunţ la "rugăciune şi paza inimii" şi să-mi cheltuiesc vremea prin tribunale.

Acest argument împreună cu altele este zdrobitor. Să las, aşadar, rugăciunea din inimă şi să alerg ...? Cei ce se roagă "în inimă" cunosc cu precizie ce înseamnă aceasta. Într-adevăr, dumnezeiescul Diadoh, ca lucrător al rugăciunii minţii, nu putea să conceapă aşa ceva, câtă vreme cel ce se roagă astfel – zice el altundeva – simte iubire şi faţă de Dumnezeu şi faţă de aproapele. Iubirea nu insuflă gânduri de apărare, ci moduri de mântuire a fratelui ce nedreptăţeşte. Iubirea, aşadar, e cel mai înalt criteriu de comportare, singurul canon al legăturii dintre Dumnezeu şi oameni.

Prin toate poruncile, Domnul ne conduce spre iubire şi spre libertatea de toate cele pământeşti. Acest lucru îl înţeleseseră primii creştini şi "se bucurau pentru răpirea averilor lor" (Evr. 10, 34). Prin urmare trebuie să ne luptăm nu pentru întoarcerea lucrurilor noastre răpite, ci ca să câştigăm pe "răpitor", eliberat de păcat prin pocăinţă.

capul 65

E foarte potrivit şi cât se poate de folositor ca o dată ce am cunoscut calea evlaviei să vindem îndată toate avuţiile noastre, iar banii de pe ele să-i împărţim după porunca Domnului, ca nu cumva, pe motiv că vrem să împlinim poruncile totdeauna, să nesocotim porunca mântuitoare. Căci făcând aşa, vom dobândi întâi negrija cea bună şi apoi sărăcia nepândită de curse, care ne ţine cugetul mai presus de orice nedreptate şi de orice judecată, dat fiind că nu mai avem materia care aprinde focul din cei lacomi. Dar, mai mult decât celelalte virtuţi, ne va încălzi şi ne va odihni la sânul ei, pe noi cei rămaşi goi, smerita cugetare. Ea ne va fi ca o mamă care îşi încălzeşte copilul, luându-l în braţele sale, când din simplitate copilărească acela şi-a aruncat departe de el haina de care s-a dezbrăcat, găsind plăcere, din pricina nerăutăţii, mai degrabă în goliciune, decât în culoarea pestriţă a hainei. Căci zice Scriptura: "Domnul păzeşte pe prunci; de aceea m-am smerit, iar El m-a mântuit".

Scriind pentru monahi, dumnezeiescul Părinte, atinge o temă ce e firesc să intereseze pe mulţi din cei ce voiau să devină monahi sau deja erau: ce trebuie să facă cu averile lor pe care le-au părăsit călugărindu-se, cum să le administreze mai bine? Sfântul Diadoh dezleagă problema în chip evanghelic, chemând porunca Domnului: "Dacă voieşti să fii desăvârşit, du-te, vinde averea ta, dă-o săracilor şi vei avea comoară în cer; după aceea, vino şi urmează-Mi" (Mt. 19, 21). Bunurile ce rămân după ce odată ne-am lepădat de cele ce sunt pământeşti sunt: sărăcia de

bună voie, prin care ne asigurăm de pericole şi de tribunale, "neîngrijirea cea bună", prin care sufletul se eliberează de socotelile interminabile legate de cea mai bună folosire a averii şi smerenia, care va veni din deşertarea de materie.

Nu încape nici o îndoială că aceasta e singura cale a desăvârşirii. Cealaltă – ca monahul să-şi administreze averea – având ca motiv "că vrem să împlinim poruncile totdeauna", adică să dea regulat milostenie, e plină de pericole şi stăvileşte mersul către desăvârşire. Încântătoare, însă, sunt toate cele pe care le zice dumnezeiescul Părinte, punând în paralel odihna pe care o dă smerenia celor ce se leapădă de bună voie de materie, cu purtarea iubitoare a mamei faţă de pruncul ei şi care se bucură de goliciunea lui, după cum sufletul nestricăcios se întoarce la libertatea sa faţă de orice chip al zidirii[67].

---

[67] Câţi monahi nu au pierdut orientarea lor duhovnicească din cauza "împlinirii" poruncii de a împărţi bunurile.

Superioritatea neagonisirii – Teologia, izvor al iubirii

capul 66

Domnul ne va cere socoteală despre milostenia ce-am făcut-o după cât avem, nu după cât nu avem. Dacă deci ceea ce avem de dat vreme îndelungată voi cheltui de frica lui Dumnezeu în vreme scurtă, mânat de o pornire fierbinte, cum voi mai fi învinuit eu care nu am nimic? Dar va zice cineva: de unde vor fi miluiți în viitor săracii, care s-au obişnuit să fie ajutați cu măsură şi pe rând din ale noastre? Să învețe unul ca acesta să nu hulească pe Dumnezeu, din pricina iubirii sale de bani. Doar nu va lipsi lui Dumnezeu puterea să poarte de grijă de zidirea Sa, cum a făcut-o de la început, nici n-au fost lipsiți săracii de hrană sau de îmbrăcăminte, înainte de a fi fost stârnit acesta sau acela la milostenie. Bine este deci când cineva, împărțind ale sale într-o slujire bună şi în deplină cunoştință, îşi leapădă cugetul nesocotit şi lauda ce vine din bogăție, urându-şi poftele sale. Iar aceasta înseamnă să ne urâm sufletul nostru, întrucât nemaiputându-ne bucura de împărțirea de bani, ne disprețuim sufletul nostru foarte, ca unii ce nu mai facem nici un bine. Căci până ce suntem plini de bani, ne bucurăm mult (dacă se întâmplă să săvârşim binele) de împărțirea lor, ca unii ce slujim cu bucurie poruncii dumnezeieşti. Dar după ce am dat tot ce am avut, vine asupra noastră o întristare şi o umilință fără margini, ca a unora ce nu fac nimic vrednic de dreptate. Prin aceasta,

sufletul se întoarce asupra sa cu multă smerenie, ca ceea ce nu poate câştiga în fiecare zi prin milostenie să-şi agonisească prin rugăciunea ostenitoare, prin răbdare şi prin smerită cugetare. "Căci săracul şi lipsitul, zice, vor lăuda numele Tău, Doamne". Nici darul (harisma) cuvântării lui Dumnezeu nu va fi dat cuiva de Dumnezeu, de nu se va fi pregătit pe sine astfel, încât să se fi lepădat de toate averile sale pentru slava Evangheliei lui Dumnezeu, ca în sărăcie iubitoare de Dumnezeu să vestească bogăţia Împărăţiei lui Dumnezeu. Căci aceasta vrea să o arate, desigur, cel ce a zis: "Gătit-ai întru bunătatea Ta săracului, Dumnezeule", adăugând: "Domnul va da cuvânt celor ce vestesc cu putere multă".

Acest cap constituie continuarea celui precedent. În el, Sfântul Diadoh răspunde obiecţiei pe care i-ar putea-o face un monah ce doreşte să-şi îndreptăţească administrarea averii personale, cum că trebuie să-i miluim pe săraci după porunca lui Hristos. Răspunsul fără obiecţii este că Dumnezeu va cere socoteală dacă am miluit sau nu în cazul în care avem ce să împărţim. Dacă însă, urmând îndemnului Lui, am împărţit toate ale noastre săracilor, de ce ar mai putea să ne ceară socoteală?

Cât despre săracii care s-au obişnuit să fie miluiţi de către cei care au devenit apoi monahi, cine îi va mai milui pe ei, Sfântul Părinte ca un creştin desăvârşit ce a trăit creştinismul în toate fazele lui, consideră întrebarea drept o ocară adusă lui Dumnezeu care hrăneşte întreaga zidire de la facerea ei.

Dincolo de toate acestea, dumnezeiescul Diadoh consideră milostenia făcută de monahi din "bunurile lor" ca aducându-i încetul cu încetul la slavă deşartă. Neagonisirea de bună voie însă, o priveşte ca o pricină a eliberării de

bucuria plină de slavă deşartă şi aducătoare în suflet a smereniei şi a întristării, monahul privindu-se pe sine însuşi "ca unul ce nu face nimic vrednic de dreptate". Acum sufletul se strânge în el însuşi şi se zideşte prin rugăciunea minţii neîncetată şi ostenitoare, prin răbdare şi smerenie, lucru ce nu l-ar fi putut face dacă ar fi făcut milostenie continuu.

Urmărind să vorbească despre teologie în capetele următoare, Sfântul Diadoh îl încheie pe cel prezent cu încredinţarea că harisma teologiei nu se dă de către Dumnezeu decât celui dispus să trăiască în neagonisire şi "sărăcie de Dumnezeu iubitoare", ca să binevestească astfel bogăţia împărăţiei lui Dumnezeu, adică în chip apostolic, după cum zice şi psalmistul. Prin sărăcie şi neagonisire ca premise pentru a primi cineva harisma teologiei, Sfântul Diadoh, el însuşi teolog tainic, înţelege asceza în mod general şi depăşirea poftelor pământeşti după care urmează viaţa duhovnicească şi experienţele în Hristos[68].

capul 67

Toate darurile (harismele) Dumnezeului nostru sunt bune foarte şi dătătoare de toată bunătatea. Dar nici unul nu ne aprinde şi nu ne mişcă inima aşa de mult spre iubirea bunătăţii Lui, cum o face harisma cuvântării de Dumnezeu (teologia). Căci aceasta, fiind un rod timpuriu al bunătăţii lui Dumnezeu, dăruieşte sufletului cele dintâi daruri. Ea ne face mai întâi să dispreţuim cu bucurie toată dragostea de viaţă, ca unii ce avem, în locul poftelor stricăcioase, ca

[68] Acest cap este teocentric şi dezleagă în mod creştin orice problemă omenească prin Pronia dumnezeiască care "face soarele să răsară ..." (Mt. 5, 45).

bogăţie negrăită, cuvintele lui Dumnezeu. Apoi luminează mintea noastră cu focul care o preschimbă, încât o face să fie în comuniune cu duhurile slujitoare. Să păşim deci, iubiţilor, cu toată inima spre această virtute, cei ce ne-am pregătit pentru ea. Căci ea este frumoasă, atotvăzătoare şi depărtează toată grija, hrănind mintea cu cuvintele lui Dumnezeu în fulgerările luminii negrăite; ca să nu spun multe, ea pregăteşte sufletul raţional pentru comuniunea nedespărţită cu Dumnezeu, prin Sfinţii Proroci, ca şi între oameni (o minune!) să se cânte limpede stăpânirea lui Dumnezeu, în sunete dumnezeieşti, armonizate de această dumnezeiască aducătoare a miresei la mirele ei.

Sfântul Părinte a fost un mare ascet, dar şi un teolog mistic. Din învăţătura lui se vede că avea multe harisme. În prezentul cap face deosebirea harismelor între ele. Recunoaşte, pe de o parte, că toate harismele lui Dumnezeu sunt "bune foarte" şi că alcătuiesc omul bun şi fericit. Din experienţa sa personală însă, Sfântul Diadoh susţine că nici o harismă nu aprinde sufletul spre dragostea de Dumnezeu ca teologia.

Prin harismele lui Dumnezeu, Sfântul Diadoh înţelege desigur cele la care se referă textul din 1 Cor. 12, 8-10. La teologie însă, Apostolul nu se referă ca la o harismă, dar nici Sfântul Diadoh nu lămureşte că ar fi vorba de o harismă. În acest cap teologia e caracterizată ca "un rod timpuriu al bunătăţii lui Dumnezeu" şi apoi se trece la descrierea lucrărilor ei. Prima lucrare a teologiei (cuvântării de Dumnezeu), după Sfântul Diadoh, este dispreţuirea cu bucurie a celor "frumoase" ale vieţii, datorită "bogăţiei negrăite" care o reprezintă "cuvintele lui Dumnezeu". Apoi teologia luminează mintea cu schimbarea dumnezeiască, pe care o produce vederea dumnezeiască izvorâtă din

cugetarea la Dumnezeu, după cuvintele lui David: "înfierbântatu-s-a inima mea înlăuntrul meu şi întru cugetarea mea se va aprinde foc".

Dar ce înțelege Sfântul Diadoh exact prin teologie? În capetele 9 şi 68 există câteva indicii. În capul 9, "înțelepciunea" constă din meditarea "cuvintelor Duhului" şi din harul lui Dumnezeu. În al doilea, teologia e înfățişată ca mişcare a minții în "vederi dumnezeieşti", lucru pe care Sfântul Diadoh nu-l consideră cu desăvârşire drept în afara anumitor premise, precum vom vedea. De asemenea, în capetele 69, 71 şi 72 se vorbeşte despre "sufletul cuvântător de Dumnezeu" şi "minte cuvântătoare de Dumnezeu".

Din analiza tuturor acestora se vede că Sfântul Diadoh înțelege prin teologie gustarea pe care o are mintea în tărâmul teologiei (cuvântării de Dumnezeu), adică împărtăşirea sufletului, prin cugetarea Sfintei Scripturi, la lucrarea iconomiei dumnezeieşti sau mişcarea contemplativă a minții, fără Scripturi, "întru simțirea sufletului", în tărâmul celor din jurul lui Dumnezeu.

Din lucrările teologiei (cuvântării de Dumnezeu) – care fac sufletul "feciorelnic" şi care "hrănesc mintea cu cuvintele lui Dumnezeu în lumina negrăită" ce fac "Scriptura să cânte stăpânirea lui Dumnezeu" – rezultă că sufletul deja e curat şi că primeşte aceste lucrări ale Sfântului Duh.

Rugăciune – Teologie – Harul tinerilor – Tăcerea

capul 68

Mintea noastră adeseori se simte îngreunată la rugăciune, din pricina marii îngustimi şi concentrări a acestei virtuţi. Dar îmbrăţişează cu bucurie contemplarea şi cuvântarea de Dumnezeu, dată fiind lărgimea şi libertatea de mişcare ce i-o procură vederile dumnezeieşti. Ca să nu-i dăm, aşadar, minţii putinţa să spună multe sau chiar să zboare peste măsură, să ne îndeletnicim cel mai mult cu rugăciunea, cu cântarea psalmilor şi cu citirea Scripturilor, netrecând cu vederea nici tâlcuirile bărbaţilor învăţaţi, a căror credinţă se cunoaşte din cuvinte. Pentru că, făcând aceasta, nu lăsăm mintea să amestece cuvintele sale în cuvintele harului, precum nu-i îngăduim să fie furată de slava deşartă şi să fie împrăştiată de multa plăcere a vorbăriei, ci o păzim în vremea contemplaţiei în afară de orice lucrare a închipuirii şi facem prin aceasta ca aproape toate cugetările ei să fie întovărăşite de lacrimi. Căci odihnindu-se în ceasurile de liniştire (isihie) şi îndulcindu-se mai ales cu dulceaţa rugăciunii, nu numai că se va elibera de neajunsurile mai sus pomenite, ci va prinde şi mai multă putere spre a se deda cu agerime şi fără osteneală contemplaţiilor dumnezeieşti, sporind totodată cu multă smerenie în darul deosebirii. Dar trebuie să ştim că este şi o rugăciune mai presus de orice lărgime. Acesta este

proprie numai acelora care sunt plini în toată simţirea şi încredinţarea lor de harul Duhului Sfânt.

Deoarece dumnezeiescul dascăl a vorbit în capul premergător despre lucrările teologiei asupra sufletului, acum subliniază câteva abateri ale minţii ce se mişcă liber în întinderile teologiei, ce apar atunci când nu e întrunită premisa necesară a curăţiei sufletului. La o privire superficială, s-ar părea că există o contradicţie între capul precedent şi cel de faţă. În adâncime însă, nu există nici o contradicţie, ci o lămurire.

Sfântul Diadoh, lăudând frumuseţea teologiei şi a lucrărilor ei în Sfântul Duh, a avut în vedere sufletul curat, aşa cum am scris deja. Acest suflet a trecut în mod necesar prin toate stadiile urcuşului duhovnicesc şi, prin urmare, şi ale rugăciunii minţii. Referindu-se în capul de faţă la greutatea pe care o simte mintea la rugăciune "din pricina marii îngustimi şi concentrări a acestei virtuţi", nu vorbeşte cu siguranţă despre un suflet aflat în aceeaşi stare pe care o avea în vedere în capul premergător, ci despre un suflet mai nedesăvârşit. Altfel nu s-ar putea tâlcui lucrările duhovniceşti înalte pe care le-a descris acolo.

Într-adevăr, sufletul care se mişcă sub influenţa patimilor nu simte odihnă prin "adunarea" puterilor lui. Fapta de temelie a adunării este întoarcerea minţii către inimă, limitarea zborurilor minţii şi, în locul multelor înţelesuri şi noţiuni teologice, repetarea rugăciunii "de un singur gând": Doamne Iisuse Hristoase miluieşte-mă. Aşadar, mintea, în locul acestei "mari îngustimi" a rugăciunii, cere "lărgimea şi libertatea de mişcare pe care i-o procură vederile dumnezeieşti". Însă potrivit cu învăţătura tuturor Sfinţilor Părinţi neptici, această mişcare este rătăcită, nefiind la vremea ei.

De aceea, aşadar, Sfântul Diadoh subliniază automărginirea la rugăciune, la psalmodiere, la citirea Sfintei Scripturi şi a lucrărilor Sfinţilor Părinţi. Astfel, mintea va evita slava deşartă şi multa grăire ce se nasc din bucuria fără măsură – care nu este duhovnicească, ci este un entuziasm al unui suflet sentimental – şi care au ca urmare amestecare cuvintelor harului cu cuvintele sale neadevărate – provenite din zborurile sale "teologice" – şi în continuare pierde şi puţina simţire duhovnicească pe care o avea. Împreună cu aceste bunuri sufletul nu doar că preîntâmpină feluritele închipuiri în vremea în care se întoarce spre vederi (contemplaţii) duhovniceşti, ci se şi face astfel primitor al unor înţelesuri care aduc străpungere.

Sfântul Diadoh, de asemenea, mai descoperă din experienţele sale personale că, atunci când mintea se sileşte pe ea însăşi la rugăciunea minţii, din pricina dulceţii pe care o simte în vremea odihnei în liniştea minţii, se face nu doar mai presus de abaterile pe care le-am însemnat, ci se şi împuterniceşte, astfel încât să se mişte uşor în vederile duhovniceşti şi să progreseze în dreapta socoteală şi discernământul feluritelor probleme duhovniceşti. În această situaţie vine şi smerenia din cunoaşterea ticăloşiei sale, smerenie ce o dobândeşte treptat.

Deoarece Sfântul Părinte a vorbit despre îngustimea "rugăciunii", ca să arate că îngustimea aceasta nu este obiectivă, ci subiectivă, datorată patimilor, arată din experienţă că prin rugăciune, cei care au libertate în suflet se mişcă spre întinderi nemărginite, deoarece sunt plini de harul dumnezeiesc, lucru pe care-l trăiesc cu fiecare dintre simţurile duhovniceşti.

capul 69

Harul obişnuieşte la început să umple sufletul de lumină prin simţire multă. Dar înaintând omul în nevoinţe, adeseori harul lucrează nesimţit tainele sale în sufletul contemplativ (văzător) şi cuvântător de Dumnezeu. Făcând la început aşa, el vrea ca, bucurându-ne, să ne mâne spre contemplaţiile dumnezeieşti, ca pe unii ce suntem chemaţi de la neştiinţă la cunoştinţă. La mijlocul nevoinţelor însă, vrea să ne păstreze cunoştinţa nepătată de slava deşartă. Prin urmare trebuie să ne lase să ne întristăm într-o anumită măsură, ca unii ce am fi părăsiţi, ca şi mai mult să ne smerim şi să ne supunem slavei Domnului, dar totodată să ne şi bucurăm cu măsură, într-aripaţi de nădejdea cea bună. Căci precum multă întristare învăluie sufletul în deznădejde şi necredinţă, aşa şi multă bucurie îl îmbie la părerea de sine. Desigur, este vorba despre cei ce sunt încă prunci. Iar la mijloc, între iluminare şi părăsire, se află încercarea; precum la mijloc între întristare şi bucurie se află nădejdea. "Căci aşteptând, zice, am aşteptat pe Domnul şi a căutat spre mine"; şi iarăşi: "După mulţimea durerilor mele în inima mea, mângâierile Tale au veselit sufletul meu".

Cei care se nevoiesc duhovniceşte şi "luptă după lege" întâlnesc lucrări ale harului pe care, dacă nu au un îndrumător iniţiat în acestea şi cunoscător al diferitelor stadii ale feluritelor lucrări, nu vor şti nici măcar ei înşişi ce se întâmplă cu exactitate, şi nici ce trebuie să facă. Tocmai pentru lipsa de îndrumători Domnul a luminat pe Sfinţii Părinţi ca să ne lase experienţa lor în Duhul Sfânt. Sfântul

Diadoh ne învață, așadar, că harul "obișnuiește" să lumineze cu lumina sa dumnezeiască, pe care o simte în chip viu sufletul celor care tocmai au început lupta contra diavolului, a patimilor și a înșelăciunii lumii. Acest fapt al legăturii dintre har și suflet la intrarea noului monah în arena luptei duhovnicești nu este descris doar în învățătura a numeroși Părinți, ci este și mărturisit mereu în viața călugărilor începători.

Câtă vreme durează luptele, atâta și harul descoperă în sufletul hrănit cu cuvântul lui Dumnezeu noi stări duhovnicești de cunoaștere, într-un mod care rupe ordinea logică a cugetării. Și aceasta se lucrează din înțelepciunea Sfântului Duh pentru a preîntâmpina înfiriparea în suflet a slavei deșarte. Fiindcă dacă sufletul ce dobândește o cunoaștere duhovnicească nu are și smerenia corespunzătoare, atunci este târât spre semețire, potrivit Apostolului: "cunoștința îngâmfă". Astfel, așadar, harul dăruind sufletului în mod pedagogic, puțin câte puțin, cunoștința experimentală, urmărește să zidească în suflet conștiința că, fiind nedesăvârșit, se află încă în întunericul necunoștinței din care îl scoate în dar "lumina minunată" a cunoștinței dumnezeiești.

Un mijloc care menține sufletul între țărmurile smereniei este și întristarea cu măsură, ca fiind părăsit de Dumnezeu, în vreme ce, în paralel, trebuie să simtă o bucurie cu măsură, gândindu-se că Dumnezeu îl va milui și îi va dărui întru cele din urmă și cunoștință și mântuire. Această însoțire a întristării și a bucuriei asigură un echilibru în sufletul care e încă prunc. Din această pricină nici bucuria lui, nici întristarea lui nu sunt încă duhovnicești, astfel încât să se ferească de deznădejdea și de necredința provenite din întristare, ori de îngâmfarea izvorâtă din bucurie. Ceea ce echilibrează, așadar, cele două

extreme, a iluminării dumnezeieşti şi a părăsirii, este simţul duhovnicesc, iar între bucurie şi întristare e nădejdea[69].

capul 70

Precum uşile băilor, deschizându-se necontenit, împing căldura dinlăuntru afară, aşa şi sufletul când vrea să vorbească multe, chiar dacă le-ar spune pe toate bune, împrăştie şi slăbeşte puterea ţinerii de minte prin poarta grăitoare. Prin aceasta, mintea uită să spună lucrurile care se cuvin la vreme potrivită şi împărtăşeşte de-a-valma oricui se nimereşte o amestecătură de gânduri, nemaiavând nici pe Duhul Sfânt, care să-i păzească cugetarea ferită de năluciri. Căci lucrul bun scapă totdeauna vorbăriei, fiind străin de orice vălmăşag şi imaginaţie. Bună este deci tăcerea la vreme, ea nefiind decât mama gândurilor prea înţelepte.

În sânul tradiţiei neptice şi isihaste este o experienţă obişnuită faptul că simţirea duhovnicească sau pomenirea lui Dumnezeu slăbeşte din cauza multei vorbiri. Este însă caracteristic şi didactic să notăm că acest rezultat al multei vorbiri nu se schimbă, dacă sufletul ce doreşte să spună multe grăieşte cuvinte duhovniceşti. Fenomenul devine înţeles dacă se ia în considerare că desăvârşirea cea mai mare a sufletului se află în unitatea puterilor lui întru împărtăşirea din lucrările necreate ale Sfântului Duh, în care se bucură de Domnul său. Prin urmare fiece ieşire spre afară a sufletului prin cuvânt aduce cu ea scăderea căldurii

[69] În metodologia ascetică toţi Sfinţii Părinţi învaţă măsura şi însoţirea faptelor ascetice cu virtuţile, astfel încât sufletul să crească echilibrat şi să se ferească de excese, fie în lipsă fie în depăşirea măsurii.

lăuntrice, în mod corespunzător cu calitatea cuvintelor şi a trebuinţei de a le rosti.

Aici trebuie să luăm aminte la expresia plină de discernământ a Sfântului Diadoh: "când vrea să vorbească multe". Se vede cum sufletul neizbăvit de nedesăvârşiri, în mod firesc, se află într-o stare păcătoasă şi, prin urmare, paguba lui sporeşte. Aşa urmează lipsa simţirii înţelesurilor duhovniceşti puternice şi ridicarea gândurilor nelalocul lor care necăjesc sufletul, iar mintea este asediată de imaginaţii şi închipuiri. Toate acestea nu au existat atâta timp cât Sfântul Duh a lucrat în sufletul care tăcea întru smerenie. Aceasta pentru că, după cum zice Sfântul Diadoh şi toţi dascălii neptici, Sfântul Duh evită totdeauna multa vorbire deoarece din fire este în afară de orice tulburări şi închipuiri care apar în suflet din nemăsura cuvintelor. De aceea şi dumnezeiescul Părinte îndeamnă la tăcerea cu discernământ, care este izvorul înţelesurilor preaînţelepte. Şi, precum învaţă Sfântul Ioan Scărarul: "nu fii tăcut lăuntric fără înţelegere, ci cuvântător lăuntric cu înţelegere".

Semiteologul – Patimile – Teologul „întru lărgime"

capul 71

Însuşi cuvântul cunoştinţei ne învaţă că multe patimi supără la început sufletul contemplativ (văzător) şi cuvântător de Dumnezeu. Dar mai mult decât toate, mânia şi ura. Iar aceasta o pătimeşte nu atât pentru dracii care le stârnesc pe acestea, cât din pricina înaintării sale. Pentru că până ce sufletul e dus de cugetul lumii, chiar dacă vede că ceea ce e drept e călcat în picioare de unii şi de alţii, rămâne nemişcat şi netulburat, căci îngrijindu-se de poftele sale, nu-l interesează ceea ce e drept în ochii lui Dumnezeu. Dar când începe să se ridice deasupra patimilor, dispreţul lucrurilor de aici şi dragostea lui Dumnezeu nu-l mai lasă să sufere a vedea nesocotit ceea ce este nedrept, nici în sine nici în altul, ci se mânie şi se tulbură împotriva făcătorilor de rele, până ce nu vede pe batjocoritorii dreptăţii că se fac apărătorii ei cu cuget cuvios. De aceea pe cei nedrepţi îi urăşte, iar pe cei drepţi îi iubeşte peste măsură. Căci ochiul sufletului nu mai poate fi înşelat când acoperemântul lui, adică trupul, a devenit prin înfrânare o ţesătură foarte subţire. Totuşi este cu mult mai bun lucru a plânge nesimţirea celor nedrepţi decât a-i urî. Căci deşi aceştia sunt vrednici de ură, dar raţiunea nu vrea ca sufletul iubitor de Dumnezeu să fie tulburat de ură. Fiindcă până ce se află ura în suflet, nu lucrează în el cunoştinţa.

Împotrivirile sufletului faţă de stârnirile şi fenomenele exterioare sunt analoge cu starea lui. În capul 71, Sfântul Diadoh ne prezintă starea unui suflet care, cu frică de Dumnezeu, se îngrijeşte de mântuirea sa şi care în ciuda acestui lucru este tulburat de patimi, mai ales de mânie şi ură. Dacă se gândeşte cineva la faptul că una este intenţia sufletului şi alta "esenţele dure" ale patimilor, poate în chipul cel mai bun să tâlcuiască acest fenomen paradoxal. Aceasta deoarece patimile sunt deja existente, în timp ce intenţia "sufletului teolog (cuvântător de Dumnezeu)" şi lupta sa au început ulterior. Aşadar "nu fac ceea ce voiesc, ci fac ceea ce urăsc" (Rom. 7, 15).

Sfântul Diadoh lămureşte că mânia şi ura pe care le simte sufletul aflat într-o stare mijlocie nu sunt aţâţate atât de obişnuiţii draci care stârnesc patimile, cât de însăşi starea sufletului. Adică atât timp cât sufletul a trăit în negrijă de mântuire, nu a arătat nici un interes pentru ceea ce se petrecea în jurul său. Însă cum a început să se elibereze de întunericul său şi să desluşească ce e drept de ce nu e drept, şi fiindcă a rupt orice legătură cu lumea şi iubeşte deja pe Dumnezeu, nu rabdă încălcarea a ce este drept. Se înalţă şi se tulbură contra feluriţilor nedreptăţitori, până ce se vor pocăi şi-şi vor mărturisi greşeala lor. În această stare sufletul urăşte pe cei ce fac nedreptăţi şi pe cei drepţi îi iubeşte peste măsură.

Acest cap este foarte lămuritor asupra unor fenomene înşelătoare şi pentru deprinderea unor criterii autentice care nu rătăcesc. Dacă nu uităm cele câte ne învaţă capul 71 vom putea să apreciem faptele şi manifestările noastre şi ale altora, astfel încât să nu considerăm drept zel dumnezeiesc acele fapte care nu sunt decât urmări ale nedesăvârşirii sufletului ce pătimeşte rău.

Între altele, cuvântul duhovnicesc al sufletului nu poate să existe împreună cu mânia şi cu ura, care alungă această cunoştinţă duhovnicească. Acum îşi poate da seama oricine cu uşurinţă ce consecinţe înfricoşătoare urmează faptelor noastre săvârşite din zelul cel nebunesc, fapte pe care întru neştiinţa noastră le privim drept bineplăcute lui Dumnezeu şi folositoare Bisericii.

În acest cap Sfântul Diadoh ne mai dă încă o învăţătură. Dacă trupul s-a subţiat de asceză, "ochiul sufletului", adică mintea, nu va fi târât de mânie, fapt ce arată influenţa reciprocă dintre suflet şi trup, dar şi lucrarea binefăcătoare pe care o săvârşeşte trupul supus ascezei.

capul 72

Mintea cuvântătoare de Dumnezeu (teologică), îndulcindu-şi şi încălzindu-şi sufletul cu înseşi cuvintele lui Dumnezeu, dobândeşte nepătimirea în măsură potrivită. Căci "cuvintele Domnului, zice, sunt cuvinte curate, argint lămurit în foc pe seama pământului". Iar mintea cunoscătoare (gnostică), întărită prin experienţa cu lucrul, se ridică mai presus de patimi. Dar şi mintea cuvântătoare de Dumnezeu gustă din experienţa celei cunoscătoare, dacă se face pe sine mai smerită, precum şi mintea cunoscătoare gustă din virtutea contemplativă (văzătoare), dacă îşi păstrează nerătăcită puterea de discernământ a sufletului. Căci nu se întâmplă ca să se dea amândouă darurile în întregime fiecărei minţi. Iar pricina este ca amândouă să se minuneze de ceea ce are mai mult cealaltă decât ea şi aşa să sporească în ele smerita cugetare, împreună cu râvna dreptăţii. De aceea zice Apostolul: "Unuia prin Duhul i s-a dat cuvânt de înţelepciune, altuia cuvânt de cunoştinţă în acelaşi Duh".

Prezentul cap este o variantă a capului al nouălea; prin cele spuse aici se deosebesc una de cealaltă lucrările harismelor Sfântului Duh, a cunoştinţei şi a înţelepciunii. Aşa cum am văzut în tâlcuirea capului 68, Sfântul Părinte identifică harisma înţelepciunii cu teologia, în vreme ce, fireşte, o deosebeşte radical de harisma cunoştinţei, cum se observă şi în tâlcuirea la capul al nouălea.

Teologul, aşadar, care are harisma înţelepciunii şi o "aprinde" prin viaţă duhovnicească şi ascetică şi prin meditarea "cuvintelor lui Dumnezeu", nu este altul decât monahul ce se roagă în isihie (linişte), a cărui minte e receptacul al înţelesurilor teologice prin pogorârea harului. Acesta lucrând duhovniceşte în asemenea chip şi mişcat de dulceaţa teo-logiei până la înflăcărarea sufletului – după cuvântul davidicesc: "înfierbântatu-s-a inima mea înlăuntrul meu şi întru cugetarea mea se va aprinde foc" (Ps. 38, 4) – se apropie de hotarele nepătimirii, desigur după timp îndelung. Aceasta o spune Sfântul Diadoh deoarece, precum arată şi în capul al nouălea, el consideră harisma înţelepciunii ca lucrând în partea raţională a sufletului şi, prin urmare, neavând legătură cu starea celei pătimitoare, spre deosebire de harisma cunoştinţei care tămăduieşte partea pătimitoare a "gnosticilor" ("cunoscătorilor"), dar "la cuvinte dumnezeieşti ei nu vin", deoarece "cunoştinţa luminează prin trăire iar înţelepciunea prin cuvânt" (capul 9).

Odată cu capul 72, dumnezeiescul Părinte lămureşte că, în ciuda faptului că amândoi harismaticii primesc lucrări diferite ale Sfântului Duh, totuşi ambii participă şi la lucrarea harismei pe care nu o au, după cuvântul: "mintea cuvântătoare de Dumnezeu gustă din experienţa celei cunoscătoare, dacă se face pe sine mai smerită, precum şi

mintea cunoscătoare gustă din virtutea contemplativă, dacă își păstrează nerătăcită puterea deosebitoare a sufletului".

Sfântul Diadoh repetă ceea ce a mai spus și în capul al nouălea, anume că cele două harisme nu se dau la una și aceeași persoană în întregime. Iar aceasta se întâmplă din înțelepciunea lui Dumnezeu, ca să se minuneze unul de harisma celuilalt și astfel să nu se mândrească, ci dimpotrivă să se smerească[70].

[70] Nu știm dacă există un studiu special despre harismele Sfântului Duh și despre caracteristicile lucrărilor lor. Această temă însă este de foarte mare interes în viața Bisericii. În principal, păzește mădularele Bisericii de alunecările mistice cum că "ar ști toate", deoarece fiecare harismă reprezintă o lucrare separată.

Sfântul Duh – Lucrările Lui treptate

capul 73

Când sufletul e plin de belşugul rodurilor sale fireşti, îşi face cu glas mai mare şi cântarea de psalmi şi vrea să se roage mai mult cu vocea. Dar când se află sub lucrarea Duhului Sfânt, cântă şi se roagă întru toată destinderea şi dulceaţa, numai cu inima. Stării de suflet celei dintâi îi urmează o bucurie amestecată cu închipuiri, iar celei din urmă, lacrimi duhovniceşti şi după aceea o mulţumire iubitoare de linişte. Căci pomenirea, rămânând fierbinte din pricina glasului domol, face inima să izvorască anumite cugetări înlăcrimate şi blânde. Atunci se poate vedea cum se seamănă seminţele rugăciunii cu lacrimi în pământul inimii, în nădejdea bucuriei secerişului ce va urma. Totuşi, când suntem apăsaţi de multă tristeţe, trebuie să facem cântarea rugăciunii cu glas puţin mai mare, lovind sufletul cu sunete, în nădejdea bucuriei, până ce nourul acela greu va fi împrăştiat de valurile melodiei.

Străbătând toată scara experienţei duhovniceşti şi cunoscând cu simţirea sufletului toate variaţiile lucrărilor patimilor şi ale Sfântului Duh, dumnezeiescul Diadoh a fost în măsură să ne facă deosebiri foarte subţiri şi să le analizeze. În capul prezent, descoperă două lucrări diferite în vremea psalmodierii, precum şi pricinile lor: când sufletul se află în starea lui firească şi petrece întru bucurie, atunci vrea să se roage şi să cânte cu voce tare. Când,

dimpotrivă, lucrează sub înrâurirea Sfântului Duh, atunci cântă şi se roagă cu toată destinderea şi dulceaţa înlăuntrul inimii.

Printre Părinţii neptici această învăţătură şi experienţă este comună, precum şi mulţimea de texte filocalice ce vorbesc despre rugăciunea şi psalmodia înlăuntrul inimii prin lucrarea harului, după cum spune despre aceasta şi Apostolul (Ef. 5, 19, Col. 3, 16). În timp ce din psalmodierea şi rugăciunea făcute în starea firească urmează o bucurie sentimentală, care botează (afundă) mintea în închipuiri înşelătoare, invers se întâmplă atunci când sufletul este lucrat binefăcător de energiile necreate ale Sfântului Duh: curg fericitele lacrimi, care roureză sufletul, ce simte o bucurie duhovnicească în taina liniştirii, pomenirea lui Dumnezeu rămâne fierbinte, producând înţelesuri preadulci şi plâns duhovnicesc şi aşa se împlineşte cuvântul lui David: "cei ce seamănă cu lacrimi, cu bucurie vor secera" (Ps. 125, 5).

Sfântul Diadoh, ca şi mulţi alţi Părinţi, recomandă psalmodierea cu voce doar în cazuri de tristeţe şi de akidie, până ce norul acela gros se va fi împrăştiat de către adierea melodiei, fază în care revenim la psalmodierea duhovnicească[71].

capul 74

Când sufletul ajunge la cunoştinţa de sine, produce şi din sine o oarecare ardoare şi sfială iubitoare de Dumnezeu. Căci nefiind tulburat de grijile vieţii, naşte o

[71] O bună orientare dă acest canon pentru psalţi şi pentru modul în care se face cântarea. De asemenea în legătură şi cu învăţătura celorlalţi Părinţi, poate să dea valoare şi diferitelor forme de psalmodie.

anumită dragoste plină de pace, care caută cu măsură pe Dumnezeul păcii. Dar e desfăcut degrabă de la acest gând, fie pentru că pomenirea lui Dumnezeu e furată de simțuri, fie pentru că firea își cheltuiește repede virtutea sa din pricină că e săracă. De aceea, înțelepții Elinilor nu aveau cum trebuie ceea ce credeau că au dobândit prin înfrânare, deoarece mintea lor nu stătea sub înrâurirea înțelepciunii netrecătoare și adevărate. Dar ardoarea venită în inimă de la Preasfântul Duh este întreagă numai pace. Apoi ea nu slăbește nicidecum și cheamă toate părțile sufletului la dorul după Dumnezeu. Ea nu iese afară din inimă și înveselește tot omul cu o dragoste și cu o bucurie fără margini. Se cuvine deci, ca după ce o cunoaștem, să căutăm să ajungem la ea. Căci dragostea naturală este un semn al firii însănătoșite prin înfrânare. Dar ea nu poate duce mintea la nepătimire, ca dragostea duhovnicească.

Din puținele scrieri ale Sfântului Diadoh care ni s-au păstrat se vede că el era educat în cele clasice. Termenii folosiți de el amintesc de platonism, aristotelism, neoplatonism și stoicism, însă transferați în cele duhovnicești. Același lucru se vede și din vocabularul său foarte bogat. El cunoștea, așadar, sărăcia filosofiei, precum și luptele filosofilor moraliști pentru a se izbăvi de relele vieții.

În capul 74 este descrisă starea firească a sufletului cu lucrările lui și cu neputința lui și e comparat cu cel ce lucrează sub înrâurirea Sfântului Duh și cu bogăția lui. Dacă sufletul – botezat desigur – singur, fără lucrarea Sfântului Duh își înțelege vrednicia, se ferește să păcătuiască și să se împletească în grijile lumii, atunci dobândește de la el însuși o oarecare căldură a dragostei de Dumnezeu și o iubire măsurată pentru pacea sufletească pe care caută să o afle la Dumnezeul păcii. Deoarece însă

sufletul nu-L are împreună luptător pe Sfântul Duh ca să-l întărească şi să dobândească cele dorite, ci dimpotrivă este sub influenţa simţurilor şi a firii, dorinţa lui se desfrunzeşte şi dispare. Aşa se explică nereuşita filosofilor greci care n-au putut să ajungă la scopul pentru care au luptat. Mitul Daneilor constituie o expresie simbolică a acestei nereuşite veşnice a lor.

La antipodul tragediei acelora care rămân în starea firească, sufletul condus de harul dumnezeiesc este înflăcărat în întregime, simte o puternică şi neschimbată pace "mai presus de minte", rămâne în sine însuşi fără să se împrăştie, se mişcă iubitor spre Dumnezeu întru unitatea minţii şi a laturii pătimitoare şi se veseleşte întreg în simţirea iubirii şi a bucuriei.

Când ne găsim, deci, în starea firească, trebuie să luptăm pentru dobândirea Sfântului Duh. Deoarece chiar dacă şi dragostea firească se naşte dintr-o mică măsură de sănătate a firii, fiindcă e numai fire, este cu neputinţă să dea minţii nepătimirea care e duhovnicească. De aceea şi Hristos a luat firea omenească. Dacă tămăduirea şi îndumnezeirea firii bolnave ar fi fost posibilă prin mijloace naturale, fireşti atunci şi Întruparea Cuvântului ar fi fost fără rost[72].

capul 75

Aerul din jurul nostru se face curat când suflă vântul de la Miazănoapte, din pricina naturii subţiri şi înseninătoare a acestui vânt. Dar când suflă cel de la

[72] În acest cap sunt acuzaţi admiratorii umanismului. Firea singură este săracă şi neputincioasă să-l îmbunătăţească pe om. Întotdeauna firea a avut nevoie de har, să fie împreună-lucrătoare cu harul fără de care omul se aseamănă cu un trup mort.

Miazăzi, se încarcă, datorită naturii cețoase a acestui vânt, care aduce, în virtutea oarecărei înrudiri, din ținuturile sale nouri peste tot pământul. Aşa şi sufletul, când stă sub suflarea Duhului adevărat şi Sfânt, se află întreg în afară de pâcla diavolească. Dar când stă sub suflarea viforoasă a duhului amăgitor, se acoperă întreg de nourii păcatului. Deci trebuie să fim pururea hotărâți de a sta întorşi cu toată puterea spre adierea curățitoare şi de viață făcătoare a Duhului Sfânt, adică spre vântul pe care l-a văzut Proorocul Ezechil întru lumina cunoştinței, venind de la Miazănoapte. Să facem aceasta, pentru ca partea contemplativă (văzătoare) a sufletului nostru să rămână pururea senină, ca să ne putem îndeletnici fără rătăcire cu vederile dumnezeieşti, privind în văzduh de lumină cele ale luminii. Căci aceasta este lumina cunoştinței adevărate.

Din nou Sfântul Diadoh foloseşte comparații. Acum nu între fire şi Duhul în legătură cu curăția, ci între Duhul şi duhurile necurate. Şi în acest cap se dau dimensiunile dramatice ale primejdiilor care învăluie sufletul omenesc şi se subliniază trebuința prezenței Sfântului Duh în viața lui. Din capul precedent şi din cel de față se înțelege că sufletul rațional şi nemuritor are putința să se mişte în trei spații: firesc, drăcesc şi al Sfântului Duh.

Despre neputința spațiului firesc de a dărui sufletului nepătimirea am scris în capul precedent. În capul 75 sunt descrise sinoptic consecințele asupra sufletului a celorlalte două sfere: când sufletul lucrează sub har, atunci se află în întregime în afara întunericului drăcesc. Când sufletul este iarăşi bântuit cu putere de duhul cel rău, atunci este acoperit de norii păcatului.

De aici se vede, aşa cum scriam şi altundeva, că gradul lucrării Sfântului Duh şi al duhurilor rele asupra

sufletului este analog cu înaintarea omului: firea are puţină sau multă curăţie, lucrează mult sau puţin sub înrâurirea Sfântului Duh, precum şi a lui satana, continuu sau trecător.

Există un mijloc de a ne feri de influenţele diavolului şi a ne acoperi de către Sfântul Duh: să ne întoarcem cu toată puterea şi cu tot sufletul spre adierea harului, care risipeşte toţi norii patimilor, pentru ca să se menţină partea contemplativă a sufletului mereu senină, astfel încât să se întindă fără rătăcire spre vederi dumnezeieşti şi întru lumină să vadă lumină, precum scrie David "întru lumina Ta vom vedea lumină" (Ps. 35, 9). Şi aceasta este lumina cunoştinţei adevărate, potrivit dumnezeiescului Diadoh[73].

---

[73] Firea fără har nu numai moare, adică este lipsită de viaţă, de lumină, de iubire, de dragoste dumnezeiască, dar şi intră în stăpânirea lui satana şi este târâtă spre toate răutăţile, patimile, bezna, deznădejdea şi moartea veşnică.

Păcatul – Exercițiile harului – Voința

capul 76

Unii au născocit că atât harul, cât şi păcatul, adică atât Duhul adevărului, cât şi duhul rătăcirii se află ascunse în mintea celor ce s-au botezat. Ca urmare, zic că o persoană îmbie mintea spre cele bune, iar cealaltă îndată spre cele dimpotrivă. Eu însă am înțeles din dumnezeieştile Scripturi şi din însăşi simțirea minții că înainte de Sfântul Botez harul îndeamnă sufletul din afară spre cele bune, iar satana foieşte în adâncurile lui, încercând să stăvilească toate ieşirile dinspre dreapta ale minții. Dar din ceasul în care renaştem, diavolul e scos afară, iar harul intră înăuntru. Ca urmare, aflăm că precum odinioară stăpânea rătăcirea asupra sufletului, aşa după Botez stăpâneşte adevărul asupra lui. Lucrează desigur satana asupra sufletului şi după aceea ca şi mai-nainte, ba de multe ori chiar mai rău. Dar nu ca unul ce se află de față împreună cu harul (să nu fie!), ci învăluind prin mustul trupului mintea, ca într-un fum, în dulceața poftelor neraționale. Iar aceasta se face din îngăduirea lui Dumnezeu, ca trecând omul prin furtună, prin foc şi prin cercare, să ajungă astfel la bucuria binelui. "Căci am trecut, zice, prin foc şi prin apă, şi ne-ai scos pe noi la odihnă".

Capul 76 deschide o serie de capete antimesaliene. După cum se ştie, mesalienii, pe lângă alte păreri eretice, credeau că harul există împreună cu satana în acelaşi loc al

sufletului, în minte. Sfântul Diadoh, în acest cap, dă o lovitură acestor eretici care în vremea sa făceau ravagii şi pe care îi întâlnim şi în secolul al XIV-lea. Două sunt izvoarele pe care le invocă Sfântul Diadoh: Scripturile şi experienţa în Sfântul Duh. Atât din Sfintele Scripturi, cât şi din simţirea minţii rezultă că harul şi satana nu au acelaşi loc drept sălaş.

Este şocant, desigur, ca omul să afle că în lăuntrul lui lucrează şi Dumnezeu şi diavolul, fapt pe care necredinţa şi umanismul nu doar că îl resping, dar nici nu-l bănuiesc. Totuşi, dumnezeieştile Scripturi sunt pline de îndemnuri, dovezi şi mărturii ale faptului că "împărăţia cerurilor este înlăuntrul nostru" şi că duhul necurat ne războieşte înlăuntru şi acolo sălăşluieşte. Doar din cei botezaţi iese din adâncul sufletului, unde satana a intrat ca stăpânitor după căderea primilor zidiţi şi acolo intră harul Sfântului Duh, în vreme ce satana războieşte cu gânduri, în jurul inimii, şi cu plăceri şi cu atingeri trupul.

Pentru ca cineva să cinstească monahismul ajunge să ia în consideraţie această tragedie ascunsă a omului. Dacă va neglija cineva lucrarea poruncilor şi rugăciunea neîncetată, se află în pericol de a deveni unealta satanei, în timp ce harul îl îndeamnă în paralel să biruiască pe vrăjmaşul său, să se elibereze de patimi şi în sfârşit să se umple de har. Doar din această perspectivă pot fi apreciate valoric diferitele moduri de viaţă şi de lucrare duhovnicească, dar şi pentru că monahismul exprimă cu putere viaţa Bisericii[74].

---

[74] Expresia "mustul trupului", obişnuită la Sfântul Diadoh, nu însemnă numai opusul uscăciunii, ci şi iubirea de plăcere.

capul 77

Harul se ascunde, cum am zis, din însăşi clipa în care ne-am botezat în adâncul minţii. Dar îşi acoperă prezenţa faţă de simţirea minţii. Din moment ce începe însă cineva să iubească pe Dumnezeu cu toată hotărârea, o parte din bunătăţile harului intră într-un chip negrăit în comunicare cu sufletul prin simţirea minţii. Prin aceasta, cel ce vrea să ţină cu tărie lucrul pe care l-a aflat vine la dorinţa să vândă cu multă bucurie toate bunurile cele de aici, ca să cumpere cu adevărat ţarina în care a aflat ascunsă comoara vieţii. Căci când va vinde cineva toată bogăţia lumească, va afla locul în care stătea ascuns harul lui Dumnezeu. Fiindcă pe măsura înaintării sufletului, îşi descoperă şi darul dumnezeiesc bunătatea lui în minte. Dar atunci îngăduie Domnul şi dracilor să supere sufletul, ca să-l înveţe să facă deosebirea între bine şi rău şi să-l facă mai smerit prin aceea că, pe măsură ce se curăţeşte, simte tot mai multă ruşine de urâciunea gândurilor drăceşti.

În acest cap aflăm cu câtă înţelepciune, dreptate şi iubire Dumnezeu "lucrează până în sfârşit" pentru mântuirea sufletului. E foarte important să cunoaştem că harul se dă numai prin Sfântul Botez. Dar nu ajunge numai primirea harului. E nevoie de mişcarea liberă a omului spre Dumnezeu. Dacă sufletul uită de darul primit, nu se va deosebi de cel care nu a primit nimic. Aşa se explică de ce nu vedem nici o diferenţă între botezaţi şi nebotezaţi.

Harul dumnezeiesc se ascunde în adâncul minţii şi nu îngăduie minţii să-i simtă prezenţa decât atunci când omul începe să dorească iubirea lui Dumnezeu. Dar ca să se mişte cineva spre iubirea lui Dumnezeu, moment în care va simţi duhovniceşte şi harul, trebuie ca cineva să-i spună că

a primit harul, că trebuie să-l păzească de păcate şi că există un mijloc de păstrare a purităţii şi de sporire a darului: împlinirea poruncilor. Dacă cineva s-a botezat la o vârstă la care înţelege taina ce se săvârşeşte cu el, există nădejdea că, de vreme ce vrea, va împlini poruncile. Dar dacă însă, pentru cei botezaţi prunci, naşul sau părinţii şi-au pierdut credinţa şi împlinesc prin Botez doar un simplu obicei? Atunci omul urmează să înainteze pe calea pierzaniei pe care merg mulţi. Vedem popoare ortodoxe întregi botezate ajunse în stare de demonizare, în timp ce în adâncul inimii lor rămâne în nelucrare comoara harului. Ce altceva poate fi mai tragic şi mai înfricoşător decât această nebunie diavolească prin care cineva refuză înfierea lui Dumnezeu, şi vrea să fie fiu al diavolului sau ceva "neutru"?

Sfântul Diadoh, urmărind mersul legăturii dintre har şi suflet, spune că atunci când cineva se mişcă cu iubire, cu toată dispoziţia lui lăuntrică spre Dumnezeu, atunci harul se uneşte cu sufletul în mod simţit de simţirea minţii, iar sufletul gustă din comorile sale. Sufletul care petrece sub influenţa iubirii hotărăşte, pentru ca să nu piardă mărgăritarul cel de mult preţ pe care l-a descoperit, să vândă toate averile sale pentru a cumpăra "ţarina" în care a aflat ascunsă comoara vieţii (Mt. 13, 44). Este, de altfel, o premisă fundamentală a vieţii duhovniceşti faptul că, de voieşte cineva să afle locul unde este ascuns harul lui Dumnezeu, trebuie să-şi elibereze sufletul de greutatea tuturor voilor şi a poftelor lui.

Acestea sunt etapele succesive prin care trece sufletul pentru a dobândi "mărgăritarul cel de mult preţ". Se înţelege însă că, urmărind să dobândească harul, sufletul va îndura multe încercări, iar Dumnezeu, în pedagogia Sa, îl va lăsa să se mâhnească şi să sufere necazuri de la demoni

pentru a-şi simţi neputinţa şi aşa să se smerească cu o adâncă simţire[75].

capul 78

Suntem după chipul lui Dumnezeu prin mişcarea cugetătoare (mintală) a sufletului. Căci trupul este ca o casă a sufletului. Deci fiindcă prin greşeala lui Adam nu numai trăsăturile sufletului s-au întinat, ci şi trupul nostru a căzut în stricăciune, Cuvântul cel Sfânt al lui Dumnezeu s-a întrupat, dăruindu-ne ca un Dumnezeu apa mântuitoare prin Botezul Său, ca să ne naştem din nou. Căci renaştem prin apă, cu lucrarea Sfântului şi de viaţă făcătorului Duh. Prin aceasta, îndată ne curăţim şi sufletul şi trupul, dacă venim la Dumnezeu din toată inima. Căci Duhul Sfânt, sălăşluindu-se în noi, alungă păcatul. Fiindcă nu este cu putinţă ca, odată ce faţa sufletului este una şi simplă, să fie prezente în el două persoane, cum au socotit unii. Căci dacă harul dumnezeiesc se împreună prin Sfântul Botez cu trăsăturile chipului ca o arvună a asemănării, unde mai poate încăpea persoana celui rău, mai ales dat fiind că nu există nici o împărtăşire între lumină si întuneric? Deci noi, alergători pe drumul sfintelor nevoinţe, credem că şarpele cel cu multe înfăţişări e scos, prin baia nestricăciunii, afară din cămările minţii. Nu trebuie să ne mirăm că după Botez gândim iarăşi cele rele împreună cu cele bune. Căci baia sfinţeniei şterge pata noastră de pe urma păcatului, dar nu preschimbă acum putinţa de a se hotărî în

[75] Cineva care doreşte să-L găsească pe Hristos, să-L cunoască pe Hristos, să-L iubească pe Hristos, să-L zidească în sine pe Hristos, "mărgăritarul cel de mult preţ", trebuie să ia aminte la acest cap în care se vede cât de necesară este sărăcia. Aceasta trebuie să se întindă până la lepădarea voinţelor sufletului, aşa cum învaţă monahismul.

două feluri a voinţei noastre şi nici nu opreşte pe draci să ne războiască, sau să ne grăiască cuvinte înşelătoare. Acesta, pentru ca cele ce nu le-am păzit când eram în starea naturală, să le păzim, cu puterea lui Dumnezeu, după ce am luat armele dreptăţii.

Acest cap reprezintă o expunere sinoptică a învăţăturii dogmatice a Bisericii despre zidirea omului "după chip", despre căderea primilor zidiţi şi consecinţele ei, despre necesitatea dumnezeiescului Botez şi a lucrărilor harului. De asemenea, cu prilejul descrierii rezultatelor Sfântului Botez asupra sufletului, Sfântul Diadoh reia tema înşelării mesalienilor, care-şi întemeiau eroarea lor pe experienţa comună a războiului pe care satana îl dă în inimile noastre.

În capul 78 dumnezeiescul Părinte compară suficiente elemente mesaliene cu privire la împreună existenţa harului şi a demonului în acelaşi loc al inimii. Reia cele spuse deja, dar sub o altă formă, pentru a sfârşi în învăţătura dogmatică potrivit căreia Sfântul Botez, în vreme ce naşte din nou pe om, curăţă murdăria păcatului strămoşesc din suflet, sălăşluieşte pe Sfântul Duh înlăuntrul nostru şi izgoneşte prin prezenţa sa păcatul, nu anulează voinţa noastră de a alege binele sau răul, dar nici pe diavol nu-l împiedică să războiască sufletul. Toate acestea sunt îngăduite de Dumnezeu pentru a păstra libertatea omului – fiindcă "suntem după chipul lui Dumnezeu prin mişcarea cugetătoare a sufletului" – şi pentru a da putinţa arătării acestei sau acelei hotărâri a noastre.

Prin urmare, odată cu dumnezeiescul Botez harul dumnezeiesc se uneşte cu toate laturile celui "după chip", aducând putinţa asemănării cu Dumnezeu, a îndumnezeirii,

dar lasă de asemenea liberă voinţa, ca posibilitate a sa, lucru pe care azi îl numim "înclinaţie păcătoasă"[76].

---

[76] Din acest cap se vede că în vremea Sfântului Diadoh creştinii se botezau la o vârstă adultă. Dar se vede şi că lucrarea Duhului Sfânt era analogă dispoziţiei cu care se apropiau de Botez, întocmai ca în cazul celorlalte Taine ale Bisericii.

Satana – Botezul – Două neamuri de demoni

capul 79

Precum am zis, satana prin Sfântul Botez e scos afară din suflet. Dar i se îngăduie, pentru pricinile mai-nainte pomenite, să lucreze în el prin trup. Căci harul lui Dumnezeu se sălăşluieşte în însuşi adâncul sufletului, adică în minte. Pentru că "toată slava fiicei împăratului, zice, e dinăuntru", nearătată dracilor. De aceea, din adâncul inimii însuşi simţim oarecum izvorând dragostea dumnezeiască, când ne gândim fierbinte la Dumnezeu. Iar duhurile rele de aici înainte se mută şi se încuibează în simţurile trupului, lucrând prin natura uşor de influenţat a trupului asupra celor ce sunt încă prunci cu sufletul. Astfel, mintea noastră se bucură pururea, cum zice dumnezeiescul Apostol, de legea Duhului, iar simţurile trupului sunt atrase de lunecuşul plăcerilor. De aceea harul, lucrând prin simţirea minţii, înveseleşte trupul celor ce sporesc în cunoştinţă cu bucurie negrăită, iar dracii, lucrând prin simţurile trupului, robesc sufletul, îmbiindu-l, ucigaşii, cu sila spre cele ce nu vrea, mai ales când se află umblând fără grijă şi cu nepăsare pe calea credinţei.

Capul 79 aparţine celor antimesaliene. Stăruinţa Sfântului Diadoh de a se ocupa de rătăcirea mesalienilor nu exprimă numai interesul lui de a nu fi schimbată învăţătura ortodoxă, ci şi dorinţa sa de a învăţa pe monahi, cărora li se şi adresează, lucrările tainice pe care le simţim în adâncul sufletului nostru de la har şi de la duhurile rele. De aceea şi

reia subiectul, pentru a limpezi lucrurile şi a arăta, pe de o parte, măreţia nevăzută a prezenţei Duhului Sfânt în adâncul inimii noastre, dar şi, pe de altă parte, tragedia omului, al cărui suflet, datorită vredniciei libertăţii sale, adesea devine cuib demonilor, lucru pe care-l vedem într-un grad atât de înfricoşător.

În acest cap, preadumnezeiescul dascăl încearcă să facă o despicare a problemei "împreună existenţei" harului cu satana. În continuarea celor spuse de el deja, aici adevereşte că harul Sfântului Botez se sălăşluieşte în adâncul sufletului, adică în minte şi e nevăzut de demoni. Tocmai de aceea susţine că, atunci când avem o pomenire fierbinte a lui Dumnezeu, simţim că în adâncul inimii noastre se aprinde dorul dumnezeiesc.

Cât despre războiul dus de duhurile rele, Sfântul Diadoh ne descoperă, conglăsuind cu el şi toţi Părinţii neptici ulteriori, că acest război se localizează la nivelul simţurilor trupeşti unde dracii se încuibează şi robesc sufletul prin lucrările plăcerilor, pe cei care sunt încă fără experienţa războiului. Aşa deci se arată un fel de diarhie, o antinomie, un conflict în unul şi acelaşi om, despre care a vorbit Apostolul (Rom. 7, 22). Şi în vreme ce mintea întotdeauna se bucură de legile Sfântului Duh, în mod opus simţurile trupeşti vor să urmeze plăcerile.

În plus, se mai întâmplă şi acest fapt dumnezeiesc uimitor: harul, prin lucrarea lui în mintea celor care au o oarecare curăţie, se transmite şi trupului care simte de aici o veselie negrăită, după cum suntem încredinţaţi şi în alt cap[77].

---

[77] Concepţia Sfântului Diadoh despre harul care se bucură împreună cu trupul a fost susţinută teologic cu multă putere de Sfântul Grigorie Palama fiindcă reprezintă o experienţă comună a Sfinţilor.

capul 80

Cei ce spun că cele două puteri, a harului şi a păcatului, se află împreună în inimile credincioşilor, vor să-şi sprijine născocirea lor pe faptul că Evanghelistul a zis că: "lumina luminează în întuneric şi întunericul nu o a cuprins pe ea". Ei zic că strălucirea dumnezeiască nu se întinează nicidecum prin împreuna petrecere cu cel rău, oricât ar fi de apropiată în suflet lumina dumnezeiască de întunericul diavolului. Dar ei sunt vădiţi că cugetă alăturea de Sfintele Scripturi, prin însuşi cuvântul evanghelic. Căci teologul a scris acestea ca să arate că Cuvântul lui Dumnezeu, lumina cea adevărată, a binevoit să se arate zidirii prin trupul Său, aprinzând, printr-o nemăsurată iubire de oameni, în noi focul sfintei cunoştinţe, dar cugetul lumii nu a cuprins în sine gândul lui Dumnezeu, adică nu l-a cunoscut, deoarece "cugetul trupului este vrăjmaş lui Dumnezeu". De aceea, după ce a mai spus puţine cuvinte, dumnezeiescul Evanghelist a adăugat: "Era lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul, venind în lume (în loc de: îl călăuzeşte şi-l face viu). În lume era şi lumea printr-însul s-a făcut şi lumea pe El nu L-a cunoscut. Întru ale Sale a venit şi ai Săi pe Dânsul nu L-au primit. Iar câţi L-au primit le-a dat lor putere ca să se facă fii ai lui Dumnezeu, celor ce cred în numele Lui". Dar spune şi prea înţeleptul Pavel, tâlcuind cuvântul: "nu a cuprins": "Nu că am şi luat răsplata sau că sunt desăvârşit, dar alerg ca să o cuprind, întrucât şi eu am fost cuprins de Iisus Hristos". Aşadar, nu de satana zice Evanghelistul că nu a cuprins lumina cea adevărată. Căci de la început a fost străin de ea. Fiindcă nici nu luminează în el. Ci prin cuvântul său îi ceartă cu dreptate pe oamenii care aud despre puterile şi lucrurile minunate ale lui Dumnezeu, dar nu vor să se

apropie de lumina cunoştinţei Lui pentru inima lor întunecată.

Sfântul Diadoh continuă polemica sa antimesaliană şi în capul 80. Mesalienii răstălmăceau locuri scripturistice pentru a-şi sprijini rătăcirea. Două din ele erau ale Evanghelistului Ioan, din primul capitol, versetul al cincilea şi, respectiv, 9-11. Prin dreapta tâlcuire a acestor locuri, acestor eretici li se închide gura, fiind dovedit că nu există în om o diarhie ontologică, Dumnezeu şi satana, ci o împotrivire care cere consimţământul voinţei într-o parte sau alta. Tensiunea presiunii exercitate atât de către har, cât şi de către satana, este analogă cu fiecare stare duhovnicească a omului, care este teatrul neîncetatei lupte.

Dincolo de inexprimabila grozăvie pe care o subliniază cuvântul evanghelic după care cea mai mare parte a oamenilor – să se gândească cineva la aceasta şi e cuprins de adâncă întristare şi durere – nu au cunoscut pe Dumnezeu întrupat, cei care L-au primit s-au făcut prunci ai lui Dumnezeu şi dumnezei după har, fiindcă au avut simţurile "cunoştinţei" mistice nestricate. În timp ce neîncrezătorii şi necredincioşii nu vor să se apropie de lumina cunoştinţei dumnezeieşti. De ce? "Din pricina inimii lor întunecate", adică a "cugetului lumesc" şi "a cugetului trupesc", care sunt vrăjmăşie faţă de Dumnezeu[78].

[78] Într-adevăr, clipa alegerii, a primirii sau a respingerii lui Dumnezeu Care ne cheamă este cea mai importantă clipă a omului care judecă viaţa lui veşnică.

capul 81

Cuvântul cunoştinţei ne învaţă că sunt două feluri de duhuri rele. Unele dintre ele sunt oarecum mai subţiri, iar altele mai materiale. Cele mai subţiri războiesc sufletul. Celelalte obişnuiesc să ducă trupul în robie prin anumite îmboldiri stăruitoare. De aceea, dracii care războiesc sufletul şi cei care războiesc trupul îşi sunt mereu potrivnici, cu toate că au acelaşi scop de-a vătăma pe oameni. Când deci harul nu locuieşte în om, aceştia foiesc ca nişte şerpi în adâncurile inimii, neîngăduind câtuşi de puţin sufletului să caute spre dorinţa binelui. Dar când harul e ascuns în minte, se strecoară ca nişte nouri întunecoşi prin părţile inimii, spre patimile păcatului, sau iau chipul feluritelor împrăştieri ca, furând mintea de la pomenirea lui Dumnezeu, să o desfacă de convorbirea cu harul. Când deci dracii, care supără sufletul nostru, ne aprind spre patimile sufleteşti şi mai ales spre înalta părere de sine, care este maica tuturor relelor, să ne gândim la moartea trupului nostru şi vom ruşina umflarea iubirii de slavă. Dar acelaşi lucru trebuie să-l facem şi când dracii, care ne războiesc trupul, ne împing inima să se aprindă spre pofte de ruşine. Căci singur acest gând, însoţit cu pomenirea lui Dumnezeu, poate opri feluritele lucrări ale duhurilor rele. Dar dacă dracii, care războiesc sufletul, vor să se folosească şi de acest gând, punându-ne în minte nimicnicia nemărginită a firii omeneşti, ca neavând nici un preţ din pricina trupului (căci aceasta iubesc să o facă, când vrea cineva să-i chinuiască cu acest gând), să ne amintim de cinstea şi de slava Împărăţiei Cereşti, netrecând cu vederea nici amărăciunea şi întunecimea osândei veşnice,

ca printr-una să ne mângâiem tristețea, iar prin cealaltă să întristăm uşurătatea inimii noastre.

"Cuvântul înțelepciunii" potrivit Părinților neptici este experiența duhovnicească ce devine obiectul cuvântului. Diversitatea cunoştințelor, schimbările simțirilor experienței duhovniceşti devin accesibile cuvântului, sunt deosebite după fel şi lucrări. Experiența ascetică a lucrărilor duhurilor rele asupra omului a deosebit două "neamuri". Unele sunt subțiri şi războiesc în suflet, altele grele, al căror câmp de influență este trupul.

De asemenea, prin experiența duhovnicească a războiului îndelungat şi a lucrărilor harului, Sfântul Diadoh a deosebit următoarea năpastă nevăzută, dar şi realitatea dumnezeiască ascunsă: când omul nu are harul Sfântului Duh, demonii sunt încuibați în adâncul sufletului, pe care cu stăpânire nu-l lasă să vadă şi să dorească ceva nedemonic, ceva bun. În cazul în care însă omul e botezat ortodox şi harul se sălăşluieşte în mintea lui, demonii se mişcă precum nişte nori întunecați în jurul inimii, nu în lăuntrul ei, preschimbându-se în diferite chipuri ațâțătoare sau în imaginații şi vederi mincinoase, cu scopul de a desprinde mintea din unitatea ei cu harul.

Nu putem să dăm cifre, dar dacă vrea cineva să facă o statistică în sânul poporului nostru ortodox, nu ştim la câte mii va fi găsit unul care să nu trăiască sub lucrarea înşelăciunii demonilor, de care vorbeşte Sfântul Diadoh. Această asuprire de către satana nu se datorează numai necunoaşterii noastre, cu privire la influența sa ucigătoare asupra sufletelor noastre, ci şi înseşi patimilor sufletului care, ațâțate îndeajuns, provoacă imaginații şi gânduri corespunzătoare, care despart de harul lui Dumnezeu. Şi aşa omul se află în toată vremea în afara sinelui său, iar această

situaţie se împlineşte pentru lucruri iraţionale şi nebunii. După criteriile creştine, cel robit patimilor este nebun, fără raţiune (παρά-λογος), fiindcă patimile sunt iraţionale (ἄ-λογα).

Legea împotrivirii

capul 82

Domnul nostru ne învață în Evanghelii că, atunci când satana, întorcându-se, află casa lui măturată și goală, adică inima fără rod, ia alte șapte duhuri mai rele decât el și intră și se încuibă în ea, făcând cele de pe urmă ale omului mai rele decât cele dintâi. De aci trebuie să înțelegem că atâta vreme cât este Duhul Sfânt în noi, satana nu poate intra ca să rămână în adâncul sufletului. Dar și dumnezeiescul Pavel ne explică limpede înțelesul acestei icoane. Căci privind lucrul acesta din punctul de vedere al luptei, zice: "Mă bucur după omul dinlăuntru de legea lui Dumnezeu. Dar văd altă lege în mădularele mele, oștindu-se împotriva legii minții mele și robindu-mă legii păcatului, care este în mădularele mele". Iar privindu-l din latura desăvârșirii, zice: "Așadar nu mai este nici o osândă pentru cei ce umblă în Iisus Hristos, nu după trup, căci legea Duhului vieții m-a slobozit de legea păcatului și a morții". Dar zice și altundeva, ca iarăși să ne arate că satana războiește sufletul ce se împărtășește de Duhul Sfânt, din trup: "Stați deci bine, încingându-vă mijlocul vostru cu adevărul și îmbrăcând platoșa dreptății și încălțându-vă picioarele spre gătirea Evangheliei păcii, luând peste toate pavăza credinței, întru care veți putea stinge toate săgețile cele aprinse ale vicleanului; luați coiful mântuirii și sabia Duhului, care este cuvântul lui Dumnezeu". Dar a lupta este altceva decât a fi dus în robie. Fiindcă lucrul al doilea arată o ducere cu sila, iar cel dintâi o luptă

cu puteri egale. De aceea, Apostolul zice că diavolul se năpusteşte asupra sufletelor purtătoare de Hristos cu săgeţi aprinse. Căci cel ce nu este stăpân pe protivnicul său are trebuinţă numaidecât de săgeţi, ca să-l poată birui şi supune pe cel ce se luptă cu el din depărtare, prin trimiterea săgeţilor. Deci satana, fiindcă nu se poate încuiba în mintea celor ce se nevoiesc, ca mai-nainte, dată fiind prezenţa harului, călăreşte pe mustul cărnii, ca unul ce e cuibărit în trup, ca prin firea uşor de mânuit a acestuia să amăgească sufletul. De aceea, trebuie să uscăm trupul cu măsură, ca nu cumva prin mustul lui să se rostogolească mintea pe lunecuşul plăcerilor. Deci se cuvine ca din însuşi cuvântul Apostolului să ne încredinţăm că mintea celor ce se nevoiesc stă sub lucrarea luminii dumnezeieşti; de aceea şi slujeşte legii dumnezeieşti şi se veseleşte cu ea. Iar trupul primeşte cu plăcere, pentru firea lui uşor de mânuit, duhurile rele; de aceea şi alege să slujească răutăţilor. De aci se vede şi mai mult că mintea nu este un sălaş comun al lui Dumnezeu şi al diavolului. Căci cum ar zice atunci Pavel: "Slujesc cu mintea legii lui Dumnezeu, iar cu trupul legii păcatului"? De aci iarăşi se vede că mintea mea stă întru toată libertatea în luptă cu dracii, slujind cu bucurie bunătăţii harului, iar trupul primeşte aburul dulce al plăcerilor neraţionale, pentru faptul că îngăduie, cum am zis, duhurilor rele să stea cuibărite în el. "Căci ştiu, zice, că nu locuieşte în mine, adică în trupul meu, binele". E vorba de cei ce se împotrivesc păcatului, dar se află pe la mijlocul nevoinţelor. Căci nu spune despre sine aceasta. Deci cu mintea se războiesc dracii, iar trupul încearcă să-l povârnească spre lunecuşul plăcerilor prin îmboldiri stăruitoare. Căci li se îngăduie, după o dreaptă judecată, să petreacă în adâncurile trupului, chiar şi al celor ce luptă întins împotriva păcatului, pentru faptul că voia slobodă a

cugetului omenesc este pururea sub cerere. Iar dacă cineva poate să moară prin osteneli încă pe când trăieşte, ajunge în întregime locaşul Duhului Sfânt. Căci unul ca acesta a înviat încă înainte de a muri. Aşa a fost cu fericitul Pavel şi cu toţi cei ce s-au luptat sau se luptă în chip desăvârşit împotriva păcatului.

Sfântul Diadoh, continuând analiza realităţii tainice a sufletului – care nu are nici o legătură cu ateista şi în întuneric umblătoarea psihanaliză – revine la tema actuală în vremea sa a necucernicei învăţături mesaliene.

Plecând de la locul evanghelic Mt. 12, 44-45, în care Domnul a descoperit în chip adevărat tragedia sufletului, dumnezeiescul Părinte trage concluzia, legată şi de cuvântul Apostolului (Rom. 7, 22-23), că de vreme ce Sfântul Duh se sălăşluieşte în suflet, satana nu poate intra în adâncul sufletului şi, prin urmare, nici să rămână acolo. Aducând încă un text apostolic (Efes. 6, 14-17), dovedeşte că diavolul, neputând să înşele sufletele purtătoare de Hristos, foloseşte săgeţile sale aprinse pe care le trage de la distanţă. De asemenea, satana, fiindcă nu poate să intre în mintea luptătorilor, ca înaintea Sfântului Botez, încearcă să ademenească sufletul cu plăcerile trupului, în care are putere să intre.

Reprezintă o experienţă ascetică generală, cum deja am mai scris, faptul că trupul uscat şi descarnat nu este un bun purtător al energiilor duhurilor rele, spre deosebire de trupul rotofei, care prin mustul său predispune sufletul la primirea "lunecuşului plăcerilor". De aceea şi Sfântul Diadoh învaţă că "trebuie să uscăm trupul cu măsură", chiar dacă nu este rău şi nici răspunzător şi nu reprezintă un principiu independent de suflet, cum cugetau mesalienii şi maniheii, ci este supus schimbărilor în mod analog cu

gradul stării lui de bunăstare. Altfel se împotriveşte momelilor plăcerilor când este numai piele şi os, descarnat şi uscat, şi altfel când este rotofei şi gras. De ce asceţii se luptă să-şi păstreze trupul slab şi toţi sfinţii sunt puţintei la trup, cu feţe slabe şi ochi adânciţi?

Din aceste motive, dumnezeiescul ascet Diadoh arată că cel ce, încă fiind viu, a murit prin reaua pătimire ascetică, se face întreg sălaş al Sfântului Duh şi a înviat deja încă înainte de a fi murit cu trupul[79].

[79] E caracteristic firii luptătoare a monahismului faptul că după tunderea în călugărie se citeşte Apostolul Ef. 6, 14-17 cu terminologia sa de război, iar noul monah primeşte de la preot simbolurile luptei.

Capete antimesaliene – Contemplația dreaptă

capul 83

E drept că inima izvorăşte şi din sine gânduri bune şi rele. Dar nu rodeşte prin fire cugetările rele, ci amintirea răului i s-a făcut ca un fel de deprindere din pricina rătăcirii dintâi. Însă cele mai multe şi mai rele dintre gânduri le zămisleşte din răutatea dracilor. Dar noi le simţim pe toate ca ieşind din inimă. Şi de aceea au bănuit unii că în minte se află împreună cu harul şi păcatul. De aceea socotesc ei că a zis şi Domnul "că cele ce ies din gură purced din inimă şi acelea spurcă pe om. Căci din inimă purced gânduri rele, curvii" şi cele următoare. Ei nu ştiu însă că mintea noastră, având o simţire foarte fină, îşi însuşeşte lucrarea gândurilor şoptite ei de duhurile rele, oarecum prin trup, dat fiind că firea lunecoasă a acestuia duce prin starea lui umorală (διὰ τῆς συγκράσεως) şi mai mult sufletul la această stare, într-un chip în care nu ştim. Numai fiindcă trupul iubeşte pururea şi fără măsură mângâierea amăgirilor ni se pare că şi gândurile semănate de draci în suflet purced din inimă. Fapt e că noi ni le însuşim atunci când vrem să ne îndulcim cu ele. Acest lucru l-a osândit Domnul când a spus cuvântul de mai înainte. Căci cel ce se îndulceşte cu gândurile insuflate lui de răutatea satanei şi înscrie oarecum amintirea lor în inima sa, e vădit că de aci înainte le rodeşte din cugetul său.

Chiar dacă şi acest cap slujeşte în lupta antimesaliană a Sfântului Părinte, totuşi este foarte impor-

tant datorită subţirimii tâlcuirii cuvintelor Domnului Iisus (Mt. 15, 18-19). Într-adevăr, dacă cineva nu trăieşte dramatismul luptei piept la piept, al războiului nevăzut cu "duhurile răutăţii care sunt în văzduhuri" şi contra "vicleniilor diavolului", e cu neputinţă să desluşească adâncimea acestui loc evanghelic.

Sfântul Diadoh, dincolo de îndelungata sa experienţă, era şi plin de înţelepciune şi de har, astfel încât se împlineşte în el cuvântul de-Dumnezeu-insuflat: "căci cuvântul lui Dumnezeu e viu şi lucrător şi mai ascuţit decât orice sabie cu două tăişuri, şi pătrunde până la despărţitura sufletului şi duhului, dintre încheieturi şi măduvă, şi destoinic este să judece simţirile şi cugetările inimii" (Evr. 4, 12). De aceea, cu maximă subţirime "disecă" sufletul şi clasifică cu precizie diferitele lucrări ale firii a căror întindere este un ocean fără fund.

Sfântul Diadoh deosebeşte gândurile "ce izvorăsc din inimă" în bune şi rele. Se grăbeşte însă să arate că gândurile rele nu se nasc din firea sufletului, care fire este bună, ci din înclinaţia ei păcătoasă, provenită din păcatul protopărinţilor, care a căpătat putere. Dar cele mai multe gânduri rele, care se dezvoltă în cugetări şi fapte, sufletul le primeşte de la demoni. Deoarece însă simţim gândurile ca provenind din inimă mesalienii credeau că împreună cu harul, care locuieşte în minte, se află şi păcatul, adică lucrarea diavolului.

Pentru a înlătura rătăcirea "evhiţilor", adică a mesalienilor, dumnezeiescul Diadoh aduce o experienţă adâncă a sa, anume că mintea noastră are o simţire foarte fină, astfel încât să îşi însuşească gândurile demonice pe care le stârnesc ei cu lucrările lor plăcute în trup şi care simţiri trec în suflet, datorită amestecului cu trupul, într-un mod cu neputinţă de cercetat. Şi dat fiind că "trupul iubeşte

pururea fără măsură mângâierea amăgirilor", gândurile semănate de demoni în suflet devin ale sale proprii, atunci când vrea să se "îndulcească" de ele. Aşa se vădeşte faptul că cel ce se îndulceşte de gândurile sataniceşti le naşte el însuşi din inima sa.

capul 84

Domnul zice în Evanghelii că nu poate fi scos cel tare din casa Sa, dacă nu-l va scoate unul şi mai tare, după ce l-a legat şi jefuit. Cum poate deci cel scos cu atâta ruşine să intre iarăşi şi să petreacă împreună cu Stăpânul adevărat, care se odihneşte în casa Sa cum vrea? Căci nici împăratul nu se va gândi să lase împreună cu el în curțile împărăteşti pe tiranul, care i-a stat cândva împotrivă şi pe care l-a biruit. Mai de grabă îl va omorî îndată sau îl va lega pentru o lungă pedeapsă şi-l va preda oştilor sale spre o moarte de ocară.

Capul 84 se referă la locul în care Domnul vorbeşte despre roada Sfântului Botez (Mt. 12, 29), în care Sfântul Duh, ca Unul "mai tare", scoate din inima omului pe "cel tare", adică pe diavolul. Sfântul Diadoh foloseşte acest loc biblic pentru a-i ruşina pe mesalienii care credeau în împreună existența lui Dumnezeu şi a satanei în inimă.

Cu simple demonstrații logice Sfântul Diadoh dovedeşte, prin comparația cu un împărat biruitor asupra unui tiran învins, faptul că împreună locuirea lor în acelaşi

loc este de neacceptat, dar şi comportarea vrăjmaşă a diavolului robit[80].

capul 85

Dacă cineva presupune, din pricină că gândim împreună atât cele bune cât şi cele rele, că Duhul Sfânt şi diavolul locuiesc laolaltă în minte, să afle că aceasta se întâmplă pentru că încă n-am gustat şi n-am văzut "că bun este Domnul". Căci la început, precum am spus şi mai înainte, harul îşi ascunde prezenţa sa în cei botezaţi, aşteptând hotărârea sufletului, ca, atunci când omul se va întoarce cu totul spre Domnul, să-şi arate, printr-o negrăită simţire, prezenţa în inimă. Pe urmă iarăşi aşteaptă mişcarea sufletului, îngăduind săgeţilor drăceşti să ajungă până în adâncul acestei simţiri, ca printr-o hotărâre şi mai caldă şi prin cuget smerit să caute pe Dumnezeu. Deci dacă omul va începe de aci înainte să sporească în păzirea poruncilor şi să cheme neîncetat pe Domnul Iisus, focul sfântului har se va revărsa şi peste simţurile mai de din afară ale inimii, arzând cu totul neghina pământului omenesc. Drept urmare cursele diavoleşti se vor depărta de acest loc, înţepând de aci înainte mai domol partea pătimitoare a sufletului. Iar când nevoitorul se va îmbrăca cu toate virtuţile şi mai ales cu desăvârşita sărăcie, atunci harul îi va lumina toată firea printr-o oarecare simţire mai adâncă, încălzindu-l spre mai multă dragoste de Dumnezeu. Din această pricină săgeţile drăceşti se vor stinge înafară de simţirea trupului. Căci adierea Duhului

[80] Cât de necesară este această demonologie în epoca noastră care e stăpânită de începătorul întunericului, în timp ce nu-şi cunoaşte deloc tiranul!

Sfânt, mişcând inima spre suflarea păcii, stinge săgeţile dracului purtător de foc, încă pe când sunt în aer. Dar şi pe cel care a ajuns la această măsură îl părăseşte Dumnezeu uneori în mâna răutăţii dracilor, lăsând mintea lui neluminată, ca voia noastră slobodă să nu fie câtuşi de puţin legată de lanţurile harului. Aceasta nu numai pentru că păcatul se biruieşte prin lupte, ci şi pentru că omul e dator să mai sporească încă în experienţa duhovnicească. Căci ceea ce pare lucru desăvârşit celui povăţuit, este încă nedesăvârşit faţă de bogăţia lui Dumnezeu, care povăţuieşte cu dragoste largă, chiar dacă ar putea cineva sui toată scara arătată lui Iacov.

Mesalienii îşi susţineau învăţătura eretică despre împreuna locuire, invocând fenomenul gândurilor bune şi rele care se nasc în minte. Deşi acest cap combate eroarea lor, are valoare mare pentru noi deoarece tâlcuieşte în chip autentic stări lăuntrice duhovniceşti ale sufletului.

Sfântul Diadoh justifică ieşirea gândurilor curate şi necurate din acelaşi izvor cu nedesăvârşirea curăţiei inimii, motiv pentru care sufletul nici nu a văzut, nici nu a gustat iubirea dumnezeiască (Ps. 33, 9). Să încercăm să urmărim stadiile lucrării Sfântului Duh, aşa cum le descrie Sfântul Diadoh, şi cum se descriu şi în prezentul cap alături de schimbările analoge ale sufletului. Harul care ni se dăruieşte în Sfântul Botez se ascunde pe sine însuşi spre a lăsa liberă intenţia omului de a se exprima, aşa cum se arată şi în capetele 76 şi 77. Când omul se întoarce din tot sufletul spre Dumnezeu, atunci harul îşi descoperă prezenţa sa prin lucrări dumnezeieşti. Cu toate acestea îngăduie demonului să războiască sufletul ca să-l facă şi mai fierbinte, mai experimentat şi mai smerit. Dacă omul, deci, stăruie în păzirea poruncilor şi în rugăciune neîncetată (a

minţii), atunci flacăra harului arde gândurile cele rele semănate de demoni, săgeţile lor ascuţite, imediat ce se apropie de latura pătimaşă a sufletului.

Când luptătorul dobândeşte toate virtuţile şi mai ales devine cu desăvârşire sărac, atunci harul luminează cu o simţire adâncă întreaga sa fire şi naşte în el o negrăită iubire de Dumnezeu, iar săgeţile aprinse demonice se sting imediat ce se apropie de trup. Dar şi în această stare înaltă Dumnezeu îngăduie demonilor să războiască sufletul şi de aceea din timp în timp ia harul Lui, astfel încât luptătorul să învingă păcatul cu puterile lui şi să capete experienţa neputinţei sale şi a războiului demonilor. Astfel, potrivit Sfântului Diadoh, harul învaţă sufletul până ce sufletul va epuiza capacităţile ce le are ca să ajungă la desăvârşire[81].

capul 86

Însuşi Domnul zice că satana a căzut din cer, ca să nu privească cel sluţit la locaşurile sfinţilor îngeri. Cum deci va putea să aibă la un loc cu Dumnezeu drept locaş mintea omenească cel ce nu s-a învrednicit de împreuna petrecere cu slugile cele bune? Iar de vor zice că aceasta se întâmplă prin îngăduinţa lui Dumnezeu, nu vor spune cu nimic mai mult. Căci părăsirea (îngăduinţa) în scop de povăţuire nu lipseşte nicidecum sufletul de lumina dumnezeiască, ci harul îşi ascunde numai, cum am zis, de multe ori, prezenţa din faţa minţii, ca să împingă oarecum sufletul înainte prin răutatea dracilor, spre a căuta cu toată frica şi

[81] Câtă recunoştinţă trebuie să simţim faţă de Dumnezeu – în afara nenumăratelor Sale binefaceri – pentru împreună-lupta Sa cu noi în vederea educării părinteşti pe care o face! Dacă am avea bogăţia luminii harului, am vedea cât de aproape e de noi Dumnezeu pentru a ne deprinde cu binele şi să ne desăvârşească.

cu multă smerenie ajutorul lui Dumnezeu, cunoscând câte puțin răutatea vrăjmașului său. Este ceea ce face mama care depărtează puțin copilul de la sânul său, dacă se poartă cu neorânduială față de regulile alăptării, ca speriat de niscai oameni cu fețe urâte ce stau împrejur, sau de niscai fiare, să se întoarcă cu frică multă și cu lacrimi la sânul maicii. Dar părăsirea în sens de lepădare predă sufletul ce nu vrea să aibă pe Dumnezeu legat dracilor. Noi însă nu suntem fiii lepădării, să nu fie, ci credem că suntem prunci adevărați ai harului lui Dumnezeu, alăptați cu mici părăsiri și cu dese mângâieri, ca prin bunătatea Lui să ajungem la bărbatul desăvârșit și la măsura vârstei plinirii lui Hristos.

Și acest cap e antimesalian. Condensându-și argumentele contra mesalienilor, Sfântul Diadoh se referă la locul în care Domnul zice "Am văzut pe satana ca un fulger căzând din cer" (Lc. 10, 18). Dacă deci, zice dumnezeiescul Părinte, satana a fost aruncat din ceruri ca să nu vadă corurile luminoase ale îngerilor, cum este cu putință să aibă locaș comun cu Dumnezeu?

Mesalienii ne dau răspunsul lor stângaci un exemplu de teologie a părăsirilor. Ei răspund, deci, la întrebare astfel: împreuna locuire se face prin părăsirea lui Dumnezeu. Dar Sfântul Diadoh deosebește două feluri de părăsiri: cea spre învățare și cea spre îndreptare. Prima nu lipsește sufletul de lumina dumnezeiască, ci harul se ascunde în chip simplu de minte, ca să lase sufletul să fie încercat în războiul dracilor, astfel încât să devină smerit prin cunoașterea neputinței sale. E adică spre învățare (pedagogică). A doua părăsire, deoarece sufletul nu vrea să recunoască pe Dumnezeu ca Tată, dă sufletul legat oarecum demonilor, ca să-l supere spre înțelepțire.

Prin urmare, nu există nici o putinţă de a primi concepţia mesaliană despre împreuna locuire a harului cu demonul. De aceea, primim tradiţia duhovnicească ortodoxă, potrivit căreia "suntem prunci adevăraţi ai harului", uneori prin mici părăsiri, alteori prin dese mângâieri până ce vom ajunge la desăvârşire[82].

[82] Locul se referă, potrivit Sfântului Diadoh, la căderea îngerilor (Lc. 10, 18). Şi credem că acesta este sensul cuvintelor Domnului.

Două feluri de "lepădare" – Doimea simțirii

capul 87

Părăsirea povățuitoare aduce sufletului întristare multă; de asemenea o anumită smerenie și deznădejde măsurată. Aceasta pentru ca partea lui iubitoare de slavă și fricoasă să ajungă, după cuviință, la smerenie. Ea produce în inimă îndată frica de Dumnezeu și lacrimi de mărturisire, precum și multă dorință de tăcere. Dar părăsirea în sens de lepădare lasă sufletul să se umple de deznădejde, de necredință, de fumul mândriei și de mânie. Deci având noi experiența ambelor părăsiri, suntem datori să ne apropiem de Dumnezeu după cum o cere fiecare. În cazul celei dintâi, suntem datori să-I aducem mulțumire însoțită de rugăciuni de iertare, ca Unuia ce ne pedepsește neînfrânarea voii noastre cu certarea acestei părăsiri, ca să ne învețe, asemenea unui Tată bun, deosebirea dintre virtute și păcat. În cazul celei din urmă, trebuie să-I aducem mărturisirea neîncetată a păcatelor și lacrimi nelipsite și retragere și mai multă, ca doar vom putea astfel, prin sporirea ostenelilor, să ni-L facem pe Dumnezeu milostiv, ca să caute ca mai înainte la inimile noastre. Dar trebuie să știm că atunci când se dă lupta între suflet și satana, ciocnindu-se ca două ființe, datorită părăsirii povățuitoare, harul se ascunde pe sine, precum am mai spus, dar conlucrează cu sufletul, dându-i un ajutor nesimțit, ca să arate vrășmașilor sufletului că biruința este numai a lui.

Continuându-şi învăţătura despre "părăsiri" şi în acest cap, Sfântul Diadoh înfăţişează şi mai limpede caracteristicile celor două feluri de părăsire şi arată modul în care trebuie să le primim. Multa întristare, smerenia cu măsură şi deznădejdea constituie mărturiile ce anunţă părăsirea pedagogică. Harul ascuns şi care exersează pe ascet produce această stare cu multă înţelepciune şi dragoste, pentru a smeri sufletul. Acesta, sub presiunea întristării, începe să se teamă de Dumnezeu, să mărturisească păcatele sale cu lacrimi şi să dorească tăcerea.

Deznădejdea, necredinţa, mânierea şi mândria care umplu sufletul sunt caracteristicile părăsirii spre înţelepţire. Împotriva acestei stări rele sufletul trebuie să-şi mărturisească mereu cu zdrobire şi lacrimi multe păcatele, să se îndepărteze mai mult de oameni şi să înteţească asceza, cu nădejdea că va determina mila dumnezeiască şi reaşezarea sa în iubirea lui Dumnezeu[83].

capul 88

Când cineva stă în vreme de iarnă într-un loc oarecare sub cerul liber, privind la începutul zilei întreg spre Răsărit, partea de dinainte a sa se încălzeşte de soare, iar cea din spate rămâne nepărtaşă de căldură, dat fiind că soarele nu se află deasupra capului său. Tot aşa şi cei ce sunt la începutul lucrării duhovniceşti îşi încălzesc în parte inima prin harul sfânt, din care pricină şi mintea începe să rodească cugetări duhovniceşti; dar părţile de din afară ale ei rămân de cugetă după trup, deoarece încă nu sunt

[83] Şi aici se vede pedagogia lui Dumnezeu asupra sufletului potrivit cu starea sa. Pavel e învăţat prin "ghimpele din trup", dar e învăţat şi incestuosul din Corint. Unul printr-o părăsire spre mai multă învăţătură, celălalt spre întoarcere din păcat.

luminate de sfânta lumină, printr-o simţire adâncă, toate mădularele inimii. Neînţelegând unii aceasta, au socotit că în mintea celor ce se nevoiesc sunt două ipostasuri ce se împotrivesc unul altuia. Dar dacă în aceeaşi clipă se nimereşte ca sufletul să gândească şi bune şi rele, aceasta se întâmplă în chipul în care omul dat mai înainte ca pildă simte totdeodată şi gerul şi căldura. Căci de când mintea noastră s-a rostogolit la chipul îndoit al cunoştinţei, e silită, chiar dacă nu vrea, să poarte în aceeaşi clipă şi gânduri bune şi gânduri rele, mai ales la cei ce ajung la o subţirime a puterii de deosebire. Căci cum se grăbeşte să înţeleagă binele, îndată îşi aminteşte şi de rău. Fiindcă de la neascultarea lui Adam ţinerea de minte a omului s-a sfâşiat în două. Când vom începe însă să împlinim cu râvnă fierbinte poruncile lui Dumnezeu, harul, luminând toate simţurile noastre printr-o adâncă simţire, va arde pe de o parte amintirile noastre, iar pe de alta, îndulcind inima noastră cu pacea unei iubiri statornice, ne va face să izvorâm gânduri duhovniceşti, nu după trup. Iar aceasta se întâmplă foarte des celor ce s-au apropiat de desăvârşire, având în inimă neîntreruptă pomenirea Domnului.

În mod direct Sfântul Diadoh respinge rătăcirea mesaliană, care porneşte de la un aşa-zis izvor ce izvorăşte şi gândurile bune şi pe cele rele. Prezentul cap reprezintă o variantă a capului 85 şi în care dumnezeiescul dascăl dă o nouă tâlcuire a acestui fenomen, tâlcuire care, în esenţă, este aceeaşi însă înfăţişată diferit.

Acest cap este de un interes deosebit, deoarece arată că în timp ce sufletul este o natură unitară inteligibilă, nu doar că se deosebesc în el "părţi", dar când harul lucrează asupra lui, această lucrare nu acţionează asupra tuturor "părţilor" sale. Despre "părţile" sufletului, Sfântul Diadoh

vorbeşte şi în alte capete cu mai puţină insistenţă însă. E vorba de împărţirea aristotelică a sufletului în partea raţională, în mânie şi în poftă, cunoscută şi primită de toţi Sfinţii Părinţi, însă mult mai analizată.

Într-adevăr, pentru un Părinte neptic care a trăit toate prefacerile sufletului de la lucrările patimilor, ale harului şi ale demonilor şi a văzut cu claritate toate tainiţele şi ascunzişurile lumii mistice sufleteşti, psihice şi duhovniceşti, sufletul nu se epuizează în categoriile întreitei împărţiri. Sfântul Grigorie Palama ne încredinţează de existenţa multor alte "părţi", pe care el le numeşte "puteri". "Căci deşi un singur lucru este sufletul cel cu multe puteri, totuşi se murdăreşte în întregime de răutatea care se lucrează, fie şi numai printr-o singură putere a sa, căci se împărtăşesc una de alta prin unitatea sufletului".

Cu alte cuvinte, puterile sufletului se influenţează reciproc atunci când una din ele e întinată de vreun păcat. Adică în cazul în care mânia se mişcă împotriva firii, se întinează şi partea raţională şi cea poftitoare. Se pune însă întrebarea: de ce acest lucru nu se petrece şi în sens invers, potrivit Sfântului Diadoh? Aici s-ar putea susţine că Sfântul Diadoh se exprimă ca un mistic al "adâncului". Fără să excludă influenţa reciprocă dintre puterile sufletului sub lucrările Sfântului Duh şi ale satanei, el priveşte sufletul din perspectiva adâncimii lui. Tocmai de aceea vorbeşte, de obicei, despre o lucrare "în parte" sau "totală", puţină sau mai multă, la arătare sau în adânc, despre o simţire slabă sau adâncă.

Dacă harul luminează, sau încălzeşte, sau bucură, sau aduce pace sau naşte iubire şi altele, e clar că gradul sau măsura lucrărilor e analogă cu capacitatea sufletului de primire, pe care o determină gradul lui de curăţie sau de necurăţie. Acest lucru este valabil şi pentru lucrările

demonice. E cu neputință ca demonii să intre în aceeași măsură în sufletele în care curăția și lucrarea harului constituie o piedică pentru apropierea demonilor, în mod corespunzător, repetăm, gradului de curăție. Alteori Sfântul Diadoh se mișcă cu explicațiile în spațiul împărțirilor în "grade" sau "măsuri"[84].

[84] Doar tainicii adânci în Sfântul Duh, dumnezeiești și de Dumnezeu purtători Părinți, văd cu subțirime că noi cunoaștem "ca în oglindă, în ghicitură". Ei sunt adevărații psihanaliști și psihoterapeuți cu ajutorul harului.

De la „chip" la „asemănare"

capul 89

Două bunuri ne aduce nouă harul cel sfânt prin Botezul renaşterii, dintre care unul covârşeşte nemărginit pe celălalt. Cel dintâi ni se dăruieşte îndată, căci ne înnoieşte în apa însăşi şi luminează toate trăsăturile sufletului, adică "chipul" nostru, spălând orice zbârcitură a păcatului nostru. Iar celălalt aşteaptă să înfăptuiască împreună cu noi ceea ce este "asemănarea". Deci când începe mintea să guste întru multă simţire din dulceaţa Preasfântului Duh, suntem datori să ştim că începe harul să zugrăvească, aşa zicând, peste chip, asemănarea. Căci precum zugravii desenează întâi cu o singură culoare figura omului, apoi, înflorind puţin câte puţin culoarea prin culoare, scot la arătare chipul viu al celui zugrăvit până la firele părului, aşa şi sfântul har al lui Dumnezeu readuce întâi prin Botez "chipul" omului la forma în care era când a fost făcut, iar când ne vede dorind cu toată hotărârea frumuseţea "asemănării" şi stând goi şi fără frică în atelierul lui, înfloreşte o virtute prin alta şi înalţă chipul sufletului din strălucire în strălucire, dăruindu-i pecetea asemănării. Aşa încât simţirea ne arată cum ia formă în noi asemănarea, dar desăvârşirea asemănării o vom cunoaşte abia din iluminare. Căci toate virtuţile le primeşte mintea prin simţire, înaintând după o măsură şi rânduială negrăită. Dar dragostea duhovnicească nu o poate câştiga cineva până ce nu va fi iluminat întru toată încredinţarea de Duhul Sfânt. Căci până ce nu primeşte mintea în chip desă-

vârşit asemănarea prin lumina dumnezeiască, poate avea aproape toate celelalte virtuţi, dar este încă lipsită de dragostea desăvârşită. Iar când se va asemăna cu virtutea lui Dumnezeu (vorbesc de asemănare, cât e cu putinţă omului), atunci va purta şi asemănarea dragostei dumnezeieşti. Căci precum în cazul portretelor pictate, dacă se adaugă chipului culoarea cea mai vie, se scoate la iveală până şi asemănarea zâmbetului celui pictat, aşa şi la cei zugrăviţi după asemănarea dumnezeiască de către harul dumnezeiesc, dacă se adaugă lumina dragostei, "chipul" e cu totul ridicat la frumuseţea "asemănării". Nici nepătimirea nu poate dărui sufletului altă virtute, fără numai dragostea. Căci dragostea "este plinirea legii". Încât "omul nostru cel dinlăuntru se înnoieşte zi de zi" în gustarea dragostei, dar se împlineşte abia întru desăvârşirea ei.

Ca Părinte mistic precum este, Sfântul Diadoh vede consecinţele imediate ale Sfântului Botez în suflet. Sfântul har înnoieşte toate elementele chipului, îl înfrumuseţează şi îl curăţă de orice urmă a păcatului. E vorba de o învăţătură ortodoxă despre prototipul întipărit în om. "Elementele" sufletului în totalitatea lor constituie "chipul". Şi harul le curăţeşte, astfel încât chipul lui Dumnezeu se vede curat şi strălucitor cu "elementele" lui care se văd clar, aşa cum se petrece cu vechile icoane bizantine care sunt curăţate.

Al doilea dar al harului Botezului e lucrarea Sfântului Duh care îndeamnă voinţa la împlinirea poruncilor, pentru ca sufletul să dobândească asemănarea. Lucrarea harului e asemănată cu zugravul. E nevoie doar de intenţia noastră, fierbinte desigur, pentru a nu se întrerupe lucrarea de "zugrăvire" a harului în suflet. De aceea, trebuie să ne oferim harului pe noi înşine în mod liber şi goi de poftele lumii. Aşa, cu "pensulele" de care vorbeşte Sfântul

Diadoh, harul desăvârşeşte imaginea cu toată frumuseţea duhovnicească pe care doar Dumnezeu ştie s-o dăruiască. Această frumuseţe constă din totalitatea virtuţilor, lucru pe care-l simţim duhovniceşte. Ca să ne încredinţăm însă că am ajuns la desăvârşita asemănare cu Dumnezeu, după har – "atât cât primeşte firea omenească" – e nevoie de iluminare dumnezeiască.

Dar există şi un stadiu mai înalt. Mintea noastră are putinţa şi capacitatea să dobândească treptat virtuţile şi să cunoască aceasta cu simţirea duhovnicească. Virtuţile însă nu se identifică cu desăvârşirea. Desăvârşirea constă în zidirea iubirii duhovniceşti, care e urmarea iluminării personale de către Sfântul Duh asupra sufletului. Şi cu adevărat iubirea este o lucrare dumnezeiască neobosită, în timp ce virtuţile sunt urmări ale binelui, înfrumuseţează sufletul, dar nu strălucesc şi nu energizează sufletul prin altoirea lor pe iubirea sfântă.

Desăvârşita asemănare cu Dumnezeu, deci, potrivit tainicului iubirii dumnezeieşti, Sfântul Diadoh, se înfăptuieşte prin iubire duhovnicească, fără de care nici la nepătimire nu putem să ajungem. Însă e trebuinţă de iluminarea Sfântului Duh. Exact acest lucru l-a cerul Sfântul Grigorie Palama în rugăciunile lui neadormite: "luminează-mi întunericul, luminează-mi întunericul". Capul 89 al Sfântului Diadoh nu trebuie niciodată uitat, mai ales de către noi monahii.

Sfântul Duh şi libertatea – Iubirea dumnezeiască

capul 90

La începutul înaintării, dacă iubim cu căldură virtutea lui Dumnezeu, Preasfântul Duh face sufletul să guste cu toată simţirea şi încredinţarea din dulceaţa lui Dumnezeu, ca mintea să afle printr-o cunoştinţă exactă răsplata desăvârşită a ostenelilor iubitorilor de Dumnezeu. Dar pe urmă ascunde pentru multă vreme bogăţia acestui dar de viaţă făcător, ca, chiar de vom împlini toate celelalte virtuţi, să ne socotim că nu suntem nimic, întrucât nu avem încă dragostea sfântă ca o deprindere. Drept aceea dracul urii tulbură atunci sufletele celor ce se nevoiesc, încât îi face să vorbească de rău chiar şi pe cei ce-i iubesc pe ei şi să ducă lucrarea stricăcioasă a urii până la a-şi face din ea aproape o îndeletnicire plăcută.

Din pricina aceasta, sufletul se întristează şi mai mult, purtând în el amintirea dragostei dumnezeieşti, dar neputând-o dobândi în simţire, pentru lipsa ostenelilor celor mai desăvârşite. E de trebuinţă deci să o împlinim totuşi măcar de silă, ca să ajungem la gustarea ei întru toată simţirea şi încredinţarea. Căci desăvârşirea ei nimeni nu o poate câştiga până ce se află în trupul acesta, decât numai Sfinţii care au ajuns până la mucenicie şi la mărturisirea desăvârşită. Fiindcă cel ce ajunge la ea se preface întreg şi nu mai doreşte cu uşurinţă nici măcar hrană. Căci ce poftă va mai avea de bunătăţile lumii cel ce

e hrănit de dragostea dumnezeiască? De aceea preaînțeleptul Pavel, marele vas al cunoştinței, binevestindu-ne din convingerea sa deplină, zice: "Împărăția Cerurilor nu este mâncare şi băutură, ci dreptate, pace şi bucurie în Duhul Sfânt", care sunt roada dragostei desăvârşite. Aşa încât cei ce înaintează până la desăvârşire pot să guste aici des din ea, dar desăvârşit nimenea nu o poate câştiga, decât numai când "se va înghiți desăvârşit ce este muritor de viață".

Constituie o experiență generală a monahilor iubitori de Dumnezeu faptul că Sfântul Duh dă sufletelor începătorilor să guste străpungerea şi bucuria şi lacrimile preadulci şi iubirea şi rugăciunea, toate înainte de vremea lor şi mai înalte decât statura lor duhovnicească, fiind de ajuns ca ei să aibă inimă bună şi dispoziție să se lupte pentru a se face locaş lui Dumnezeu. Iar această simțire preadulce a sufletului, intensă şi dominatoare, o dă Dumnezeiescul Duh pentru ca monahul să dobândească o cunoaştere limpede a măririlor care-i aşteaptă pe sfinții asceți.

Această stare de schimbare dumnezeiască durează atât cât vrea harul, însă de regulă lucrarea ei încetează repede, încât monahul să creadă că a fost părăsit de Dumnezeu. În realitate nu este însă aşa, deoarece tânărul monah doar a revenit la starea sa duhovnicească, simțind puternic lucrarea demonilor şi a patimilor sale. Gustarea Sfântului Duh a fost de fapt o pregustare, iar el nu era încă vrednic de ea. De aceea, Duhul s-a retras şi "s-a ascuns" de el.

"Jocul" acesta al harului poate să dureze ani în şir, în mod analog smereniei şi înstrăinării pe care le-a dobândit sufletul din cunoaşterea neputinței sale. Iar când sufletul

dobândeşte toate celelalte virtuţi, acea lucrare bogată a harului iarăşi încetează ca să nu creadă monahul că a realizat ceva, fiindcă nu a ajuns încă la consolidarea deplină a sfintei iubiri în el.

În această stare, ne spune Sfântul Diadoh, diavolul supără sufletele monahilor luptători atât de tare, încât să-i împingă spre fapte incredibil de rele şi încă îndreptate împotriva celor pe care îi iubesc. Această experienţă produce în suflet durere cu atât mai multă, cu cât amintirea iubirii duhovniceşti este mai puternică, iubire a cărei pregustare a avut-o şi pe care încă nu poate să o ajungă.

Dumnezeiescul Părinte leagă nereuşita sufletului de a ajunge la iubirea desăvârşită de neepuizarea încă a tuturor formelor de asceză. Această concepţie este importantă pentru întreaga problemă a iubirii. Aminteşte nu numai de Sfinţii martiri, care au ajuns la ţelul sfintei iubiri, ci şi, în general, de toate câte relatează Sfânta Evanghelie despre iubirea dumnezeiască[85].

capul 91

Mi-a povestit careva dintre cei ce iubesc pe Domnul cu o voinţă nesăturată: "Dorind eu să cunosc lămurit dragostea lui Dumnezeu, mi-a dăruit aceasta Bunul întru simţire şi încredinţare multă. Şi aşa de mult am simţit această lucrare, încât sufletul se grăbea cu o negrăită bucurie şi dragoste să iasă din trup şi să ajungă la Domnul, nemaiştiind parcă chipul vieţii acesteia trecătoare". Cel ce a ajuns la trăirea acestei iubiri, chiar dacă ar fi ocărât sau păgubit de nenumărate ori de cineva (căci se întâmplă să

[85] Tema poate fi aprofundată din vieţile Sfinţilor şi mai ales a Asceţilor precum şi din textele filocalice.

aibă acesta încă pe cineva care să-l necăjească), nu se mânie împotriva lui, ci rămâne oarecum lipit de sufletul celui ce-l ocărăşte sau îl păgubeşte. Numai împotriva acelora se aprinde, care se pornesc împotriva săracilor sau grăiesc nedreptate împotriva lui Dumnezeu, cum zice Scriptura, sau vieţuiesc altcumva în răutate. Căci cel ce iubeşte pe Dumnezeu mai mult decât pe sine însuşi, mai bine zis cel ce nu se mai iubeşte pe sine, ci numai pe Dumnezeu, nu-şi mai răzbună cinstea sa, ci vrea să fie cinstită numai dreptatea Celui ce l-a cinstit pe el cu cinste veşnică. Iar aceasta nu o face numai cu o voinţă mai slabă, ci ca unul ce şi-a făcut o deprindere dintr-o astfel de aplecare, fiindcă a cercat mult dragostea lui Dumnezeu. Pe lângă acestea trebuie să ştim că cel ce a fost dus la o aşa de mare dragoste de către Dumnezeu se află mai presus şi de credinţă în vremea lucrării ei, ca unul ce are de acum întru simţirea inimii, prin marea lui dragoste, pe Însuşi Cel cinstit prin credinţă. Aceasta ne-o arată lămurit Sfântul Pavel, zicând: "Iar acum rămân acestea trei: credinţa, nădejdea şi dragostea; iar mai mare dintre ele este dragostea". Căci cel ce are, cum am zis, în bogăţia dragostei pe Dumnezeu este cu mult mai mare decât credinţa sa, ca unul ce se află întreg în dragostea sa.

În capul, precedent dumnezeiescul Părinte a arătat că iubirea desăvârşită o dobândesc doar Sfinţii Martiri şi acei în care "moartea a fost înghiţită de viaţă". Şi aceasta se petrece astfel. Deoarece cât timp există lucrarea "morţii" în suflet, cu necesitate nu va putea să existe şi desăvârşirea iubirii, care e lucrul nemuririi.

În capul acesta, Sfântul Diadoh ne dă câteva caracteristici ale celui al cărui suflet a fost înviat prin iluminarea harului. Desigur, e vorba de însuşi Sfântul

Diadoh. Sufletul aprins de iubirea dumnezeiască uită toate cele prezente, suie mai presus de zidire, nu pofteşte nimic afară de Dumnezeu, iar iubirea a străbătut şi sufletul şi trupul, precum focul fierul înroşit şi, prin urmare, întregul om e cu Dumnezeu şi doreşte cu nerăbdare să se libereze de trup ca să se apropie de Stăpânul Hristos şi să primească mai desăvârşit frumuseţea negrăită.

Urmarea e că un astfel de suflet e "lipit" de iubirea fraţilor în Hristos, astfel încât nu simte nici un rău care se face împotriva lui. Şi fiindcă această stare nu e o nesimţire sau o lipsă de tulburare datorată morţii sufletului, ca la stoici sau budişti, ci urmarea iubirii în Hristos dată de Duhul Sfânt, omul, chiar de e nedreptăţit sau jignit, nu încetează să vadă în om pe "cel pentru care a murit Hristos" (1 Cor. 9, 11). Şi nu numai atât, dar lucru încă mai paradoxal, în ciuda iubirii mai presus de fire şi a desăvârşirii în care se află acest suflet, totuşi nu se consideră nevrednic de jigniri şi nedreptăţi, datorită adâncii smerenii pe care o are în măsura iubirii. Aşa el simte o armonizare cu jignirile.

De asemenea, e vrednic de însemnat că această nepătimire a sufletului, deoarece nu se iubeşte pe sine, ci pe Dumnezeu şi pe om, se ridică împotriva celor ce calcă legea lui Dumnezeu şi nedreptăţesc pe cei slabi, deoarece crede că aşa Îl jignesc pe Dumnezeu. Cum se împacă acestea, încât o lucrare să nu o anuleze pe cealaltă, "Dumnezeu ştie şi cei în care acestea lucrează". Trebuie să avem experienţe asemănătoare pentru ca, având ca îndrumător evlavia noastră faţă de învăţăturile Sfinţilor Părinţi, să înţelegem pe deplin că "cunoaştem în ghicitură"[86].

---

[86] Această stare duhovnicească a oamenilor sfinţi, dăruită de Domnul slavei, se apropie de limitele necredinţei.

Iubire şi teologie – Doimea căii

capul 92

Faza de mijloc în lucrarea sfintei cunoştinţe ne pricinuieşte nu puţină întristare când, ocărându-l pe cineva dintr-o întărâtare oarecare, ni l-am făcut duşman. Fiindcă ea nu încetează de-a împunge conştiinţa noastră, până ce, prin multă rugare de iertare, nu aducem pe cel ocărât la cugetul de odinioară. Dar cea mai desăvârşită înţelegere nu face foarte multă grijă şi mustrare chiar când careva dintre oamenii lumii s-ar mânia pe noi pe nedreptul, pentru faptul că suntem peste tot sminteală cuiva din veacul acesta. Atunci mintea e stingherită şi de la contemplarea lui Dumnezeu şi de la cuvântarea despre El. Căci temeiul cunoştinţei fiind dragostea, nu lasă cugetarea să se lărgească în zămislirea de contemplaţii dumnezeieşti, până nu vom recâştiga mai întâi în dragoste şi pe cel ce s-a mâniat în deşert pe noi. Iar dacă acela nu vrea să se întâmple aceasta sau s-a depărtat de locul unde vieţuim noi, se cuvine ca, aşezându-i chipul feţei lui în afecţiunea largă a sufletului, să plinim astfel în adâncul inimii legea dragostei. Căci cei ce vreau să aibă cunoştinţa lui Dumnezeu trebuie să privească spiritul şi feţele celor ce s-au mâniat fără temei, cu un cuget nemânios. Împlinindu-se aceasta, mintea noastră nu numai că se va mişca fără greşeală spre contemplarea lui Dumnezeu, ci se va înălţa şi spre dragostea Lui cu multă îndrăznire, ca una ce se zoreşte neîmpiedicată de la treapta a doua la cea dintâi.

Aici tainicul vieţii duhovniceşti în Hristos ne descoperă cât de mult împiedică lipsa iubirii la dobândirea cunoştinţei duhovniceşti, a contemplaţiei şi a teologiei. Deja a arătat că "lucrarea mijlocie a sfintei cunoştinţe" înseamnă starea sufletului aflătoare între experienţele duhovniceşti mică şi de vârf. Din experienţa sa duhovnicească, Sfântul Diadoh ne informează că atunci când sufletul gustă oarecum din har, nu poate să fugă de mustrările conştiinţei, dacă a întristat pe vreun frate. Dacă deci nu ne îngrijim să refacem legătura dragostei, mintea îşi pierde strălucirea ei, "cunoştinţa" lâncezeşte, înţelesurile teologice nu mai ţâşnesc din suflet, iar partea contemplativă a sufletului nu mai primeşte vederi duhovniceşti. Aceste urmări vin şi în cazul în care un frate se mânie fără temei contra noastră.

Deoarece cuvântul duhovnicesc, cuvântul cunoştinţei e urmare a iubirii şi e în întregime iubire, e clar că el nu poate să se mişte decât prin simţirea iubirii netulburată de neînţelegerea din pricina noastră sau nu a fraţilor întristaţi. Restabilirea iubirii tulburate are atâta importanţă pentru sufletul care simte duhovniceşte, încât şi atunci când, în ciuda eforturilor noastre de a-l readuce pe fratele în iubire, totuşi nu reuşim, trebuie ca în chip mental să înconjurăm cu iubire chipul celui întristat. Aşa mintea, eliberându-se de împunsăturile conştiinţei, se suie cu îndrăzneală spre iubirea lui Dumnezeu, deoarece l-a iubit mai întâi pe fratele său, precum spune Ioan, evanghelistul iubirii (1 In. 4, 20). Concluzia este că, fără iubirea lucrătoare spre Dumnezeu şi spre fraţi, nu putem să fim "duhovniceşti" şi, cu atât mai puţin "contemplativi" şi "teologi"[87].

---

[87] Toţi, clerici, laici, teologi sau nu, trebuie să se ocupe serios de conţinutul acestui cap.

capul 93

Calea virtuţii li se arată celor ce încep să iubească evlavia, aspră şi posomorâtă. Nu fiindcă aşa este ea, ci fiindcă firea omenească îndată ce-a ieşit din pântece la larg se dă în tovărăşia plăcerilor. Dar celor ce au răzbit dincolo de mijlocul ei, li se arată plăcută şi uşoară. Căci obişnuinţele rele fiind supuse celor bune prin împlinirea binelui, s-au pierdut odată cu amintirea plăcerilor nesocotite. Drept urmare sufletul umblă de aci înainte cu bucurie pe toate cărările virtuţilor. Pentru aceasta Domnul, aducându-ne la începutul căii mântuirii, zice: "Strâmtă şi anevoioasă este calea care duce la viaţă şi puţini umblă pe ea". Iar către cei ce vreau să se apuce cu multă hotărâre de păzirea sfintelor Sale porunci, zice: "Jugul Meu este bun şi sarcina Mea uşoară". Deci la începutul nevoinţelor trebuie să împlinim sfintele porunci ale lui Dumnezeu cu o voinţă oarecum silită, ca, văzând Domnul cel bun scopul şi osteneala noastră, să ne trimită voia Lui cea gata de ajutor, ca să slujim apoi cu multă plăcere poruncilor Sale slăvite. Căci atunci ni se întăreşte de la Domnul voinţa, ca să facem cu multă bucurie, neîncetat, binele. Atunci vom simţi cu adevărat că Dumnezeu este "Cel ce lucrează în noi şi să vrem şi să lucrăm pentru bunăvoinţă".

Şi acest cap exprimă experienţa comună între Sfinţi a legăturii dintre suflet şi poruncile lui Hristos, dar şi tâlcuirea a două locuri evanghelice care în aparenţă se contrazic. Domnul zice: "calea ce duce la împărăţie e strâmtă şi îngustă", iar în alt loc caracterizează "jugul" Său ca "bun", iar "povara" Sa "uşoară". Cum se împacă aceste două texte dacă în prima situaţie "puţini sunt cei ce intră"?

Putem să susţinem că experienţa duhovnicească adevereşte cum calea spre împărăţie nu e "strâmtă" prin firea ei, ci prin starea "împotriva firii" a omului. Jugul lui Hristos e prin firea lui bun şi uşor. Aşa scrie şi tainicul iubirii: "şi poruncile Lui nu sunt grele" (1 In. 5, 3). Doar Sfinţii cunosc cât de "bun" e "jugul" Domnului.

Ce este însă acel ceva care diferenţiază calea? Patimile. Sfântul Diadoh spune exact acest lucru: calea virtuţilor, pentru cei ce abia au început să iubească viaţa duhovnicească, pare "aspră şi posomorâtă". Iar aceasta nu deoarece virtutea ar fi aşa. Ci pentru că firea omenească e obişnuită din pruncie cu plăcerile. Accentuează zicând "largul plăcerilor", ca să arate contrastul faţă de "îngustimea" şi greutatea căii.

În continuare, Sfântul Diadoh foloseşte termenul "plăceri" într-un sens general. Aceasta deoarece chiar dacă pare că nu toate patimile sunt legate de plăceri, totuşi în esenţa lor toate patimile, mai puţin a poftei, a mâniei şi a raţiunii care produc o mulţumire, implică un fel de plăcere în lucrare. Armonizarea voinţei, a libertăţii cu obiectul oricărei patimi pentru a fi împlinită produce plăcere. Însuşi faptul de a avea "voinţa" spre ceva conţine o plăcere care se preface apoi în durere. De aceea, Sfinţii Părinţi privesc ca pe o mare virtute tăierea de bună voie a "voii proprii" şi supunerea prin ascultare faţă de voia altuia.

Până ce sufletul va ajunge la acea stare de libertate de la patimile care-l robesc, este de trebuinţă să se silească să depăşească lucrările şi energiile împotrivitoare ale patimilor sale, harul venindu-i acum ca împreună luptător în război, până când sufletul se va smeri şi va intra în ţara

"libertăţii fiilor lui Dumnezeu", adică în starea "după fire". În acest scop a venit Fiul lui Dumnezeu pe pământ[88].

[88] Acest cap aminteşte cuvântul Marelui Vasilie: "Calea spre virtuţi e plină de sudori, de durere şi osteneală la început ... Până ce suntem în pătimiri, credem că virtutea constă în acestea, iar dacă puţin ne întoarcem de la ele, răutatea se arată".

Sfințenie și ispite – Smerenia

capul 94

Precum ceara, dacă nu e încălzită și înmuiată multă vreme, nu poate primi pecetea întipărită în ea, așa și omul nu poate primi pecetea virtuții lui Dumnezeu, dacă nu e cercat prin dureri și neputințe. De aceea zice Domnul către dumnezeiescul Pavel: "Îți este de ajuns harul Meu. Căci puterea Mea în neputințe se desăvârșește". Dar însuși Apostolul se laudă zicând: "Cu mare plăcere, deci, mă voi lăuda întru neputințele mele, ca să se sălășluiască în mine puterea lui Hristos". Dar și în Proverbe s-a scris: "Pe care-l iubește Domnul îl ceartă; și bate pe tot fiul pe care-l primește". Apostolul numește neputințe năpustirile vrășmașilor crucii, care se întâmplau necontenit lui și tuturor Sfinților, ca să nu se înalțe, cum însuși zice, de bogăția covârșitoare a descoperirii, ci să stăruiască mai degrabă prin smerenie în chipul desăvârșirii, păzind prin desele umiliri, cu evlavie, darul dumnezeiesc. Iar noi numim neputințe gândurile rele și slăbiciunile trupești. Căci atunci trupurile Sfinților ce se nevoiau împotriva păcatului, fiind predate bătăilor aducătoare de moarte și altor felurite chinuri, erau cu mult deasupra patimilor intrate în firea omenească prin păcat. Dar acum bisericile având pace multă din mila Domnului, trebuie să fie cercat trupul celor ce se nevoiesc pentru evlavie cu multe slăbiciuni, iar sufletul cu gânduri rele. Aceasta se întâmplă mai ales celor în care cunoștința lucrează întru multă simțire și încredințare, ca să fie feriți de toată slava deșartă și

mândria, şi să poată primi, cum am zis, cu multă smerenie, pecetea frumuseţii dumnezeieşti, după Sfântul care zice: "însemnatu-s-a peste noi lumina feţei Tale, Doamne". Deci trebuie să răbdăm cu mulţumire voia Domnului. Căci în felul acesta ni se va socoti drept a doua mucenicie necontenita supărare din partea bolilor şi lupta cu gândurile drăceşti. Căci cel ce zicea atunci sfinţilor mucenici prin acele căpetenii nelegiuite să se lepede de Hristos şi să dorească slava lumească spune şi acum neîncetat aceleaşi lucruri robilor lui Dumnezeu. Cel ce aducea atunci chinuri peste trupurile drepţilor şi ocăra cumplit pe cinstiţii dascăli prin cei ce slujeau socotinţelor sale diavoleşti, aduce şi acum felurite pătimiri mărturisitorilor evlaviei, împreună cu multe ocări şi umiliri, mai ales când aceştia ajută cu multă putere săracilor ce suferă pentru slava Domnului. De aceea trebuie să împlinim mucenicia conştiinţei cu multă hotărâre şi răbdare, înaintea lui Dumnezeu. Căci "răbdând, zice, am aşteptat pe Domnul, şi a căutat spre mine".

Acest cap este foarte cuprinzător în învăţătură. Înaintând în didascalia sa, Sfântul Diadoh se referă deja la nevoia "de dureri şi neputinţe" pentru ca sufletul să suie la bunătatea sa de dinainte de cădere şi descoperă faptul că Domnul, iconomisind mântuirea pruncilor Săi, îngăduie felurite ispite în mod analog cu starea sufletului, astfel încât "să se desăvârşească prin pătimiri", adică să-l desăvârşească cu ajutorul necazurilor de tot felul. Ca unealtă pentru aceasta şi spre pedagogia aceasta nedorită, îl lasă pe satana care, în timp ce necăjeşte cu răutăţi felurite pe creştini, căutând să-i arunce în pierzare, în realitate săvârşeşte lucrarea Pedagogului celui Bun, însă cu condiţia ca cei povăţuiţi aşa să ducă întru cunoştinţă şi să profite cu

înțelepciune de ispitele aduse peste ei: boli, prigoniri, nedreptăți, gânduri rele, năpaste, războaie, neşanse.

"Căci cel ce zicea atunci (...) sfinților mucenici prin acele căpetenii nelegiuite să se lepede de Hristos şi să dorească acum slava lumească ... " este el însuşi, diavolul, care e prezent nemijlocit şi războieşte pe robii lui Dumnezeu cu aceleaşi mijloace: dureri şi boli pentru trup, cu gânduri rele pentru suflet. Dar precum am spus, Dumnezeu îngăduie războaiele diavolului în mod corespunzător puterii de împotrivire a fiecărui creştin. Prin bărbăție, creştinii schimbă feluritele necazuri în cununi nestricăcioase prin "împreună prezența harului".

Cuprinsul capului pe care-l tâlcuim reprezintă o învățătură comună a Părinților, însă îi vizează în detalii pe monahi, al căror principal război se duce în minte ca "război al gândurilor". E vrednic de notat că şi Sfinții, dintre care unul e Pavel, au nevoie de ispite şi de pedagogie pentru ca să păstreze în smerenie comoara harismelor lor. Împotrivirea față de ademenirile diavolului vor fi socotite de Dumnezeu ca martiriu[89].

capul 95

Smerita cugetare este un lucru greu de câştigat. Cu cât este mai mare, cu atât se cer mai multe strădanii pentru dobândirea ei. Ea se iveşte în cei părtaşi de sfânta cunoştință în două cazuri şi chipuri: când luptătorul pentru evlavie se află în mijlocul drumului experiențelor duhovniceşti, el are un cuget mai smerit din pricina neputinței

---

[89] Oamenii vedeau doar pe tiranii care-i chinuiau pe Sfinții martiri, iar istoricii tâlcuiesc doar faptele exterioare ce sunt, după ei, cauze ale prigonirii creştinilor.

trupului, sau a celor ce duşmănesc fără temei pe cei ce se îngrijesc de dreptate, sau a gândurilor rele; apoi când mintea e luminată de harul dumnezeiesc întru simţire şi siguranţă multă, sufletul are smerita cugetare ca pe o însuşire firească, întrucât, fiind plin de bunătate dumnezeiască, nu mai poate să se umple de slavă deşartă, chiar dacă ar împlini neîncetat poruncile Domnului, ci se socoteşte pe sine mai smerit decât toţi, în urma împărtăşirii de bunăvoinţa dumnezeiască. Cea dintâi smerită cugetare cuprinde de multe ori întristare şi descurajare. Iar cea din urmă cuprinde bucurie împreunată cu o sfială plină de înţelepciune. Fiindcă cea dintâi se iveşte, cum am zis, în cei ce se află la mijlocul nevoinţelor, iar cea de-a doua se trimite celor ce s-au apropiat de desăvârşire. Cea dintâi se întristează adeseori când e lipsită de fericirile pământeşti. Cea de-a doua, chiar dacă i-ar oferi cineva toate împărăţiile pământului, nu se impresionează şi nu simte săgeţile cumplite ale păcatului. Căci fiind cu totul duhovnicească, nu mai cunoaşte deloc slava trupească. Dar tot cel ce se nevoieşte a trebuit să treacă prin cea dintâi ca să ajungă la cea de-a doua. Căci dacă nu ne-ar înmuia harul, aducând asupra noastră pătimirile povăţuitoare, ca să lămurească voia noastră cea slobodă, nu ne-ar dărui strălucirea smereniei de pe urmă.

Nucleul acestui cap îl reprezintă smerenia care se dobândeşte, potrivit Sfântului Diadoh, ca o mare virtute după multe lupte. Există însă două stări: una mai jos şi alta mai înaltă. Prima se dobândeşte de cei ce au o virtute mijlocie cu diferite necazuri, este nedesăvârşită, e caracterizată de tristeţe şi de necinste şi, datorită nedesăvârşirii ei, nu este statornică, se schimbă şi se retrage, dacă în locul

necazurilor care o păstrează se întâmplă ca sufletul să fie încercat cu desfătări trupeşti.

Smerenia cea mai înaltă se naşte din iluminarea harului. Mintea străluceşte, iar sufletul, care s-a curățit prin lupte, simte smerenia ca pe ceva firesc al său. Sufletul care lucrează întotdeauna sub înrâurirea harului dumnezeiesc nu simte că e sfânt, chiar dacă are conştiința că lucrează toate poruncile lui Hristos. Şi cu cât sufletul are simțirea legăturii sale cu Dumnezeu, pe atât simte duhovniceşte nimicnicia sa.

Această stare antinomică a sufletului potrivit căreia cu cât sufletul se apropie de Dumnezeu, pe atât se vede pe sine nevrednic, o putem vedea la toți Sfinții, care în ciuda apropierii lor de Dumnezeu, în ciuda simțirii lor că înoată în lumea dumnezeiască, simt cu putere că nu sunt nimic şi că toate harismele ce le au sunt "străine", aparțin lui Dumnezeu şi un singur lucru le aparține: păcatele lor!

Prin urmare este sigur că în această stare fericită mai presus de minte şi de cuvânt, sufletul rămâne nesimțitor la toate măririle lumeşti. Deoarece sufletul s-a înduhovnicit, adică s-a preschimbat şi simte doar cele duhovniceşti, simțirea sa duhovnicească pentru cele pământeşti e moartă. Aceasta este omorârea de care vorbeşte Apostolul (2 Cor. 4, 10). Dar pentru a ajunge cineva la aceste înălțimi ale smereniei e de trebuință să îndure cu răbdare şi bucurie multe necazuri povățuitoare, pe care le rânduieşte harul[90].

---

[90] Acest fel de viețuire dorit şi rar l-a făcut pe Avva Isaac Sirul să se întrebe: "Cine a văzut om strălucind de virtuți şi de oameni bine văzut, luminat cu viața, înțelept cu cunoştința şi smerit cu cugetul?"

capul 96

Cei ce iubesc plăcerile vieţii de aici trec de la gânduri la greşeli. Căci fiind purtaţi de o judecată nesocotită, doresc să prefacă aproape toate gândurile lor pătimaşe în cuvinte nelegiuite şi în fapte necuviincioase. Iar cei ce încearcă să ducă o viaţă de nevoinţe, scăpând de greşeli, trec uşor la gânduri rele, sau la cuvinte rele şi vătămătoare. Căci dacă dracii văd pe aceştia ţinându-se cu plăcere de ocări, sau grăind lucruri deşarte şi nelalocul lor, sau râzând cum nu trebuie, sau mâniindu-se fără măsură, sau poftind slava goală şi deşartă, se înarmează cu grămada împotriva lor. Pentru că luând mai ales iubirea de slavă ca prilej pentru răutatea lor şi sărind prin ea înlăuntru, ca printr-o oarecare portiţă întunecoasă, ei izbutesc să răpească sufletele. Deci cei ce vor să vieţuiască la un loc cu mulţimea virtuţilor sunt datori să nu dorească nici slavă, nici întâlniri multe, nici să facă ieşiri dese, sau să defaime pe cineva, chiar dacă ar fi vrednic de defăimare, nici să vorbească multe, chiar dacă ar putea să le spună toate bune; căci vorba multă împrăştiind fără măsură mintea, nu numai că o opreşte de la lucrarea duhovnicească, ci o şi predă dracului trândăviei, care, slăbind-o peste măsură, o predă apoi dracului întristării şi pe urmă celui al mâniei. Deci se cuvine ca mintea să se ocupe pururea cu păzirea sfintelor porunci şi cu pomenirea adâncă a Domnului slavei. "Căci cel ce păzeşte, zice, porunca, nu va cunoaşte cuvânt rău", adică nu se va abate la gânduri sau la cuvinte rele.

Aici e înfățișată calea diferită a oamenilor iubitori de plăceri, în opoziție cu cea a luptătorilor întru cunoștință pentru virtute. Cei ce iubesc plăcerile, fiind deja schimonosiți de patimă, numai ce le vine un gând păcătos, fie de la sufletul lor stricat, fie de la diavolul, se grăbesc să-l împlinească. Forța și elanul patimii nu lasă loc împotrivirii ori amânării. Întotdeauna însă premerge gândul sau imaginarea păcatului.

Spre deosebire de asemenea cazuri, luptătorii împotriva păcatului se împotrivesc mereu ispitei de a păcătui în faptă sau în cuvânt și se apără în sfera de luptă a gândurilor deoarece știu că dacă ajung la consimțirea cu gândurile, vor trece și la păcatul cu fapta. În ciuda acestor lupte, cad totuși în păcate datorită neatenției lor.

Așadar, pentru a-i feri pe luptătorii pentru virtute de marile alunecări pricinuite de pricini imperceptibile și aparent mici, Sfântul Diadoh subliniază pericolele pe care le reprezintă convorbirile obișnuite, dar și cele duhovnicești în care apar judecări, grăiri în deșert, râsete și glume, mânieri, slăviri în deșert, etc. Acestea sunt de ajuns spre a arăta că în aceste momente sufletul se află fără autosupraveghere, fără paza gândurilor și fără lucrarea harului, iar demonii întristării, ai akidiei și apoi cei ai mâniei, atacând acum sufletul, îl pustiesc și de binele pe care-l are.

Monahii deci, care vor să trăiască în tărâmul luminos al virtuților, nu trebuie să iubească slava deșartă sau convorbirile sau grăirile în deșert sau întâlnirile, ci dimpotrivă, zice dumnezeiescul Părinte, trebuie să lucreze poruncile dumnezeiești, să aibă necurmată pomenirea

adâncă a lui Dumnezeu şi dorul după Domnul slavei prin rugăciunea neîncetată a minţii[91].

[91] Diavolul îndeamnă pe creştini, laici şi monahi şi clerici la fapte în aparenţă mici sau neutre, prin care zădărniceşte buna lor luptă.

Rugăciunea – Nepătimirea – Lupta cea de pe urmă – Judecata

capul 97

Când inima primeşte cu o oarecare durere fierbinte săgetăturile dracilor – încât îi pare celui războit că primeşte chiar săgeţile înseşi, – sufletul urăşte cu amar patimile, ca unul ce se află la începutul curăţirii. Căci dacă nu s-ar îndurera mult de neruşinarea păcatului, nu ar putea să se bucure îmbelşugat de bunătatea dreptăţii. Cel ce vrea, prin urmare, să-şi curăţească inima, să o încălzească necontenit cu pomenirea Domnului Iisus, neavând decât acest cuget şi acest lucru, fără încetare. Căci cei ce vor să se lepede de putreziciunea lor nu se cade ca uneori să se roage, iar alteori nu, ci pururea să petreacă cu rugăciune în păzirea minţii, chiar dacă s-ar afla undeva afară de casa de rugăciune. Căci precum cel ce vrea să curăţească aurul, dacă lasă să înceteze oricât de scurtă vreme focul din cuptor, face să se aşeze iarăşi zgura pe aurul curăţit, aşa şi cel ce uneori pomeneşte pe Dumnezeu, alteori nu, pierde prin întrerupere ceea ce socoteşte să câştige prin rugăciune. E propriu bărbatului iubitor de virtute să ţină pururea pământul inimii în focul pomenirii lui Dumnezeu, ca aşa, curăţindu-se răul puţin câte puţin sub dogoarea bunei pomeniri, sufletul să se întoarcă cu desăvârşire la strălucirea sa firească, spre şi mai multă slavă.

Capul 97 e afierosit în întregime semnificaţiei şi trebuinţei rugăciunii neîncetate, împreună cu înfăţişarea unei experienţe a monahilor ce se află pe calea curăţirii de patimi. E vorba de o "oarecare durere fierbinte" pe care o simte inima de la săgeţile aprinse ale lui satana trase împotriva inimii încă împătimite. Această durere fierbinte e o experienţă obişnuită printre monahii care s-au lepădat de voia proprie şi se luptă pentru curăţirea de patimi. E înscris în fiziologia sufletului pătimitor ca să simtă o durere caldă la începutul curăţirii lui, atunci când săgeţile satanei îl ating şi el nu vrea păcatul, a cărui patimă însă o poartă în sine. Într-adevăr, dacă sufletul nu va suferi de durere cu fierbinţeală, e cu neputinţă să se slobozească de patimi. Ciocnirea aţâţării oricărei patimi cu cuvântul de împotrivire produce "durerea fierbinte".

Legat de cele de mai jos, dumnezeiescul didascal se referă la rugăciunea neîncetată a minţii ca mijloc de curăţire. Am scris şi în alte capete despre insistenţa Sfântului Diadoh asupra lucrării îndumnezeitoare a rugăciunii minţii. Cu adevărat, toţi dascălii neptici mărturisesc folosul rugăciunii neîncetate a lui Iisus. Sfântul Diadoh făgăduieşte însă celor ce vor "să se lepede de putreziciunea" patimilor că vor reuşi, cu condiţia ca rugăciunea să nu se curme, astfel încât să nu piardă prin nelucrare ceea ce câştigă cu lucrarea. Doar aşa, ajutând desigur harul lui Iisus, al Cărui nume îl chemăm, focul pe care-l aprinde pomenirea lui Dumnezeu va arde "pământul inimii", după Profetul: "întru meditarea mea se va aprinde foc". Şi treptat sufletul se întoarce "cu şi mai multă slavă" la starea sa de strălucire firească, la starea "după fire"[92].

[92] Sfântul Nicodim Aghioritul insistă: "Te rog ca Iisus să fie dulcea cugetare a inimii tale, Iisus să fie delectarea limbii tale, Iisus să fie

capul 98

Nepătimirea nu înseamnă a nu fi războiţi de draci, căci atunci ar trebui să ieşim, după Apostol, din lume, ci, războiţi fiind de ei, să rămânem nebiruiţi. Căci şi luptătorii îmbrăcaţi în fier sunt ţinta săgeţilor trimise de vrăjmaşi şi aud sunetul săgeţilor şi văd săgeţile trimise, dar nu sunt răniţi de ele, pentru tăria îmbrăcămintii de război. Pentru că fiind acoperiţi cu fier, ei rămân nebiruiţi când sunt războiţi. Deci şi noi, fiind înarmaţi cu toate armele sfintei lumini şi cu coiful mântuitor al tuturor faptelor bune, să tăiem cetele întunecoase ale dracilor. Căci curăţia nu vine numai din a nu mai face cele rele, ci şi din a stinge cu totul relele, prin împlinirea cu grijă a celor bune.

Nepătimirea, în graiul Sfinţilor Părinţi, nu este omorârea laturii pătimitoare a sufletului, aşa cum susţin ideile budiste şi stoice. Nepătimirea e omorârea păcătoşeniei sufletului, adică starea sufletului care prin obişnuinţă îndelungată nu vrea să păcătuiască, stare care i-a devenit a doua fire potrivit autorilor clasici, iar potrivit învăţăturii Bisericii sufletul a revenit acum la starea dinainte de cădere. În budism şi stoicism, sufletul este nimicit prin nelucrarea laturii poftitoare şi a celei irascibile, stare la care ei se silesc să ajungă. În creştinism însă, aceste laturi sunt aduse în starea potrivită cu firea. Aşa sufletul întreg, cu toate puterile lui duhovniceşti, "funcţionează" în Sfântul Duh cu iubire dumnezeiască şi cu bărbăţie, care corespund poftei şi irascibilităţii.

îndeletnicirea şi lucrarea minţii tale". Un bun ajutor pentru rugăciunea lui Iisus este cărţulia "Povestirile unui pelerin rus".

În acest cap Sfântul Diadoh, în deplin acord cu toţi Părinţii, arată că nepătimirea nu opreşte războiul demonilor, ci că aceştia nu pot să vateme nepătimirea sufletului. Iar aceasta se datorează platoşei sale lucrate din dumnezeiasca lumină a harului care-l înconjoară. Înnebunesc demonii roind în jurul inimii, dar lumina Domnului îi pârjoleşte. Sufletul uneori simte prezenţa neruşinată şi războiul demonilor, alteori nu simte nimic din pricina desăvârşitei nepătimiri. Un exemplu tipic e prorocul David care zice: "Nu s-a lipit de mine inima îndărătnică; pe cel rău, care se depărta de mine, nu l-am cunoscut" (Ps. 100, 5). Adică a venit şi a plecat fără să priceapă acest lucru[93].

capul 99

Când va birui omul lui Dumnezeu aproape toate patimile, rămân să-l mai războiască doi draci. Dintre aceştia, unul supără sufletul, ducându-l de la multa iubire de Dumnezeu la o râvnă nelalocul ei, încât acesta nu mai vrea să placă şi altul lui Dumnezeu, afară de el. Iar celălalt supără trupul, stârnindu-l printr-o anumită aprindere spre pofta împreunării. Aceasta se întâmplă trupului din pricină că o atare plăcere e proprie firii în scopul naşterii de prunci şi de aceea e uşor de biruit; dar şi din pricina

---

[93] A nu săvârşi răul, fireşte, nu conduce pe nimeni la dumnezeiasca prefacere a sufletului. E necesar ca poruncile dumnezeieşti să fie împlinite. "Nepătimitor este şi se cunoaşte propriu-zis cel ce şi-a făcut trupul nestricăcios, şi-a înălţat mintea deasupra zidirii şi toate simţurile şi le-a supus minţii, iar sufletul şi l-a pus în faţa Domnului. Prin aceasta se întinde spre El peste puterea sa. Unii iarăşi spun că nepătimirea este învierea sufletului înainte de cea a trupului. Iar alţii, că e a doua, după a îngerilor, cunoştinţă desăvârşită a lui Dumnezeu" (Sfântul Ioan Scărarul, c. XXIX, 2).

îngăduinței (părăsirii) din partea lui Dumnezeu. Căci când vede Domnul pe vreun nevoitor înflorind bogat în mulțimea virtuților, îl lasă să fie întinat de acest drac, ca să se socotească pe sine mai nevrednic decât toți oamenii din viață. Supărarea din partea acestei patimi sau urmează isprăvilor de vrednicie, sau chiar le premerge uneori, ca fie într-un fel, fie într-altul, să dea sufletului părerea că e netrebnic, oricât de mari ar fi isprăvile lui. Cu primul drac ne vom lupta folosind multă smerenie și dragoste, iar cu al doilea, prin înfrânare, nemâniere și gândire adâncă la moarte. Simțind astfel neîncetat lucrarea Duhului Sfânt, ne vom ridica și deasupra acestor patimi, întru Domnul.

Continuând capul precedent despre nepătimirea sufletului și războirea sa de către demoni, Sfântul Diadoh lămurește că demonii nu încetează să războiască sufletul care a biruit patimile. Aceasta se petrece, desigur, din îngăduința dumnezeiască, pentru ca sufletul să fie ținut în stare de smerenie și de aceea e lăsat de har uneori să fie întinat de demon. Atunci când, în afara altor situații, își amintește cineva de Sfântul Pavel care a îndurat pentru smerenie ispite, se explică cum Domnul îngăduie acest fel de întinăciune a sufletelor iubitoare de Dumnezeu care au atins măsuri înalte.

La o primă vedere pare ciudat cum un suflet nepătimitor poate să fie luptat de acest fel de invidie, căci ce altceva înseamnă dorința sa ca numai el să placă lui Dumnezeu și nu altul dintre frați? Nedumerirea credem că se dezleagă dacă ne amintim capul 91. Câtă vreme sufletul nu a ajuns încă la starea iubirii celei mai înalte, nu e de mirare acest fapt deoarece el mai are unele nedesăvârșiri. Acest lucru e valabil și pentru aprinderea trupească la care

se referă în acest cap. Sfântul Diadoh arată în ambele cazuri leacurile potrivite[94].

capul 100

Câţi ne facem părtaşi de sfânta cunoştinţă vom avea parte fără îndoială şi de împrăştierile fără de voie. "Am însemnat, zice dumnezeiescul Iov, şi ceea ce am greşit fără voie". Şi a făcut aşa cu dreptate. Căci dacă nu ar înceta cineva de a pomeni pururea pe Dumnezeu şi dacă n-ar uita uneori sfintele Lui porunci, nu ar cădea în greşeala de voie sau fără de voie. Trebuie, prin urmare, să aducem îndată Stăpânului mărturisire întinsă şi despre greşelile fără de voie, adică să împlinim cu prisosinţă canonul obişnuit (căci nu este om care să nu facă greşeli omeneşti), până se va încredinţa conştiinţa noastră prin lacrimile dragostei despre iertarea acestora. "Căci de vom mărturisi, zice, păcatele noastre, credincios este şi drept ca să ne ierte păcatele noastre şi să ne curăţească de toată nedreptatea". Trebuie să luăm aminte la simţirea cu care facem mărturisirea, ca nu cumva conştiinţa noastră să se mintă pe sine, cugetând că s-a mărturisit de ajuns lui Dumnezeu. Fiindcă judecata lui Dumnezeu este cu mult mai bună decât conştiinţa noastră, chiar dacă ar fi cineva deplin încredinţat că nu mai ştie nimic necurăţit în sine. Preaînţeleptul Pavel ne învaţă zicând: "Dar nici pe mine

---

[94] Câtă vrednicie are smerenia se vede şi din grija Domnului de a-i înveşmânta pe iubiţii Săi cu "veşmântul dumnezeirii", smerenia. Cu acest cap e adeverit cuvântul Părinţilor care zice că "desăvârşirea celor desăvârşiţi e nedesăvârşită" şi tâlcuieşte nedesăvârşirile celor desăvârşiţi ca pe o exersare din partea lui Dumnezeu care-i povăţuieşte până la sfârşit "ca să nu se mândrească cu măreţia descoperirilor" (2 Cor. 12, 7)

nu mă judec. Căci deşi nu ştiu nimic întru mine, dar nu mă îndreptez întru aceasta. Iar Cel ce mă judecă pe mine este Domnul". Dacă deci nu ne vom mărturisi cum trebuie şi pentru greşelile fără voie, vom afla în noi în vremea ieşirii noastre o oarecare frică nelămurită. Trebuie să ne rugăm şi noi cei ce iubim pe Domnul, ca să ne aflăm atunci în afară de orice frică. Căci cel ce se va afla atunci în frică nu va trece slobod peste căpeteniile iadului. Fiindcă are, ca şi aceia, în frica sufletului o mărturie a păcatului său. Dar sufletul ce se veseleşte în dragostea lui Dumnezeu, în ceasul dezlegării, se înalţă atunci cu îngerii păcii deasupra oştilor întunecate. Căci dragostea duhovnicească parcă îl într-aripează, dat fiind că a împlinit fără lipsuri legea. De aceea, cei ce ies cu o astfel de îndrăznire din viaţă vor fi răpiţi până în prezenţa Domnului împreună cu toţi Sfinţii. Iar cei ce se tem chiar şi numai puţin în ceasul morţii vor fi lăsaţi în grămada celorlalţi oameni, ca unii ce se află sub judecată; căci ei vor trebui să fie cercaţi prin focul judecăţii şi aşa să primească partea ce li se cuvine după faptele lor, de la Bunul nostru Dumnezeu şi împăratul Iisus Hristos. Fiindcă El este Dumnezeul dreptăţii şi a Lui este bogăţia bunătăţii Împărăţiei, de care ne va face parte nouă celor ce-L iubim pe El, în veac şi în toţi vecii vecilor. Amin.

Aşezământ dumnezeiesc: "cei puternici vor fi cercetaţi cu putere" (cf. Lc. 12, 48). În mod analog cu cunoştinţa şi cu starea duhovnicească, e repartizată şi răspunderea. Câţi au ajuns, deci, la înălţimi duhovniceşti şi au gustat bogăţia harului vor da cuvânt şi pentru păcatele lor fără de voie. Sfântul Diadoh consideră păcatele fără de voie ca rezultat al uitării de Dumnezeu şi a întreruperii rugăciunii neîncetate, chiar şi pentru puţin.

Greşelile fără de voie sunt privite de Sfântul Diadoh ca unele ce influenţează în chip important starea sufletului în ultimele clipe ale acestei vieţi şi ale judecăţii sale de către "căpeteniile iadului", adică de către demoni, care înfăţişează sufletului ce iese din trup diferitele sale păcate şi încearcă să-l ia cu ei. Câtă vreme sufletul nu simte îndrăzneală către Dumnezeu, nu are bucurie în Sfântul Duh, ci dimpotrivă se află în frică, înseamnă că e vinovat, iar acesta e semnul victoriei demonilor.

Şi, în timp ce sufletul care a ajuns la desăvârşire e purtat de îngerii sfinţi mai presus de oştirile demonice, fiindcă a fost întraripat cu sfânta iubire, sufletele celor care simt o oarecare frică rămân spre a fi judecate împreună cu mulţimea duhurilor celor ce s-au săvârşit.

Nu putem înţelege de ce fraza "vor trebui să fie cercaţi prin focul judecăţii" din acest cap a fost considerată în epoca Sfântului Diadoh drept condamnabilă, ca o expresie timpurie a unui "foc purificator". Dacă luăm în considerare felurimea exprimărilor Scripturii care se referă la eshatologie, la judecată şi la învierea morţilor, nu credem că această frază disputată îndreptăţeşte neliniştea contemporanilor dumnezeiescului Părinte. Un semn al bunului simţ ortodox al epocii, dar şi al conţinutului ortodox al acestei fraze, îl reprezintă tâlcuirea Sfântului Maxim Mărturisitorul ataşată la sfârşitul capului 100 de editorii Filocaliei. Redăm această tâlcuire spre ştiinţa cititorilor: "Cei ce au câştigat dragostea desăvârşită faţă de Dumnezeu şi şi-au înălţat aripile sufletului prin virtuţi se răpesc în nori şi la judecată nu vin, cum zice Apostolul. Iar cei ce n-au câştigat cu totul desăvârşirea, ci au păcate şi isprăvi bune laolaltă, vin la locul judecăţii şi acolo, fiind oarecum arşi prin cercetarea faptelor bune şi rele, dacă se va îngreuia cumpăna celor bune se vor izbăvi de munci".

Dar şi în afara tâlcuirii pe care o dă Sfântul Maxim Mărturisitorul focului, însuşi Apostolul vorbeşte limpede despre încercarea faptelor omeneşti prin foc (1 Cor. 3, 13-15), şi de care se vede că depinde şi fraza Sfântului Diadoh. Ea nu cuprinde, prin urmare, nici o aluzie la vreun "foc purificator". Putinţa izbăvirii sufletului din pedepse e o învăţătură a Bisericii, exprimată şi în rugăciunile şi milosteniile şi parastasele pentru cei adormiţi[95].

[95] Cuvântul despre cei desăvârşiţi reprezintă o învăţătură a Bisericii. Despre elementul discutat în acest cap credem că Sfântul Maxim dă soluţia. Părerea patrologului Hristou nu e îndreptăţită.

CUPRINS

În seria:

„TÂLCUIRI LA FILOCALIE”

la Editura **„Sfântul Nectarie”** se află în pregătire:

3. Arhim. Emilianos Simonopetritul, ***Tâlcuire la Avva Isihie Prezviterul***

4. Arhim. Evsevios Vittis, ***Tâlcuire la Avva Nil Ascetul***

Alte traduceri aflate în pregătire:

Monah Damaschin Grigoriatul,
Părinți Athoniți pe care i-am cunoscut, vol. 2

Monah Iosif Vatopedinul,
Trăiri ale dumnezeiescului har

Sfântul Grigorie de Nyssa
Omilii la Praznice Împărăteşti

Editura **„Sfântul Nectarie”**
Arad, str. Tudor Vladimirescu nr. 5
Tel: 0723 681 263
0746 258 077
Fax: 0257 255 894

Distribuție:
S.C. Egumenița S.R.L.
O.P. 3
C.P. 301
800730 Galați
tel./fax: 0236-326.730
e-mail: editura@egumenita.ro
www.egumenita.ro

Atât de mult iubea Sfântul Diadoh pe Dumnezeu, încât plângea "că nu-L iubește cât vrea", neștiind marea măsură a iubirii lui dumnezeiești, din pricina smereniei, pe măsura iubirii sale. Și petrece într-o așa de fierbinte dorință după Dumnezeu, încât Acesta se slăvește, iar el se privește pe sine însuși "ca și când n-ar fi".

Monah Teoclit Dionisiatul

ISBN: 978-973-85817-6-1